

AZ EGYKE BARANYAVÁRMEGYÉBEN.

(TANULMÁNY.)

BARANYAVÁRMEGYE KÖZÖNSÉGÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL ÍRTA

Dr BUDAY DEZSŐ,

BARANYAVÁRMEGYE ALJEGYZŐJE ÉS ÁRV. ÜLNÖKE,
EGYETEMI MAGÁNTANÁR

BUDAPEST, 1909.

Tartalom.

Oldal

Előszó	III.
A baranyavármegyei egykeről megjelent nagyobb újságcik- kek jegyzéke	VII.

ELSŐ FEJEZET:

<i>Az egyke története Baranyában</i>	1

MÁSODIK FEJEZET:

<i>Az egyke a Dunamentén</i>	5
Mohácsi járás	6
Baranyavári járás	13

HARMADIK FEJEZET:

<i>Az egyke a Dráva völgyében</i>	28
A siklósi Hegyalja	28
Az Ormánság	36
A szent lőrinci járás többi sik vidéke	53

NEGYEDIK FEJEZET:

<i>Az egyke a Mecsek vidékén</i>	87
A nyugati Hegyalja	87
A keleti Hegyalja	93
A pécsi járás többi községei	97
A pécsváradi járás	109
A hegyháti járás	117

ÖTÖDIK FEJEZET:

<i>Összefoglalás</i>	143

HATODIK FEJEZET:

<i>Baranyavármegye egykeakciójának története</i>	149
Községmutató	162

Baranyavármegye törvényhatósága 1909. évi július hó 12-én tartott rendes közgyűlésében az egyke-nagybizottság javaslatához képest elhatározta a vármegyében dívó egyke-rendszer hivatalosan összegyűjtött adatainak kiadását s e könyv megírásával engem bízott meg.

Ez a munka zárókövét képezi a nagybizottság előkészítő munkálatainak is. Mivel a továbbiakra nézve Baranyavármegye akciója önállóságának fönntartásával a dunántúli közös egykeakcióba olvad: e mű keretén kívül esik a fölmerült szociálpolitikai javaslatokkal részletesen foglalkozni. Vármegyém áldozatkészsége mellett az adatok gerincét szolgáltató m. kir. központi statisztikai hivatal igazgatójának, Vargha Gyula miniszteri tanácsos urnák lelkes érdeklődéséről, — úgy szinte jegyzőink nem mindennapi buzgalmáról kell e könyvem első lapjain megemlékeznem.

A hivatalos adatgyűjtéseken kívül benne mégis évek óta folytatott tanulmányaimat s a magántulajdonomat képező adatok jó részét is földolgoztam. A fönntemlített cél s a küszöbön levő konferencia azonban az okok vázlatos földerítésén kívül minden más kritikai megjegyzést egyelőre kizárván: jelen munkám nem a szociológiai, hanem csak a szociografikus kutatás igényével kivan föllépni, fönntartván a szociálpolitikai megjegyzéseket egy, az egész magyar egygyermekrendszert tárgyazó másik kötetem számára.

Pécs, 1909. október elején.

A baranyai „egyke”-ről eddig megjelent nagyobb újságcikkek.

- Apostol Dezső:* Az egyke (Pécsi Napló, 1907. júl. 14.).
A kivételes nősülési engedélyek és az egyke (ugyanott, 1907. dec. 1. és 22.).
- Berki Gyula dr.:* Az egygyermekrendszer (ugyanott, 1908. ápr. 15.).
- Buday Dezső dr.:* Az egyke az Ormánságban (Az Újság, 1907. április 14.).
Az Egyke Baranyában (Budapesti Hírlap, 1907. április 20.).
A magyar faj védelme (Pécsi Napló 1909. máj. 30.).
Küzdelem az egyke ellen (A Vármegye, 1909. júl. 1.).
Az egyke a Dunamentén (Mohács és Vidéke 1909. szeptember 12.).
Az egyke (XX. Század, 1909. okt.-nov.).
Az egyke története Baranyában (Pécsi Napló, 1909. szeptember 22.).
- Dobos Henrik:* Az egyke és gyermektelenség (Pécsi Közlöny, 1909. május 11.).
- Fejes János:* A mohácsi járás népességének hét évi deficitje (Mohács és Vidéke, 1907. június 9.).
- Fischer Miklós dr.:* A kivételes nősülési engedélyek (Pécsi Napló, 1907. december 8.).
- Johann Béla dr.* A kivételes nősülési engedélyek (Pécsi Napló, 1907. dec. 5.).
- Margitai Valér dr.:* Egy-gyermekrendszer és kivándorlás (Mohács és Vidéke, 1907. ápr. 14.).
- Toldi Béla dr.:* Észrevételek a »kivételes nősülési engedélyekhez« (Pécsi Napló 1907. december 4.).

Az egyke története Baranyában.

Az egy-gyermekrendszer története Baranyában messze időkre nyúlik vissza. Már az 1869-iki népszámlálás, különösen az Ormánságban, az országos átlagnál jóval kedvezőtlenebb születési arányszámot mutatott. Újabb időben azonban egyre jobban és jobban merülnek föl azok az aggodalmas tünetek, amelyek az ormánsági fajnak, de egyúttal az egész vármegye népességének is a szaporodását a legkedvezőtlenebb színben tüntetik föl.

A 6 évnél fiatalabb népesség, amely Magyarországon általában 17 százalék, Baranyavármegyében 10 évvel ezelőtt 14.2 százalék, most pedig már 13.1 százalék volt, elannyira, hogy egyetlen egy tája nincs az országnak, amely ilyen kedvezőtlen eredményt mutatna föl. Hacsak enyhe mérleget alkalmazunk is és a 6 évnél fiatalabb gyermeklétszámot, amely másutt megyszerte 11—18 százalék, csak 10 százalékon alul vesszük is az egy-gyermekrendszer jellemzőjéül, akkor is megdöbbentő jelenség tárul elénk, ha a baranyai falvakat sorra vizsgáljuk.

Az Ormánság, ez a virágzó gazdaságú földdarab, Baranyának gyöngye-virága, akar elsőnek megindulni az elnéptelenedés lejtőjén. A drávamenti gazdag televényű földszalag, ahol másfélezer holdanként sűrűn sorakoznak egymás mellé a községek, jeléül annak, hogy itt hajdanta virágzóbb volt az élet. Ahol ötvennyolc magyar község közül nemcsak hogy valamennyinek természetes szaporodása áll mélyen alatta az országos átlagnak, de a harmadrészében a lakosság is megfogyott.

Ezer lakosú virágzó falvakban például hatvan-hetven gyermek van, természetesen ennek arányában sokkal rosszabbul állanak a kisebb falvak, ahol sokszor alig van számbavehető generáció egy-egy esztendőben. Van olyan ötszáz lakosságú falu nem egy, ahol négy-öt születés esik egy évre.

Értékes följegyzéseket közölt velem az egész magyarországi egyke-ügy történetéről *Mende Lajos dr.*, kir. tanácsos, ny. vármegyei főorvos úr, akinek hosszú időn át alkalmá volt megfigyelni és kutatni az egyke megnyilvánulásait.

Az ő följegyzései szerint általában mondható, hogy a Dunántúl a rendszer fészke. Azonban, mint a kutatók állítják, Erdély, Pest-megye és a Délvidék sem meni tőle. De a legnagyobb arányú a Duna jobbparton. Baranya-, Tolna-, Somogy-, Veszprém-, Zala-, Fejér- és Vas megyében úgyszólván közismert, a Dráva mentén e szokás csaknem általános.

Az egy-gyermekrendszer e meghonosodása a Dunántúlon igen valószínűleg szoros kapcsolatban van az 1809-iki inszurrekcióval; elterjedését minden esetre az segítette elő.

Napóleon 1805-ben elfoglalta Bécset és ettől kezdve csapatai folyton háborgatták a szomszédos magyar megyéket; sőt később Magyarország lett a háború színhelye. Közel Komáromig az egész terület francia kézre jutott. Emaz ütközetek a franciák helyenkénti megtelepedésével jártak. A csapatok nyomán sok francia maradozott el és családot alapított. Győr vidékén még most is több család van, mely a »francia« jelzöt viseli: Francia Kovács János, Francia Szabó Péter stb. A francia szokásokat meghonosították a francia telepesek; ennek nyomán terjedt a szokás mind jobban és jobban.

Nem véletlen, hogy Baranyában hol terjedt el legelőbb az egyke. Nem véletlen, hogy a magyar járásokban, amelyek síkon fekszenek s rossz legelőik, vízhiányuk miatt nem űzhetnek igazi állattenyésztést s a szemtermelésre vannak utalva. Nem véletlen, hogy a vasút mellett sehohsem egykének a falvak. Nem véletlen, hogy először az erősebb igényű, nagyobb műveltségű reformátusok között terjedt el s azután kezdte ki a katolikus vallású falvakat. Nem véletlen, hogy a magyarok között van elterjedve s csak majd azután terjed — ha gátat nem lehet neki vetni — a németek között.

Természetesen a gazdasági ok nem egyoldalú. A magyar gazda földszeretete, arisztokratikus hajlandósága, megnövekedett életigényei mind hozzájárulnak. Az ormánsági paraszt kultúremler. Alkalmam volt két év előtt a nagy francia szőlősgazdamozgalom egypár emberével beszélni. Mondhatom, hogy a mi parasztgazdáink nagyon is kiállják velük a versenyt intelligencia és műveltség dolgában, így aztán ennek a parasztnak lelki rugói is, amelyek házasságának szaporaságát befolyásolják, összetettebbek, különböző gazdasági, erkölcsi, vallási, lelki motívumok, sokszor a saját külön közvéleményük is nagyon sokszor determinálják.

Baranyavármegyében az egyke keletkezésének ideje egyes vidékeken feltűnően összeesik a földrajzi és gazdasági tagozódással. Három nagy egykevidék van: a dunamenti, az ormánsági és a mecsekvidéki. A két első síkvidék, latifundiumok és hitbizományok éregyűrűjétől övezetten, míg az utóbbi hegyalja-rendszerű, legelőkre és szőlőkre alkalmas s a város környezetében fekvő.

A dunamenti egykevidék Mohácstól délfelé húzódik le a Duna széles, síkká fejlődött völgyében. Kölked, Dályok, Izsép, Vörösmart, Sepse, Csuzsa, Kő. Laskó, Kopács, mindmegarmyi népesebb jómódú község, vallásra nézve a Duna-Dráva-szögletiek reformátusok, a többi katolikus, vagy keleti görög. Ezt az egykevidéket, mely így a Duna-Dráva által van keletről és délről körülhatárolva, nyugaton természetes határként a baranyabani hegylánc zárja be termékeny szőlő-hegyeivel.

A másik és legtípikusabb egykevidék az ormánsági róna. A siklói hegy alatt, az egész Drávavölgyben, föl egészen a Mecsek aljáig, — földrajzi és gazdasági tekintetben egy vidéket képez. Síkföld, szárazabb éghajlatú, jó szemtermő, de már legelője kevesebb. Színmagyar fajnéppel sűrűn betelepítve. Apró, kicsiny lakosságú községek közel egymás mellett fekszenek. Két, egymásba olvadó vidék ez: a siklói hegyalja s az ormánsági róna. Református vallású falvaikban mindenütt, még a legkisebbekben is, karcsú, fehérremeszelt templomtorony emelkedik, ez legvilágosabb jele annak, hogy e nép jólétben élt s még hanyatló gazdasága mellett is ragaszkodik szokásaihoz, hitéhez. Sajátságos etnográfiai csoport a legtisztább értelemben vett Ormánság: az a mintegy ötven községből álló vidék, amely nyugatról Drávafokon, keletről Diósvizlón végződik. Lukácsy Imre diósvizlói lelkész, az Ormánság nagy ismerője ennek a vidéknek tiszta ormánsági eredetű lakosságát ma már csak 17 ezerre becsüli. Szokásaik, hagyományaik mellett váltig kitartanak, de azért bizony veszni induló, hanyatló faj, — már sok közöttük az idegen: a bevándorolt, vagy a cseléd.

Az ormánsági róna fönt északon szelíden simul bele a Mecsek aljába. Ez a vidék is színmagyar, de már katolikus vallású s ma már ez is hatalmasan kezdi eltanulni az egykét. A Mecsek aljának már mások a gazdasági viszonyai: itt elég jók a legelők, elég jól fizetnek a szőlők is. A Pécs fölött kelet-nyugati irányban elhúzódó Mecsek láncában fekszenek ezek az egykés községek szép sorjában. A város piacát élélmezik csakúgy, mint a hozzájuk számítódó mecsekhegyháti egypár magyar helység, amely a legújabb időkben már szintén az egykedivat rabjává lett. Nyugatról keletre menve:

Boda, Bakonya, Kővágótóttós, Kővágószőlős, Cserkút, Patacs, Rácsváros — Pécsnek ez a »Hétfaluja« képezi a nyugati hegyalját, ahol a leányok tizenöt-húszezer koronás »egyetmást« visznek a házhoz stafirungképen. Már a keleti Hegyalja valamivel kevésbé fényűzőbb: a közeli bányavidék gazdasági és etnográfiai szférájába tartozik. A jó legelői miatt gazdagodó Mecsek-hegyháton is egyedül a város közelsége és az aránylag kelleténél gyorsabban eltanult igényeik azok, amik az egyke-rendszert kifejlesztették.

Vizsgálódásainkban az imént leírt három jellegzetes egykevidék szerint veszem sorra a községeket, hogy könnyebb áttekintést nyerjünk fölöttük. Csak azokat a körjegyzőségeket és községeket említem föl, ahol az egyke-rendszer nyomai feltűnően és kimutathatóan észlelhetők.

A számszerű adatokat a munka nagy terjedelme miatt meg rövidítve kellett adnom s azért csak a legjellemzőbbeket ragadtam ki mindenütt. Ez adatokat nagyrészt a m. kir. központi statisztikai hivatal kiadmányaiból vettem át, vagy számítottam át, felhasználva az előszóban már említett s a vármegye kérésére teljesített adatgyűjtést is; azonkívül néhai Apostol Dezsőnek, az egyke-ügy lelkes adatgyűjtőjének rendelkezésemre bocsátott adatait, úgy a vármegye által beszerzett községi előljárósági jelentéseket találja köztük községenként főlemlítve és földolgozva az olvasó.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyke a Dunamentén.

A Dunamentén elterülő egykés falvak természetes földrajzi hatara észak felé Mohács városa. A Mohácstól északra fekvő, jobb lefelőjü és szőlőhegyekkel is bíró községek nem hódolnak az egykének. Mohácstól délre, le egészen a Duna-Dráva szögletéig, a Duna belsejében sorakoznak ezek az egykés falvak egymás mellé.

Mint az egész vidékre jellemzőt, kiemeljük a mohácsi járás főszolgabírójának részletes és nagy gonddal megírt jelentéséből a következőket:

»Megállapíthatom ténykép, hogy járásomban az egy-gyermek-rendszer a református vallású magyaroknál — különösen Kölked és Mohács községekben — dívik és kezd már Dályokon és Izsépen is a sokácok között lábrakapni.

Mindenesetre feltűnő jelenség, amelynek különleges okai lehetnek, hogy épen a református magyarság az, amelynél ez a baj leginkább szembeötlő módon jelentkezik.

Jelentkezik és terjed ez az intelligens osztálynál is.

A kedvezőtlen gazdasági viszonyok, az élet nehéz volta, a kényelemszeretet és bizonyára örökösödési jogrendszerünk (az egyenlő osztozkodás elve) is erősen befolyásolják azt a kérdést.

Valamint azok a kedvezmények is, amelyeket a törvény az egy-gyermeknek biztosít. (A Véderőtörvény 34. §-a.)

A gazdasági élet terjeszkedését és kibővítését nagyban akadályozza a parasztbirtoknak az a valóságos megkötöttsége, amely abban a törekvésben áll, hogy a birtok meg ne kisebbíttessék, el ne daraboltassék.

A társadalmi és gazdasági alászállástól való félelem egyfelől a társadalmi evolúció, előretörekvés, az elért jólétnek kevés fáradtsággal való megtartása, sőt fokozása másfelől: igen fontos tényezők.

Egy gyermekkel olcsóbban, könnyebben, kényelmesebben, kevesebb gonddal és bajjal élek meg, sőt a jövőjét is jobban biztosíthatom, mint ötten vagy tízzel.

Aminők és ahányfélék tehát az alaptényezők, az okok, amelyek indítékai és előidézői ennek a bajnak, ugyanolyanoknak és annyiféléknek kell lenniök azoknak az eszközöknek is, amelyekkel ezt a bajt — szerinteni — teljesen megszüntetni ugyan sohasem, de leginkább csökkenteni, korlátozni lehet.

A népszellem megváltoztatása bizonyos kézzelfogható anyagi előnyök nyújtása (magasabb, illetve több gyermeknél kevesebb adó fizetése, több gyermek után magasabb fizetés) az egy-gyermekek eddig megillető kedvezmények (Véderőtörvény 34. §.) megszüntetése, viszont ennek és ilyen kedvezményeknek a többgyermekre való kiterjesztése a gyermeknevelés (iskoláztatás) olcsóbbá tétele és a kényszerosztály mellőzésével a végrendelezési szabadság biztosítása volnának — szerény véleményem szerint — egyebek között azok az eszközök, amelyekkel a siker némi kilátásával lehetne az egy-gyermekrendszer kérdésének megoldásához fogni.«

I. Mohácsi járás.

1. Mohács nagyközség.

Mohács községben ezer leiekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31.1 születés, tehát jóval az országos átlag alatt áll: a lakosság megszorodását inkább a bevándorlás mozdítja elő.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	12.140
1880-ban	12.385
1890-ben	14.403
1900-ban	15.812, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	9664
német	1999
horvát	556

vallás szerint: rom. kath. 12509

ev. ref. 1502

a 6 éven aluliak száma 1911

A mohácsi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint 1905-ben 1502, tehát a népesség az ötven év alatt 10%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 151, 1904/05-ben 101, tehát 33 %-kal fogyott.

A község területe 31071 kat. hold, a lakosság 2686 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold; száz holdon felüli birtok 13 van; összesen kb. 9500 hold, ebből 6258 hold hitbizomány.

2. Babarcai körjegyzőség.

Babarcz községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1236
1880-ban.....	1321
1890-ben	1507
1900-ban	1380, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	183
német	1189

vallás szerint: rom. kath. 1245

ev. ref. 120

a 6 éven aluliak száma 217

A babarcsi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 55%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 27, 1904/05-ben 7, tehát 73%-kal fogyott.

A község területe 3310 kat. hold, a lakosság 302 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold; a községben csak egy száz holdon felüli birtok van: 121 hold.

8. Baranyakisfaludi körjegyzőség.

Baranyakisfalud községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1425
1880-ban	1405
1890-ben	1534
1900-ban	1447, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	37
német	731
horvát	11
vallás szerint: rom. kath.	845
a 6 éven aluliak száma	184

A község területe 2769 kat. hold, a lakosság: 308 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 9 kat. hold.

A községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 20 év óta észlelhető, általánosan jelentkezik, s terjedőben van.

Oka: »A nép gazdagodási vágya, amit kevés családtaggal hisz elérhetőnek, nemkülömben az asszonyok hiúsága.«

Orvossága: »Legbiztosabban orvosolható azáltal, hogy a községi bábáknak a gondnélküli megélhetés az állampénztár terhére évi 1000 kor. fizetéssel biztosítandó, aki ennek alapján minden esetet föl fog jelenteni, a följelentett asszonyok pedig több évi fogsággal sújtassanak; azután ajánlatos lenne a kormány által a több gyermekkel bíró családok részére magas jutalmak kitűzése, végül a községekben a csecsemőápolódák fölállítása, hogy a szegényebb-sorsú anyák kenyérkereset után lássanak.«

4. Délyoki körjegyzőség.

Dályok községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 16.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1948
1880-ban	1952
1890-ben	1969
1900-ban.....	1927, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	119
német	146
horvát.....	63
vallás szerint: rom. kath.	1753
ev. ref.	2
a 6 éven aluliak száma	162.

A község területe 6557 kat. hold, a lakosság 364 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 19 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: 169 hold.

A körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer már a évek óta dívik, általánosan, s terjedőben van.

Oka: »Nem annyira gazdasági, mint inkább erkölcsi. A hiúság szülte tetszenivágyást, a saját neme fölötti diszponálást ma már nemcsak a magát intelligensnek tartó nő, hanem a közönséges sokác asszony is természetes jogának tartja, s míg az előbbinél a fogamzást megakadályozó különféle óvszerek, az utóbbinál a falusi javasasszonyok által teljesített massage nyernek alkalmazást.«

Orvossága: »Ezen óvszerek árusításának betiltása, a javasasszonyok ellenőrzése, s az illető nőnek is szigorú megbüntetése talán javulást eredményezne, bár ahol a vallásosság s az erkölcsi érzék hiányzik, ott a büntetésnek javító hatása nem igen szokott lenni.«

5. Izsépi körjegyzőség.

Izsép községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1655
1880-ban	1702
1890-ben	1817
1900-ban	1722 az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	287
német.....	111
horvát	577

vallás szerint: rom. kath. 1630

a 6 éven aluliak száma ..... 167.

A község területe 8949 kat. hold, a lakosság 316 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 29 kat. hold: ebből kb. 5700 hold hitbizomány.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta dívik, általánosan s állandóan egyforma állapotban van.

Oka »egyrészt a nehéz megélhetési viszonyok, másrészt pedig különös sokáruházat (!) s ez okból, míg a megélhetési viszonyok meg nem könnyítettnek addig az egy-gyermekrendszerről alig fognak elállani.«

6. Darázi körjegyzőség.

Darázs községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27.5 születés.

A községi polgári népessége volt:

1869-ben	1817
1880-ban	1882
1890-ben	2129
1900-ban	2237, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	757
német	52
horvát	19
vallás szerint: róm. kath.	2177
ev. ref.	12
a 6 éven aluliak száma	269

A község területe 16171 kat. hold. a lakosság 449 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 32 kat. hold.

Herczegmárok községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1203
1880-ban	1179
1890-ben	1304
1900-ban	.....1310, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	218
német	18

vallás szerint: rom. kath. 1292

ev. ref. 1

a 6 éven aluliak száma 140

A község területe 2571 kat. hold, a lakosság 245 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 10 kat. hold.

Bár községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.7 születés.

A községi polgári népessége volt:

1869-ben	720
1880-ban	676
1890-ben	799
1900-ban	.....701, az utóbbiból

annyanyelv szerint	
magyar	62
német	635
vallás szerint: róm. kath.	683
ev. ref.....	2
a 6 éven aluliak száma	84

A község területe 1509 kat. hold, a lakosság 145 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 10 kat. hold.

7. Lánycsónyi körjegyzőség.

E körjegyzőségben Kölked község a legtipikusabb egykés falvak egyike. Innen Ádám Imre ref. lelkész úr buzgalmából kaptunk kimentő és érdekes jelentést, amelyből kiemeljük a következőket:

Kölked község régebbi anyakönyvei elégték, csak 1813-nál kezdődnek az újabbak. Ezekből a következő statisztikai táblázatot lehet összeállítani:

Fogyás	Született	Meghalt	Szaporodás
1813—1819-ig	220	160	60
1820—1829-ig	299	255	44
1830—1839-ig	264	252	12
1840—1849-ig	286	252	34
1850—1859-ig	248	255	—
1860—1869-ig	206	198	8
1870—1879-ig	168	243	— 74
1880—1889-ig	133	206	— 73
1890—1900-ig	105	175	— 70
1900—1908-ig	64	129	— 65

Ezek az adatok mutatják, hogy a fogyás az 50-es években kezdődik. A 60-as években a mérleg nyelve mintha plusz felé billenne, de már a 70-es években a fogyás egész ijesztő mértékben lep fel.

A fogyás kiindulópontja az 1848. évi törvényekben, illetőleg az ezen törvények következtében beállott gazdálkodás változásban keresendő. Mert míg 48 előtt a földet elidegeníteni nem lehetett, a föld után járó robotot a nagyszámú családnak sokkal kényelmesebben lehetett leszolgálni, mint a csekély népességűnek: 48 előtt a lakosság erdei munkával és baromtenyésztéssel kereste meg kenyerét, a sok jószág ellátásához disznó-falkák őrzéséhez — lovak, tehenek legeltetéséhez sok ember kellett. Mivel házközösségben élt a

falu népe, a földbirtok nem aprózódott el a családfő elhalása után, a házhoz tartozott azután is: a legöregebb testvér volt a nagyszámú családnak ura, parancsolója, a leányokat kiházásításuk alkalmával egy «rúgott bornyúval», vagy ennek ellenértékével, 20 forinttal elégítették ki — a földbirtok megmaradt a család kezén, mint hitbizomány, azzal a különbséggel, hogy a fiák, illetőleg testvérek is élvezték annak hasznát, de részesültek a föld után járó teherviselésben is, de a gazda a legidősebb volt.

A 60-as 70-es években a házközösség megszűnik. A leány is jussát követeli s viszi magával férjhezmenetele alkalmával az őt megillető birtokrészt. Elaprózódik a birtok. Van határunkban olyan önálló birtokrész, amelynek hosszasága ugyan egy dűlő, de szélessége csak két öl!

Ha a lakosság terjeszkedni tudna valamerre, talán szaporaság jönne létre. De községünk három nagy hatalmasság közé van beékelve. Délen kezdődik a templomtól 300 ölnyire a Frigyes főherceg 113 ezer katasztrális hold birodalma. Északon a templomtól 700 ölnyire a pécsi püspök 1000 holdas pusztája, keleten a Duna vet bizonytalan határt községünk kicsiny területének. Hol találjunk földet? Merre terjeszkedjünk? Bizony a főhercegi uradalom többre becsül egy szarvast, mint sem hogy bármely községnek is, ha csak haszonbérbe adna egy-egy szelvény földet.

Mert a falu népe előtt csak a föld a megélhetés feltétele. Föld, föld. A körülöttünk levő német községben ha szaporodik a család, a felesleget elküldi mesterséget tanulni. De nálunk ez szinte elképzelhetetlen. A németeknél bizonyos értelemben megvan még a hitbizomány vagy majorátus, amennyiben a legidősebb gyermek a szülőknek «auszrugot», életjáradékot ad természetben, testvéreit pedig pénzben fizeti ki. A sokáccok házközösségben élnek.

Az egyke-rendszer oka tehát: a birtok elforgácsolásától való félelem, a terjeszkedni nem tudás elsősorban.

Másodszorban pedig a túlságba vitt fényűzés. Ételen, italban, házi berendezésben, ruházkozásban. Erre «muszáj» pénzt teremteni pokol fenekéről is. Egy 12 holdas gazda leánya férjhez menvén. 300 forintos esküvő-ruha volt rajta, a lakodalom a ruhán kívül 700 forintba került. Pár évvel ezelőtt Mohácson villamosvilágítást vezettek be, a függő petróleumlámpákat eladogatták az urak. Vagy 3000 forint ára lámpa került pár hét alatt a faluba. Aki már nem tudott kéz alatt venni, panaszkodva említette, hogy neki nem jutott, a boltban volt kénytelen újat venni, mert mindenkinek van már, neki is kell, hogy meg ne szólják . . .

A birtokeloszlás ellen talán lehetne örökösödési törvénnyel védekezni, a vagyonszerzés, jobban mondva földszerzés előmozdítását különösen itt a dunántúli vármegyékben, hol a kötött birtokok s latifundiumok agyonnyomják a föld népét — örökbérlet, vagy parcellázás által lehetne könnyebbé és lehetővé tenni. De a fényűzés ellen a jelen körülmények között védekezni szinte lehetetlennek tartom.«

A község területe 2480 kat. hold, a lakosság 197 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold, ebből kb. 750 hold hitbizomány.

II. Baranyavári járás.

A baranyavári járás tipikus egyke-vidékét is a dunamenti községek képezik. A baranyabáni hegylánctól nyugatra fekvő területek már kevésbé hódolnak az egyke-dívatnak.

1. Csúza nagyközség.

- Csúza nagy községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 23 születés.

A csúzai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség 50 év alatt 19%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 92, 1904/05-ben 62, tehát 33%-kal fogyott.

A község területe 2601 kat. hold, a lakosság 281 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold; száz holdon felüli birtok egy van: 110 hold.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer körülbelül a 60-as évek óta általánosságban dívik s kis részben szünőfélben van.

Oka: »A birtokviszony s az örökösödési törvény. Amennyiben az örökösödési törvény szerint a korán, 15 éves korában férjhez ment leány is épügy örököl, mint a házban maradt s a gazdaság gyarapításában segédkező fiú. A birtokgyarapítás pedig a mai viszonyok mellett nagy nehézségekbe ütközik, mert a szomszéd uradalmaktól — Frigyes főherceg öfensége — földet venni nem lehet, a község határa kicsiny, a lakosok egymástól szintén nem vehetnek földet, mert a föld amúgy is kevés. Másrészt a gyermeknevelés kényelmetlensége.«

Orvossága »ismeretlen.«

Sepse nagyközség

Sepsén a községi előjáróság jelentető szerint az egyke-rendszer mintegy 80 év óta észlelhető általánosságban és terjedőben van.

Oka »abban van, hogy a lakosság birtoka kevés, birtokot a kötött birtok miatt nem szerezhethet, nem terjeszkedhetik s a meglévő csekély vagyonnak több gyermek közti megosztásától tartózkodik«.

Orvossága »ismeretlen«.

A sepsői református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 20%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 75, 1904/05-ben 55, tehát 26%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 23*3 születés.

A község területe 2102 kat. hold, a lakosság 249 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 8 kat. hold.

8. Vörösmart nagyközség.

Vörösmart nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.2 születés.

A községi polgári népessége volt:

1869-ben	2200
1880-ban	2278
1890-ben	2490
1900-ban	2419 az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	1961
német	325
horvát.....	2
vallás szerint: rom. kath....	1559
ev. ref.....	750
a 6 éven aluliak száma	213.

A vörösmarti református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 32%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 100, 1904/05-ben 47, tehát 53%-kal fogyott.

A község területe 9314 kat. hold, a lakosság 577 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

Vörösmarton a községi előjáróság jelentése szerint az egykerendszer már 60 —70 év óta általánosan dívik a reformátusoknál, de újabban a más felekezeti lakosság körében is tért hódít.

Oka »a könnyű életmód, fényűzés és a nők hiúsága«.

Orvossága: »A lelkész- és tanítóknak feladata lenne a vallás-erkölcsi nevelés terén buzgó ténykedést tanúsítani, továbbá a községi bábák megélhetését jobb fizetéssel és nyugdíjbiztosítással biztosítani, mert ez esetben minden bába állását féltene és nem lenne ráutalva jövedelmező angyalcsinálással foglalkozni; ezek volnának az első lépések, hogy ezen szokás — ha nem is teljesen — de mindenesetre korlátozva legyen«.

4. Herczegszöllősi körjegyzőség.

Herczegszöllős községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.7 születés.

A községi polgári népessége volt:

1869-ben	2665
1880-ban	2684
1890-ben.....	2691
1900-ban	2553 az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	1353
német	173
horvát	269

vallás szerint: róm. kath. 1135

ev. ref. 621

a 6 éven aluliak száma 273

A hercegyszöllősi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 7%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 49, 1904/05-ben 31, tehát 37%-kal fogyott.

A község területe 23256 kat. hold, a lakosság 434 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 52 kat. hold, ebből kb. 6800 hold hitbizomány.

A községi előjáróság jelentése szerint az egykerendszer már 50—60 év óta dívik kizárólagosan a református magyar családokban, s terjedőben van.

Oka «a magyar nép túlhajtott önérzetében, helyesebben büszkésében keresendő és található fel. Ezek görcsösen ragaszkodnak a

földhöz s ezzel a vagyoni függetlenséghez. Iparra, kereskedelemre gyermekeiket nem adják, mert azt magukra székénynek tartják. Gyermekeik jövójét csak a meglevő földbirtok egybentartásában találják fel s ezért terjedt el az egy-gyermek-rendszer. Birtokot szerezni ezen a vidéken, ahol csak hitbizományi birtokok vannak, nem lehet s minthogy az örökségkép reászallott birtokot megosztani nem akarja, ragaszkodik az egykéhez. Hogy birtoka megosztassék, vagy gyermekeit más pályára adja, arra alig lehet reávenni, mert szerinte csak a föld nyújt biztos megélhetést, ők pedig nem akarják hogy gyermekük székény legyen. Ez volt az eredeti indítók! — Ma már épen az egy-gyermek-rendszer folytán sok családban akkora birtok egyesült, hogy abból több gyermek megélhetése is biztosítható lenne, de sajnos most már megrögzött szokás az egy-gyermek-rendszer, s bármily nagy legyen is a birtok, csak egy gyermek van. Ma már ezen rendszernek oka inkább a túlságos fényűzés, a vallás, hit és erkölcs teljes figyelembe nem vevése, az erkölcsi érzék pusztulása, s a megrögzött szokás, olyannyira, hogy a több gyermekes szülők szinte gúny tárgyai«.

Orvossága: »úgyszólván lehetetlen. Talán lehetne segíteni, ha a nép birtokhoz, földhöz, legelőhöz jutna s ha intenzívebb gazdálkodást folytatna. Ha megértené, hogy a földművelésen kívül más pályán is lehet élni. Ha az ipar fejlődne s biztos megélhetést nyújtana. De leginkább segíthetne, ha vissza lehetne őket téríteni az egyszerűbb életmódhoz, az erkölcsös alapra: ha meg lehetne velük értetni az egygyermekrendszer nemzetpusztító átkát; ha ki lehetne őket emelni abból a kényelemből, mely szinte elriasztja őket a gyermekneveléssel járó fáradozástól. Nagyon, de nagyon szigorú intézkedések a kenőasszonyokkal szemben; nagy felügyelet a bábákra és szigorú megtorlás. Ezek talán orvosolhatnák némileg a bajt, ámbár nem sok remény van hozzá«.

Kőben a községi elöljáróság jelentése szerint az egykerendszer már 40—50 év óta észlelhető kevés kivétellel minden családban s terjedőben van.

Oka, »hogy a földbirtok szét ne daraboltassék: mert senki sem akarja, hogy gyermeke nálánál székényebb legyen. A gyermek jövójét csak a földbirtok egybentartásában keresi és találja fel mindenki, s ezért, hogy megélhetése biztosítva legyen, ragaszkodik az egygyermekrendszerhez«.

Orvossága: »Ez a szokás már annyira elterjedt, hogy azt orvosolni rendkívül nehéz. Ha a nép földhöz, legelőhöz jutna, ha alkalma lenne jószágtenyésztéshez, ha intenzívebben gazdálkodhatna,

ha alkalma lenne az ipar fejlődéssel gyermekeik jövőjét az ipari pályán is biztosítani. Orvosolható lenne, ha a nép viszonyainak megfelelő életmódhoz szoknék.

A kői református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 28%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 26, 1904/05-ben 17, tehát 42%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 11.5 születés.

A község területe 1283kat. hold, a lakosság 112 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold.

5. Karancsi jegyzőség.

Karancs községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1525
1880-ban.....	1474
1890-ben.....	1679
1900-ban	1674, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	1047
német.....	555
horvát.....	4

vallás szerint: rom. kath. 904

ev. ref. 609

a 6 éven aluliak száma 157

A karancsi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 49%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 82, 1904/05-ben 60, tehát 27%-kal fogyott.

A község területe 4176 kat. hold, a lakosság 383 lakóházban lakik; egy lakóházra tehát körülbelül 10 kat. hold esik. Száz holdon felüli birtok egy van: 1148 hold. Karancson a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 30 éve dívik, a református családoknál 80%-ban, s terjedőben van.

Oka: »Az, hogy a volt úrbéri birtokok felosztása után a kisgazdának kevés lett a földje, ellenben a vállaira jött az adózási

teher, különösen a református vallásúaknál, ahol már 16 éves korától tartoztak egyházi, lelkészi és tanítói járandóságokat fizetni. Csak úgy vélték kis vagyonkájukat fentartani ha a család nem szaporodik, nem kell sok adót, egyházi adót stb. fizetni.

Különben az egy- és kétnegyed-telkes kisbirtokos minden körülmény között oda törekedett, hogy az öröklött ősi birtok a családnak megmaradjon és abból egy gyermek megélhessen. Nem akarta a családfő, hogy birtoka több gyermek közt megosztassék, mert így a család elszegényedik.

6. Lőcsi körjegyzőség.

Lőcs községben ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 23.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1172
1880-ban	1119
1890-ben	1133
1900-ban	1111, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	49
német	263
horvát.....	780

vallás szerint: róm. kath. 1080

ev. ref. 11

a 6 éven aluliak száma 123

A község területe 2319 kat. hold, a lakosság 249 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 9 kat. hold: száz holdon felüli birtok csak egy van: 223 hold.

Lőcsön a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer körülbelül 10 év óta észlelhető egyes családoknál, s terjedőben van.

Oka: »hogy a vagyon osztatlan maradjon a könnyebb megélhetés miatt, — ahol ugyan nincs, ott a nehéz megélhetési viszonyok.«

Orvossága: »a megélhetési viszonyok könnyebbé tétele, gazdasági, munkásviszonyok javítása, esetleg a több gyermekkel bírók részére adandó állami kedvezménnyel véljük a bajt némileg orvosolhatónak, kiterjesztve ezt a hadkötelezettségi viszonyokra.«

Benge községben ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 23.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	476
1880-ban	477
1890-ben	527
1900-ban	516, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	50
német	212
horvát	242

vallás szerint: róm. kath. 474

ev. ref. 12

a 6 éven aluliak száma 72

A község területe 1345 kat. hold, a lakosság 80 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 17 kat. hold, ezenkívül kb. 1800 hold hitbizomány.

Bengén a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer körülbelül 15 év óta egyes családoknál észlelhető, s terjedőben van.

Oka: »hogy a már meglevő vagyon egynek maradjon, ki úgy könnyebben él, ahol pedig ez nincs, ott ok a nehéz megélhetési viszony.«

Orvossága: »a megélhetési viszonyok könnyebbé tétele, gazdasági, munkásviszonyok javítása, esetleg a több gyermekkel bírók részére adandó állami kedvezményvel véljük a bajt némileg orvosolhatónak, kiterjesztve ezt a hadkötelezettségi viszonyokra is.«

7. Pélmonostor nagyközség.

Pélmonostor nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 35.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1532
1880-ban	1475
1890-ben	1584
1900-ban	1720, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	130
német.....	1201
horvát	15

vallás szerint: róm. kath. 1271

ev. ref. 48

a 6 éven aluliak száma..... 204

A község területe 6232 kat. hold, a lakosság 186 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold.

Pélmonostoron a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 15 — 20 éve észlelhető, de két-gyermekes formában s általában a jobbmódú földműves családoknál van meg s terjedőben van.

Oka »a gazdasági és anyagi kérdések megoldásában keresendő. A mi népünk, kevés kivétellel, földműveléssel foglalkozik és paraszt-gazdaságát együvé tartani iparkodik, amit úgy vél elérni, ha a vagyont egyik gyermekének adja, a másikat pedig beházasítja más hasonló módbeli családba s így a gazdasági s anyagi egyensúly helyreáll. A szegény családoknál ily anyagi kérdések nincsenek, ott több gyermek is van.«

Orvossága »a földműves kiscgazda részére több földbirtok szerzése. A lakósok szaporodnak, az igények fokozódnak, a földterület és jövedelme pedig ugyanaz, mint volt a régebbi időben. A két-gyermek-rendszer alapja azon óhaj, hogy a földműves családban legyen egy fiú és egy leány. Amely családban ez megvan, ott több gyermek nem születik. Oly családban, hol az elsőszülöttek fiúk, ott rendszerint addig történik szaporodás, míg leány születik, de ezen határ is 3—4, legfeljebb 5 számig terjed. Viszont, ahol az elsőszülöttek leányok, ott fordítva van: míg egy fiú születik. Egy-gyermekes család a községben kevés van; rendszerint 2—3—4 gyermek van a családban.«

8. Baranyabáni körjegyzőség.

Baranyabán községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	2233
1880-ban	2248
1890-ben	2583
1900-ban	2471, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	119
német.....	1687
horvát.....	3

vallás szerint: róm. kath. 1800

ev. ref..... 16

a 6 éven aluliak száma 284

A község területe 4670 kat. hold; a lakosság 689 lakóházban lakik, egy lakóházra tehát körülbelül 69 kat. hold esik; száz holdon felüli birtok egy van: 135 hold.

Sarok községben ezer lélekre esett az 1906-os és 1907. évek átlagában 33.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	439
1880-ban	490
1890-ben	469
1900-ban	519 az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	39
német	142

vallás szerint: róm. kath. 172

ev. ref. 3

a 6 éven aluliak száma 65

A község területe 804 kat. hold, a lakosság 99 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 8 kat. hold.

A baranyabáni körjegyzőség területén levő községekben a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer nem észlelhető.

Orvossága: »A köznép általában azon a véleményen van, hogy csakis a magzatelhajtásra vonatkozó érvényben levő büntetés volna szigorúsítandó. Bábák diplomájuk elvesztése és ezenkívül 3 évig terjedhető fegyházzal lennének büntetendők, ha magzatelhajtásban segédkeznek vagy szereket adnak. Hasonló fegyházbüntetéssel lennének sújtandók azon nők, akik magzatelhajtás büntetendő cselekményét elkövetik. Szigorúan büntetendők mindazok, akik a magzatelhajtás céljaira szereket adnak és ezen bűncselekményben részt vesznek. Megfelelő jutalomban részesítendő az, aki magzatelhajtás! esetet a hatóságnak tudomására ad, vagy hoz.«

9. Baranyavári körjegyzőség.

Baranyavár községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	2412
1880-ban	2387
1890-ben	2360
1900-ban	1401, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	119
német	145
horvát.....	1110
vallás szerint: rom. kath.	1340
ev. ref.....	6
a 6 éven aluliak száma	93

A község területe 3751 kat. hold, a lakosság 288 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 12 kat. hold; a község határában van kb. 2500 hold hitbizomány és két száz holdon felüli birtok, kb. 500 hold terjedelemben.

Baranyavárott a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer emberemlékezet óta észlelhető, általánosságban s egyforma állapotban áll fenn.

Oka: »Az egy-gyermekrendszernek számos és pedig a legkülönbözőbb gazdasági és erkölcsi okai vannak. Elsősorban állanak a gazdasági okok. A lakosság túlnyomó része szegény kisbirtokos és napszámos, kik 4-5 hold földdel bírnak és nem akarják, hogy haláluk után ezen csekélyke birtok is többfelé szakadjon, mert akkor már egy család eltartására nem elegendő. A több földbirtokkal bíró, jobbmódú családok pedig félnek a feldarabolásától azért, hogy utódaik is jobb módiján éljenek és a nagyobb vagyonnal járó előnyöket, a községben való vezetőszerpet el ne veszítsék.

Igen fontosak másodsorban az erkölcsi okok is. A 18 éves fiatal gyerekek 14—15 éves lányokat vesznek nőül, kik már a szülői házban oly szellemben nevelkednek, melynek eredménye azután, hogy csakis házasságnak 3 — 4. évében születik első gyermekük s a legtöbb esetben az egyetlen is. A fiatal anyák félnek a gyermekkel való sok fáradság- és gondtól, a gyermek táplásáról és neveléséről különben is primitív fogalmaik vannak. Miután nemcsak gyermekeik, hanem férjeik ruháit is csaknem kizárólag maguk készítik, s miután különösen a fiatalabb asszonyok a cifraságnak és szép öltözködésnek nagy hívei (egy-egy ruhadarabjuk hónapokig tartó munkába kerül, így ruháik készítése csaknem egész idejüket lefoglalja, ebben pedig több gyermek ápolása és gondozása csak akadály előttük és a gyermek csak nyűg a nyakukon. Az egyetlen gyermek azonban annál több kényeztetésben és — sajnos — gyakran rossz nevelésben részesül, felnőtt korában szülőinek nem sok örömet okoz, így nem csoda, hogy senkisésem akar magának hálátlan gyermekeket felnevelni.«

Orvossága: »A pusztító szokás megszüntetésére irányuló intézkedéseket annak okaiban kell keresni. Intézkedésekre szükség van erkölcsi és gazdasági téren. Fel kell világosítani a népet és megérteni vele, hogy a gyermekből idővel keresőképes munkaerő lesz és pótolja a napszámot. A nőket a gyermekápolásra tanítani kell s már a szülői házban azt a tudatot nevelni bele, hogy a házasság főcélja utódokat teremtem, kik szülőiket öreg korukban eltartsák, hogy ne forduljanak elő esetek, hogy elaggott munkaképtelen szülők egyedül, minden támasz nélkül álljanak a világban. Gazdasági téren jövedelmezőbb gazdálkodásra kell szoktatni a 4—5 holdas birtokosokat, különösen az állattenyésztést kell nagyobb fokban megkedveltetni. S ha ezzel nagyobb jövedelmet, könnyebb megélhetést lát a nép biztosítva, ha erkölcsi érzéke mivelődik, talán megszűnik e romboló s nem egyszer fiatal nők életébe kerülő szokás. Éber figyelemmel kell kísérni a szülésznőket és az »angyalcsinálókat« szigorú büntetéssel elrettentem.«

Ivándárda községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	565
1880-ban	557
1890-ben	532
1900-ban	1397, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	280
német	860
horvát	30

vallás szerint: róm kath. 709

ev. ref. 50

a 6 éven aluliak száma 157

A község területe 4577 kat. hold, a lakosság 162 lakóházban lakik, egy lakóházra tehát körülbelül 26 kat. hold esik, belőle kb. 1400 hold hitbizomány.

A **laskói** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 15%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 99, 1904/05-ben 71, tehát 28%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25*5 születés.

A község területe 9496 kat. hold: a lakosság 417 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold; ebből kb. 300 hold hitbizomány.

Laskón a községi előljáróság jelentése szerint az egykerendszer 25—30 éve észlelhető, csupán a vagyonos családoknál, s változatlanul áll fenn.

Oka: »A meglevő birtokot a megosztástól óhajtják a szülők megóvni azon tévhitben, hogy a földbirtoknélküliek megélni nem bírnak: ebből egy közvetett ok állott elő, most már kényelemszeretetből nem akar foglalkozni a gyermeknevelés bajaival és gondjaival, sőt mármár szégyennek tartja az egynél több gyermeket. Egy másik okként az jelöltetik meg, hogy bevett szokás az ifjakat korán: a férfiakat 18, a leányokat 16 éves korukban összeházásítani; ezen fiatal házások az élet küzdelmeit nem ismerve teljesen a szülők gondoskodása alatt élik házaseletük első éveit: a szülők tilalmára nem nemzik meg a gyermeket: a szülőknek ezen tilalma azon alapul, hogy a terhes állapotban levő nő, illetve a gyermekkel bajlódó fiatal anya elvonatik a munkától arra az időre, míg az állapot tart«.

Orvossága: »Egyrészt a kíméletlen szigorúsággal való eljárás az «angyalcsinálók» ellen: a felmerült gyanús eseteknek több oldalról történő 3—4-szeres ellenőrzése és felülvizsgálata: másrészt országos törvényhozás útján akként való intézkedés, hogy ne a vagyon arányaiban kapjanak az egyének kisebb-nagyobb jogokat, hanem a nemzett gyermekek száma arányában: pl. országgyűlési képviselő választásakor a több gyermekkel rendelkezők részesíttessenek több szavazati jogban: katonakötelezettség tekintetében a második gyermek bizonyos előnyben volna részesítendő s fokozatosan minden későbbi gyermek mind több-több előnyt élvezzen a katonáskodási kötelezettség terén: a községi képviselőtestületben, vármegyei bizottsági tagságban a több gyermekkel bíró családok bírnak tagsági joggal: mert az ilyen gyűléseken a nagybirtokos birtokának fentartása érdekében emel szót és működik közre, — míg ellenben a sok gyermekkel rendelkező esetleg szegény családfőnek nincs megadva az alkalom arra, hogy a családjának létfentartása érdekében vehessen részt a tanácskozásban és a vonatkozó* intézkedésekben való közreműködésben.

Végül a törvényhozás intézkedjék aziránt, hogy úgy a hatóságokkal való érintkezésben, mint a több gyermekkel bíró családfő részesíttessenek előnyben, ügyes-bajos dolgaik elintézésének sorrendje a gyermekek számától tételessék függővé és sohasem a vagyoni helyzet kedvezőbb voltától.«

10. Kácsfalui körjegyzőség.

Kácsfalu községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37'8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	2212
1880-ban	2064
1890-ben.....	2282
1900-ban	2274, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	76
német	1164
horvát.....	7

vallás szerint: róm kath. 689

ev. ref. 8

a 6 éven aluliak száma 70

A község területe 10526 kat. hold; a lakosság 467 lakóházban lakik, egy lakóházra tehát körülbelül 22 kat. hold esik, ebből kb. 2200 hold latifundium.

Kácsfalun a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer ezidőszerint még nem volt észlelhető, de még csak annak nyoma sem (?). A község lélekszámának harminc évi stagnálása ellenkezőre mutat.

11. Bellyei körjegyzőség.

Bellye községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1242
1880-ban.....	1227
1890-ben	1265
1900-ban	1210, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	661
német	499
horvát.....	2

vallás szerint: róm. kath. 680

ev. ref..... 456

a 6 éven aluliak száma 124

A bellyei református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 25%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 46, 1904/05-ben 38, tehát 16%-kal fogyott.

A község területe 5145 kat. hold, a lakosság 251 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold, de ebből kb. 3900 hold hitbizomány.

A várdaróci református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 29%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 79, 1904/05-ben 78, tehát 1%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 23.9 születés. A község területe 8392 kat. hold, a lakosság 237 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 35 kat. hold, ebből kb. 400 hold hitbizomány.

Jenőfalva községben ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 31.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	435
1880-ban	314
1890-ben.....	367
1900-ban.....	365, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	9
német	331
horvát.....	10

vallás szerint: róm kath. 350

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma 52

A község területe 798 kat. hold, a lakosság 54 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

A kopácsi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 24%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 90, 1904/05-ben 74, tehát 18%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 15'9 születés.

A bellyei körjegyzőséghez tartozó **Kopács, Várdaróc** és **Bellye** községekben a községi elöljáróságok jelentése szerint az egyke-rendszer már 15—20 éve észlelhető, általánosan s terjedőben van: **Jenőfalván** 2—3 év óta.

Oka: »A népben rejlő földéhség, miután a körjegyzőségekhez tartozó községekben a lakosságnak igen csekély földje van. ezen csekély földből is Bellye, Kopács és Jenőfalva községekben a községi határnak több mint felerésze víz alatt áll, illetve van, amelynek úgyszólván semmi hasznát sem veheti a lakosság és így a sok gyermekkel megáldott családban a megélhetés is nehezebb, de meg ezenfelül attól is fél, hogy úgysis csekély vagyonkája halála után mégjobban szétdarabolódik és végül egyiknek sem lesz semmije; itt ezen a vidéken gyökeresen lehetne segíteni a bajon akként, hogy az ártérben fekvő földek ármentesíttetnének és lecsapoltatnának, ezáltal a lakók sok megfelelő földterülethez jutnának.«

HARMADIK FEJEZET.

Az egyke a Dráva völgyében.

Földrajzi és gazdasági tekintetben az egész baranyai Dráva-völgy jóformán egységes földdarab.

A kálvinista magyarságnak csaknem legnagyobb összefüggő területe ez a Dunántúlon, mely az utolsó ötven év alatt gazdálkodásban is stagnál s a népszaporodásban a csöndes pusztulás képét mutatja. Életszükségleteik nagyobbodása nem oldódik föl az intenzívebb termelésre való törekvésben (aminek úgysis számos akadály áll útjában) hanem csöndes megadással, igazi magyar nemtörődéssel fejti ki a lakosság a nyomasztóbb gazdasági viszonyok folytán «passzív ellenállását» és az «egy fertály, egy gyerek» elvét honosítja meg előbb szokásaként, azután erkölcsöként.

Etnografikai tekintetben mégis két részt tudnánk nagyjából megkülönböztetni ezen a földdarabon: az egyik a siklói hegyalja a siklói hegyláncolat körül elterülő falvakkal, a másik a tipikus székely-avar eredetű ősnép hazája, az Ormánság.

Szemléljük mind a két csoportot külön-külön.

A) A siklói hegyalja.

Itt maga Siklós város sem mutatja a hozzája hasonló típusú városok rendes szaporodását: sem a születési arányszám, sem pedig a bevándorlás nem olyan, amely ekkora vidék természetes közép-pontjánál várható volna.

I. Siklós nagyközség.

Siklós községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	4296
1880-ban.....	4345
1890-ben	4956
1900-ban	4959 az utóbbiból,

anyanyelv szerint:

magyar	4185
német	616
horvát	18

vallás szerint: róm. kath. 3060

ev. ref..... 1077

a 6 éven aluliak száma..... 562

A siklói református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség ötven év alatt 20%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 115. 1904/05-ben 88, tehát 23%-kal fogyott.

A község területe 7529 kat. hold; a lakosság 782 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 8 kat. hold. A községben hét száz holdon felüli birtok van: összesen kb. 6000 hold.

2. Gyúdi körjegyzőség.

A **gyúdi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 23%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 50, 1904/05-ben 25. tehát 50%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.7 születés.

A község területe 1860 kat. hold, a lakosság 147 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

A **szavai** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 27%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 38, 1904/05-ben 26. tehát 23%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.1 születés.

A község területe 2125 kat. hold, a lakosság 89 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 26 kat. hold ; a községben száz holdon felüli birtok három van: kb. 2000 hold.

A **bissei** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 2%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854-55-ben 31, 1904/05-ben 44, tehát 42%-kal szaporodott.

Ezer lélekre esett az 1906 é- 1907. évek átlagában 34.9 születés.

A község területe 3216 kat. hold, a lakosság 130 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok három van: kb. 1900 hold.

A **turonyi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 4%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 30, 1904/05-ben 22, tehát 27%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 15.4 születés.

A község területe 1636 kat. hold, a lakosság 77 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 23 kat. hold.

A **csarnótai** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 3%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 24, 1904/05-ben 20, tehát 17%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 13.8 születés.

A község területe 925 kat. hold, a lakosság 67 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

A községi elöljáróságok jelentése szerint az egyke-rendszer már 25 éve észlelhető általánosan, s terjedőben van.

Oka: »Részben a nép elszegényedése, részben a gazdaságnak a több gyermek közti felosztásától való idegenkedés, de leginkább a nők kényelemszeretete, a könnyebb életmódkeresés, a divat túlhajhászása is és az, ha több különösen a leánygyermek, úgy az anya magára kevesebbet költhet, mert az apa neje s leányai fényűző hajlamait kielégíteni képes nem lenne, másrészt a köznépnél a több gyermekű anyát bujának tartják. Erkölcsileg züllött az ifjúság, mert szokásos, hogy a 16 éves leány és 14 éves leány legtöbbször, mielőtt egybekelnek, mint szeretők már ismerik egymást s házasságukból ha gyermek születik is, de többnyire csak egy, több aztán nem igen lesz. A magzatelhajtás gyakori, de a rábizonyítás csaknem lehetetlen, mivel annyira ismerik a módját, hogy legtöbbször az illető nők maguk képesek azt végezni; tudomásra se juthatnak az esetek és csak később a nő felépülése után suttoják azt.

Maguk a családbeli nők, az éltesebbek se szeretik, ha a fiatal házasnak hamar és több gyermeke születik; azt tartják: rá érnek azzal. Ez azért van, mivel nem szeretnek a gyermekneveléssel vesződni, s a fiatal nő is inkább mulatságra jár, mint a több gyermek adta dolgokkal kösse le magát. Később aztán ritkán születik már az elrontott nőnek gyermeke.«

Orvossága: »A szülésznőknek a magzatelhajtást jobban kellene ellenőrizni, a több gyermekű családok közteherkönnyítést s egyéb előnyöket kellene adni s az egygyermekű család fiának katonai szolgálati kedvezményt nem nyújtani, a korcsmázást és iszákosságot rendeletileg mérsékeltetni.«

3. Harkányi körjegyzőség.

A harkányi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 33%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 54, 1904/05-ben 48, tehát 9%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 26.7 születés.

A község területe 2559 kat. hold, a lakosság 120 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold: a községben száz holdon felüli birtok három van: kb. 600 hold.

A drávaszabolcsi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 19%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 39, 1904/05-ben 34, tehát nem fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 20.1 születés.

A község területe 1925 kat. hold, a lakosság 88 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold, a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1000 hold.

Az ipacsfai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 15%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 40, 1904/05-ben 40, tehát nem fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 18 születés.

A község területe 1377 kat. hold, a lakosság 87 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold: a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 200 hold.

A márfai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 22%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 27, 1901/05-ben 17, tehát 37%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett a 1906. és 1907. évek átlagában 12.1 születés.

A község területe 710 kat. hold: a lakosság 50 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

A **terehegyi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 23%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 10, 1904/05-ben 28, tehát 30%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11.8 születés.

A község területe 1541 kat. hold, a lakosság 101 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

A községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már vagy 15—20 éve észlelhető, csak a vagyonosabb családoknál s szűnőfélben van.

Oka: »Leginkább abban keresendő, hogy a földbirtok amúgyis kevés lévén, a szülők nem akarják, hogy az több gyermek létében szétdaraboltassék s így esetleg idegen kézre kerüljön«.

Orvossága: »Elsősorban a védtörvény 34. §-ának megváltoztatásában, t. i. legalábbis két gyermek közül egy volna mentes és a házi ipari cikkek könnyebb és gyorsabb előállítására szolgáló eszközök és gépek kiosztásában volna keresendő, mert így a szülő állandó és biztos keresethez jutva, utódainak megélhetését látva, a több gyermektől sem idegenkednék.«

4. Nagyharsány nagyközség.

A **nagyharsányi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 23%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 106, 1904/05-ben 49, tehát 54%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 14.6 születés. A község területe 4525 kat. hold, a lakosság 301 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1456
1880-ban	1304
1890-ben	1243
1900-ban.....	1195

5. Beremendi körjegyzőség.

A **beremendi** körjegyzőség területén levő községekben — névszerinti Újbezdán, Petárda, Kásád, Torjanc és Beremend — a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 25—30 éve dívik, a református magyar családoknál általánosságban s szűnő-félben van.

Oka: »Ennek, véleményünk szerint, csakis a gazdaság szétesztásának megakadályozása.«

Orvossága: »A bábák működése szigorúan volna ellenőrizendő, ezenkívül a gyermekelhajtással üzletszerűen foglalkozó asszonyoké is s ily tettükért szigorúan volnának büntetendők, annak ellenőrzésével a községi és körorvosok, úgy a magánorvosok is lennének megbizandók. Megszigorítandó lenne továbbá oly orvosszereknek árusítása a gyógyszerészek részéről, amelyeket ily célra felhasználhatnak.«

6. Vókányi körjegyzőség.

Kistótfalun a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idő óta csak szórványosan dívik és állandóan egyforma állapotban van.

Oka: »A rendszernek valószínűleg gazdasági okai vannak, mert hihetőleg a szülők inkább egy gyermeket kivannak boldogítani az u. n. ösiséggel, apáiktól származó vagyonnal, mintsem hogy az megszólva, utoljára semmivé legyen.«

A körjegyzőség többi községében nem észlelhető.

7. Nagytótfalui körjegyzőség.

A **nagytótfalui** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 41%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 44, 1904/05-ben 31, tehát 30%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.7 születés.

A község területe 1781 kat. hold, a lakosság 132 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

A **mattyi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 277o-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 22, 1904/05-ben 39, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek állagában 15.9 születés.

A község területe 3655 kat. hold, a lakosság 116 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 33 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1700 hold.

A **kisharsányi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 26%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 61, 1904/05-ben 28, tehát 51Vkal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11.3 születés.

A község területe 1901 kat. hold, a lakosság 136 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

A **gordisai** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 27%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 36, 1904/05-ben 30, tehát 17%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 14.2 születés.

A község területe 1085 kat. hold, a lakosság 96 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 700 hold.

A nagytótfalui körjegyzőség területén levő községekben a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer már évtizedek óta divik általánosságban s terjedőben van.

Oka: »Nézetünk szerint az abban leli magyarázatát, hogy a vagyonosabb nem akarja, hogy több gyermek által a birtoka szétosztassék, terjeszkedni pedig nem tud, mert mindenütt az uradalmakkal van körülvéve.«

Orvossága: »A tapasztalat azt mutatja, hogy a szegényebb osztálynál inkább előfordul a 2—3 gyermek, mint a jobb módúaknál s így nézetünk szerint jutalom volna szétosztandó azon családok között, kiknek megélhetése nagyobb nehézségekbe ütközik és, mondjuk, 3—4 gyermekük van.«

8. Alsószentmártoni körjegyzőség.

Alsószentmártonban a községi előljáráóság jelentése szerint az egyke-rendszer eddig még nem volt észlelhető.

A **siklósnagyfalui** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 31%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 102, 1904/05-ben 38, tehát 62%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 10 születés.

A község területe 1750 kat. hold, a lakosság 137 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Siklósnagyfalun a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 40—50 éve észlelhető általánosan s szűnőben van.

Oka: »A gazdaság egészszeni fenntartására irányuló törekvés, s azon tény, hogy a több gyermek költséges nevelése tetemesen növelné az amúgyis sok kiadással és bajokkal küzdő polgárság bajait.«

Orvossága: »Esetleges adófizetési kedvezmények, avagy a katonai szolgálatban a Véderőtörvény által a szolgálati időre (Pót-tartalék) biztosított kedvezménynek a 2. vagy 3. szülött fiúra való kiterjesztése, illetve átruházása, az egyke ezen kedvezménytől teljesen megfosztatván.«

Az **oldi** református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 59%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 62, 1904/05-ben 23, tehát 63%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22.9 születés.

A község területe 29966 kat. hold, a lakosság 106 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 29 kat. hold.

Óldon a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már vagy 10—15 éve divik, csak egyes családoknál s szűnőben van.

Oka: »A gazdaság egészszeni fentartására irányuló törekvés s azon tény, hogy a több gyermek költséges nevelése tetemesen növelné az amúgyis sok kiadással küzdő polgárság bajait.«

Orvossága: »Felesleges.«

Kistapolca községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31.1 születés.

A község területe 1001 kat. hold, a lakosság 34 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 33 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 700 hold.

Egy házasharaszti községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 9.4 születés.

A község polgári népessége volt	
1869-ben.....	560
1880-ban.....	494
1890-ben.....	448
1900-ben.....	424, az utóbbiból
anyanyelv szerint:	
magyar.....	421
német.....	3
vallás szerint: róm. kath.	
ev. ref.	21
ev. ref.	389
a 6 éven aluliak száma.....	32

Az egyházasharaszti református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 24%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 52, 1904/05-ben 29, tehát 44%-kal fogyott.

A község területe 1905 kat. hold, a lakosság 103 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold.

Egyházasharasztiin a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 25—30 éve dívik általánosságban s állandóan egyforma állapotban van.

B) Az Ormánság.

A pusztulni-veszni induló magyarságnak legtipikusabb képét mutatja Baranyában az Ormánság, amelyen az egyke a legelterjedtebb.

Eredeti, ősmagyar vidék az Ormánság, amelyet már a XII. században így neveznek a földjét borító erdőségek után. Nyelvében, szokásaiban, ruházatában egyaránt megőrizte a legrégebb hagyományokat s messze különbözik a környékbeli, szintén református magyar falvaktól az ormánsági falu. Amint az Ormánság lelkes ismerője és írója, Lukácsy Imre, diósvizlői református lelkész leírja, a magyarságon és a kálvinistaságon kívül még egy jellemzője van ennek a vidéknek: a nőknek festői viselete, a bikla, vagy másként kebel.

Ma már csak tizenkétezer lelket számlál ez a negyvennégy községből álló kis népség, amelynek ősmagyar hagyományai, szokásai mellett minden jel arra vall, hogy legősibb eredete még messzebb kereshető s hogy valószínűleg avar-székelymaradék volt a törzse, amely annyi időn át dacolt a sik földön a népek nagy harcaiban. A reformáció idején lett ez a vidék is kálvinistává s ma már összeforrt a vallásával nemzeti, ethikai jellege is, mert ha valaki más

vallására tér át közülök, az leveti a népies viseletű biklát s azt mondják rá, hogy »kiöltözködik«.

Gazdasági tekintetben az egész földdarab egységes: jó termőföldek a sík vidéken, de egy kissé száraz éghajlat, alföldies szemtermeléses gazdálkodás. Az erdők nagyobbreszt kiirtva, a Dráva vidéke szabályozatlan. Búzában és kukoricában jeleskednek; állatállományuk kevés. A legtöbb helyen háromnyomásos gazdaság; a gép kevés. Az árva negyedtelek portáján egy gyerek, ha játszik, vagy még egyse: ez az Ormánság.

Józan, értelmes, iskolázott, munkás a férfiak; házi iparban, házkörül munkában kiváló az asszonya. Az iskolákra, templomra, közügyekre sokat adnak. Endogámok . és más magyarral nem lépnek házasságra. A földben arisztokraták. A cselédjük, iparosuk lehet német, a boltosuk lehet zsidó: de az »egyke« csak gazda marad . . .

Vegyük sorra valamennyi községet:

1. Diósvizlő nagyközség.

Diósvizlő község népesbége volt:

1869-ben.....	686
1880-ban	673
1890-ben	727
1900-ban	700

Diósvizlő nagyközség református anyaegyházában Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 3%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 51, 1904/05-ben 50, tehát 2%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.3 születés.

A község területe 2763 kat. hold, a lakosság 148 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 150 hold.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régóta dívik, nem rendszeresen, s szűnőfélben van.

Orvossága: »Az egy gyermekrendszer lehető megszüntetése céljából ajánlanánk, hogy a mai, az egy gyermeket mintegy jutalmazó kedvezmények, minő pl. a katonai szolgálat aluli felmentés, megszoríttassanak. Csak valódi és rendkívüli okból és kivételesen volna ezen kedvezmény megadandó. Ma például felmentenek egy hadkötelest a tényleges szolgálat alól oly szülő kérelmére, akinek

több gyermeke nem is volt, vagy a hadköteles születése óta több gyermeke nem született, s aki fia szolgálata alatt is vagyonának jövedelméből megélhetne. Ez a kedvezmény szerintünk kivételesen csak ott volna megadandó, ahol igazolva van az, hogy az egyke hadköteles születése után is több gyermek született, de meghaltak. Egy szóval ezen kedvezmény megadása oly irányú gondos mérlegelés után történjék, mely az egykerendszert nem jutalmazza, annak nem kedvez.

Az egyke-gyermekű családok állami kedvezményben (gazdasági eszközök ajándékozása stb.) ne részesíttessenek.

A családtagok adója töröltessék el, e helyett minden gyermek után százalékos fizetés járjon.

A több gyermekű családok az iskoláztatás és taníttatás terén állami kedvezményekben részesíttessenek, sőt a katonai szolgálat terén is ezeknek adassék kedvezmény.«

2. Samodi körjegyzőség.

Sámód községben az élveszületések száma volt:

1869-ben.....	350
1880-ban	337
1890-ben	316
1900-ban	301

A sámód-mogyoróskai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 30%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 22, 1904/05-ben 21, tehát 5%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15 születés. A község területe 1093 kat. hold, a lakosság 55 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold.

Körös község népessége volt:

1869-ben.....	683
1880-ban.....	726
1890-ben.....	716
1900-ban	717

A kőrosi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 7%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 48, 1904/05-ben 78, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.9 születés.

A község területe 2627 kat. hold, a lakosság 101 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok kettő van: kb. 1700 hold.

Baranyahídvég népessége volt:

1869-ben	479
1880-ban	434
1890-ben	414
1900-ban.....	501

A baranyahídvégi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 22%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 27, 1904/05-ben pedig már 15%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15 születés.

A község területe 1462 kat. hold, a lakosság 75 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold.

Adorjás község népessége volt:

1869-ben.....	311
1880-ban	318
1890-ben.....	309
1900-ban	306

Az adorjási református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 7%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 18, 1904/05-ben pedig már 20%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24.5 születés.

A község területe 1405 kat. hold, a lakosság 57 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold.

Sámodon a községi előjáróság jelentése szerint úgy a községben, mint annak széles kerületében egyes jobbmódú családok kivételével az egy gyermekrendszer általánosnak mondható.

Okát »elsősorban az itteni parasztbirtok kicsiny voltában látja az előjáróság, az Vitelek jövedelméből két-háromtagú család élhet meg rendszeren, nélkülözés nélkül, semmi reménye sincs, hogy több gyermek születése esetén a kisbirtokosok mindenik gyermekének egyforma megélhetési módot biztosítson, annyira körül van véve holtkézen fekvő nagybirtokokkal. Az itteni kisközségi határok különben sem engedik terjeszkedni, szolgáljon például Sámod községnek kb. 720 magyar holdnyi területe; ezen területen körülbelül 300 lélek dolgozik erősen megélhetéséért. Családjához ragaszkodik az ember, szeretne mindenik gyermekének egyforma anyagi segílyt nyújtani szárnyrabocsátásakor, községének kis határa és az ércgyűri-

ként övező kötöttbirtok azonban néni engedik terjeszkedni, örülhet, ha a mai nehéz viszonyok között öröklött birtokát megtarthatja úgy, amint őseitől átvette. Családja iránt tartozó kötelességének tartja maga után legalább is olyan módot hagyni, amilyent ő vett át. Így érlelődik meg nemzetségrül-nemzetségre az egygyermekrendszer eszméje, mert ha ettől eltér $\frac{1}{2}$ telek birtokában két-három, sőt több gyermeke is születik, hacsak véletlen szerencse folytán egy gyermekét nem tudja általános örökösévé tenni, a többit pedig hasonló módú egy-gyermekes családnál elhelyezni, hiába lesz a kisbirtoknál a sok munkáskéz, szerezni nem tud, a meglévő kisbirtok pedig nem elég egy nagyobb család eltartására, így a különben rendes módban levő törzsnek már első hajtásai satnyulnak, az $\frac{1}{4}$ -telekből $\frac{1}{8}$ -ad telkes lesz, amely pedig éppen csak a betevő falat megszerzésére elég.

Második okát kismértékben abban is látja az előjáróság az egygyermekrendszernek, hogy a birtokfentartás politikájával szemben az állam jórészt tehetetlenül áll, nevezetesen az erre irányuló bűnös üzelmeket a rendelkezésére álló közegészségügyi szolgálattal nem képes ellenőrizni és csak kismértékben is megtorolni.«

Orvossága: »Az előjáróság azon kivezető utat látja, hogy az itteni kis ingatlanokkal rendelkező népesség az államhatalom gyors és megfelelő intézkedése folytán akár telepítés, akár más módon földbirtokhoz juthasson s így biztos megélhetést nyújtván nekik, nemzetfentartó hivatásukhoz ezzel kedvet is fog adni.«

8. Kovácshidai körjegyzőség.

Kovácsbida község népessége volt:

1869-ben	364
1880-ban.....	416
1890-ben.....	382
1900-ban	392

A kovácshidai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 14%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 37, 1904/05-ben 30, tehát 19%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 17.9 születés. A község területe 1389 kat. hold, a lakosság 75 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 900 hold.

Drávacsehi község népessége volt:

1869-ben.....	426
1880-ban	413
1890-ben.....	359
1900-ban.....	387

A drávacsehii református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 37%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 20, 1904/05-ben 25, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 14.2 születés. A község területe 1364 kat. hold, a lakosság 75 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok kettő van: kb. 1000 hold.

Drávacsepely község népessége volt:

1869-ben.....	456
1880-ban.....	439
1890-ben.....	437
1900-ban.....	457

A drávacsepelyi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 25%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 32, 1904/05-ben 40, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.3 születés. A község területe 1149 kat. hold, a lakosság 80 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

Drávapalkonya község népessége volt:

1869-ben.....	687
1880-ban	644
1890-ben.....	625
1900-ban.....	716

A drávapalkonyai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 22%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 60, 1904/05-ben 51, tehát 13%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18'2 születés.

A község területe 2555 kat. hold, a lakosság 120 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 800 hold.

Drávaszerdahely

1869-ben.....	409
1880-ban	350
1890-ben	357
1900-ban	333

A drávaszerdahelyi református anyiegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 6%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 29, 1904/05-ben 32, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15 születés.

A község területe 1090 kat. hold, a lakosság 69 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta fennáll, általánosságban, s állandóan egyforma állapotban van.

Oka: »A községi előjáróság véleménye szerint azért van az egyke-rendszer szokásban, hogy a család birtoka sokfelé fel ne osztassék, hanem az egyke kezén maradjon, mert ezáltal véli az apa gyermekének jólétét megalapítani.«

Orvossága: »Az egyke-rendszer folytán előállott veszedelmes baj nagyon nehezen orvosolható, mert ezen a vidéken már nagyon megrögzött baj ez, — fő lenne ez ügyben népies felvilágosító előadásokat tartani, tán egy kis részben csökkentené a bajt.«

*4. Kémesi körjegyzőség.***Kémes község népessége volt:**

1869-ben.....	454
1880-ban	463
1890-ben	454
1900-ban	470

Kémes nagyközségben és a drávapiskii református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 21%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 71, 1904/05-ben 62, tehát 13%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 14⁹, illetve 11.6 születés.

A község területe 117 kat. hold, a lakosság 101 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold.

Tésenfa község népessége volt:

1869-ben.....	367
1880-ban.....	364
1890-ben.....	393
1900-ban.....	400

A község területe 1556 kat. hold, a lakosság 71 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 300 hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.3 születés.

Szaporcza község népessége volt:

1869-ben.....	558
1880-ban.....	505
1890-ben.....	520
1900-ban.....	523

A szaporcza-tésenfai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 1%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 52, 1904/05-ben 14, tehát 42%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 13.4, illetve 21.3 születés.

A község területe 1590 kat. hold, a lakosság 104 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 300 hold.

Drávaspiski község népessége volt:

1869-ben.....	272
1880-ban.....	287
1890-ben.....	264
1900-ban.....	259

A község területe 807 kat. hold, a lakosság 51 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

Rádfalva község népessége volt:

1869-ben.....	618
1880-ban.....	618
1890-ben.....	609
1900-ban.....	654

A rádfalvai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 14%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 51, 1904/05-ben 40, tehát 21%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 13.8 születés.

A község területe 2212 kat. hold, a lakosság 103 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok kettő van: kb. 1500 hold.

Czún község népessége volt:

1869-ben.....	517
1880-ban	517
1890-ben.....	456
1900-ban	462

A czúni református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 23%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 33, 1904/05-ben 33, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.4 születés.

A község területe 2159 kat. hold, a lakosság 78 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 30 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 800 hold.

A községi előljáróság jelentése szerint az egykerendszer már 25 éve dívik általánosságban s terjedőben van.

Oka: »A gazdaság feldarabolásától való félelem.«

Orvossága: »Törvényhozás útján volna módosítandó, hogy a családfő vagyonát csakis a legidősebb fiúgyermek örökölhesse, a többiek pedig a vagyon bizonyos hányadrészét készpénzben kapnák meg.«

5. *Vajszlói körjegyzőség.*

Vajszló község népessége volt:

1869-ben	1187
1880-ban	1216
1890-ben.....	1205
1900-ban.....	1249

A vajszlói református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 31%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 73, 1904/05-ben 44, tehát 40%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.8 születés.

A község területe 3083 kat. hold, a lakosság 242 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold, ebből kb. 500 hold hitbizomány.

Hirics község népessége volt:

1869-ben.....	644
1880-ban.....	699
1890-ben.....	685
1900-ban.....	669

A község területe 2567 kat. hold, a lakosság 105 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 25 kat. hold, ebből kb. 2300 hold hitbizomány.

A hiricsi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 14%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 66, 1904/05-ben 53, tehát 20%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.4 születés.

Kisszentmárton község népessége volt:

1869-ben.....	439
1880-ban.....	408
1890-ben.....	372
1900-ban.....	338

A község területe 1493 kat. hold, a lakosság 62 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 25 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11.8 születés.

Besencze község népessége volt:

1869-ben.....	332
1880-ban.....	364
1890-ben.....	343
1900-ban.....	339

A község területe 1560 kat. hold, a lakosság 58 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 31 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.2 születés.

Páprád község népessége volt:

1869-ben.....	345
1880-ban.....	298
1890-ben.....	308
1900-ban.....	324

A község területe 2105 kat. hold, a lakosság 58 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 42 kat. hold, ebből kb. 1300 hold hitbizomány.

Ezer lélekre eseti az 1905. és 1907. évek átlagában 24.7 születés.

A besence-páprádi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 4%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 27, 1904/05-ben 35, tehát fogyás nem volt.

Lúzsok község népessége volt:

1869-ben.....	393
1880-ban.....	350
1890-ben.....	341
1900-ban.....	338

A lúzsoki református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 5%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 59, 1904/05-ben 65, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 13.3 születés.

A község területe 1144 kat. hold, a lakosság 66 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold.

Vejti község népessége volt:

1869-ben.....	475
1880-ban.....	535
1890-ben.....	523
1900-ban.....	490

A vejti református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 16%-kal fogyott,

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 39, 1904/05-ben 26, tehát 33%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 17.3 születés.

A község területe 1228 kat. hold, a lakosság 73 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold, ebből kb. 600 hold hitbizomány.

A községek elöljáróságainak jelentése az egygyermekrendszerről:

Oka: »Sajnálattal megállapítják, hogy az egygyermekrendszer mindegyikük községében, ha nem is általánosságban, de igen sok családnál el van terjedve. E szomorú állapot csak körül-

belül 1880. évtől kezdődőleg dívik a községekben és leginkább a földmiveléssel foglalkozó kisbirtokos-családoknál. Oka gazdasági, de részben erkölcsi is. Gazdasági oka abban keresendő, hogy egy-egy családnak rendszerint 6—8 holdnyi földbirtoka van, már most fél, ha több gyermeke lesz, e csekély birtokocska szétdarabolódik, miáltal a gyermekek megélhetési viszonyai igen rosszá válnának. Ragaszkodik az apától örökölt földhöz, attól megválni semmi szin alatt sem hajlandó, így a gazdasági terjeszkedés ki van zárva. Erkölcsi oka a mindkét nemnél túlharapódzott fényűzés, aminek természetes folyománya a gyerekápolástól való iszony. A rendszer nemhogy szünőben, de terjedőben van, meggátlására a mód megtalálása csaknem a lehetetlenséggel határos; csakis úgy lenne megszüntethető, ha az alkalom és a mód megadatnék a népnek arra, hogy gazdaságilag terjeszkedhessék, méltányos áron és könnyebb fizetési feltételek mellett földbirtok szerezhetéséhez juttattatnék vagy az állam vagy a községeket körülvevő uradalmak részéről. Esetleg a több gyermekkel bíró szülők jutalomban vagy más irányú kedvezményben (adómentesség stb.) való részesítése is szülne valamelyes kedvezőbb eredményt.«

6. Sellyei körjegyzőség.

Sellye nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1558
1880-ban.....	1556
1890-ben.....	1652
1900-ban.....	1834, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	1791
német.....	21
horvát.....	14

vallás szerint: róm kath. 948

ev. ref..... 783

a 6 éven aluliak száma 205

A sellyei református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 11%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 42, 1904/05-ben 81, tehát fogyás nem volt.

A község területe 4351 kat. hold, a lakosság 282 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold, ezenkívül kb. 6600 hold hitbizomány.

A községi előjáróság jelentése szerint az egykerendszer évtizedek óta dívik, leginkább a kisbirtokosoknál és egyre terjed.

Oka: »A földszüke és a napról-napra nehezedő megélhetési viszonyok.«

Orvossága: »A közterheknek leszállítása, a földszerzés megkönnyítése. Továbbá megszigorítandó volna a korai házasságra vonatkozó engedély kiadása, mert számtalan esetben kerülnek össze még éretlen gyerekek, kik a családi terheket még nem tudják, de sokszor nem is akarják megértem s sokszor már eleve kísérletet tesznek, hogy családjuk ne szaporodjék és ne is szaporodhassék.«

Kákics község népessége volt:

1869-ben.....	508
1880-ban.....	516
1890-ben.....	547
1900-ban.....	549

A kákics-marócsai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 1%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 72, 1904/05-ben 71, tehát 1%-kal fogyott.

A község területe 2597 kat. hold, a lakosság 88 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 32 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 34.6 születés.

Kákicson a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer még ezideig nem volt észlelhető. (?)

Orvossága az előjáróság véleménye szerint az volna, hogy »ha a veszedelem megelőzésére törvényhozásilag biztosíthatnák a kisbirtokosztálynak előnyös földterületszerezhetés, vagy földbérlet is, mely esetben földszerető és szorgalmas népünk nem is gondolna az egyke-rendszer meghonosítására.«

Marócsa község népessége volt:

1869-ben.....	311
1880-ban.....	333
1890-ben.....	381
1900-ban.....	429

A község területe 1995 kat. hold, a lakosság 56 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 39 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 26.8 születés.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer csak kisebb mértékben van meg.

Oka »a nehéz anyagi viszonyokkal való küzdés.«

Orvossága: »ha a gazdasági viszonyok némileg is javulnának, úgy ez teljesen ki volna irtható.«

Drávaiványi község népessége volt:

1869-ben.....	648
1880-ban	643
1890-ben.....	622
1900-ban.....	599

A drávaiványii református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 4%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 60, 1904/05-ben 51, tehát 15%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 12*5 születés.

A község területe 1919 kat. hold, a lakosság 106 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta általánosságban dívik a földművelő népnél s terjedőben van.

Oka: »főképen a nehéz megélhetési viszonyok és a földszüke.«

Orvossága: »Az egyke-rendszer meggátlására községünkben csak úgy lehetne sikeres lépéseket tenni, ha a község lakosságának lehetővé tennék az olcsó földszerzést — parcellázás útján — és az egész kisbirtokokat esetleg államsegéllyel is tehermentesítenék.«

Bogdása község népessége volt:

1869-ben.....	993
1880-ban.....	930
1890-ben.....	1000
1900-ban.....	999

A bogdásai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 9%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 43, 1904/05-ben 20, tehát 54%-kal fogyott.

A község területe 3648 kat. hold, a lakosság 158 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold; ebből kb. 2800 hitbizomány.

Ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 26 születés.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már évtizedek óta dívik s főképp a földművelő népnél.

Oka »a nehéz megélheti viszonyok és a földszüke.«

Orvossága: »a földszerzés megkönnyítése s a kisbirtokok tehermentesítése.«

Fazekas Sándor földbirtokosnak, az egyke-ügybizottság tagjának terjedelmes véleményéből, mint jellemzőket, kiemeljük a következő részleteket.

»A nemzettársadalmi nyavalyák között az egygyermek-rendszer annyira a sok nagyobból eredő bajnak tartom, hogy egyenesen az a kérdés támadt bennem: Vajjon helyes dolog-e ennek külön orvoslása céljából sok időt rabló költséges munkát áldozni, oknyozásba merülni, mintha ez a baj nem nagyon is régi keletű volna, s valami rejtelmes okai volnának? S hozzá még — szerintem — a kilátásának szinte teljes hiányában: mert — eltekintve attól, hogy a közvetlenül való orvosolhatást kizártnak tartom — ha veszem az alkalmasoknak jelzett orvosszerek bármelyikét: először is erkölcsi hatástól — még ha eltekintek is a közszellem és közerkölcsiség mai állapotától — sikert nem várok, mert a baj főoka nem itt van; másodsor pedig: hatalmi eszközöknek bárminő alkalmazásával is a többgyermek-rendszernek mintegy kieroszakolni akarását én legalább — furcsa, vagy legalábbis téves gondolatnak tartom. — Ez a baj a többiből ered, oka pedig valamennyinek a nemzet társadalmi szelleme, rendszere és berendezkedésének mivolta minden, úgy gazdasági téren is.

Az tapasztalható, hogy ahol a gazdasági viszonyok valamely oknál fogva javulnak, ott ez a baj is csökken, így például Sellyén is már e téren is javulás mutatkozik; mert a vasútnál néhány földművesfiu már rendes állást is kapott, többen pedig szinte állandó foglalkozást nyernek. — A kereskedelmi forgalom pedig nagyon jelentékeny fuvar- és gyalogmunkát ad nemcsak a sellyei, de egyik-másik szomszéd község lakosainak is.

A tiszta magyar népességű Ormánságra nézve pedig, melyre nézve leginkább van hangoztatva az egyke miatti elpusztulás veszedelme, azt is bátran merem állítani, hogy ennek népét épen az egygyermek-rendszer folytán nem kell félteni az elzülléstől és pusztulástól (ismét megjegyzem, hogy általában a leánygyermek nem szokott számítani). És ha valaki tán megütköznék ezen állításomon, — hát a dolog egyszerű — hiszen így maradt eddig is már nemzedékeken át erőben és egyforma gazdasági jólétben; míg ha röghöztapadtsága mellett rászaporodnék a birtokviszonyoknál fogva nem

terjeszhető kis földbirtokára, sokkal hamarabb elzülzene. Hiszen a néha „előforduló több fitestvér közül sem akar egyik is a családból kiválni és elmenni — még ha volna is hová — béresmunkásnak; és rendszerint az ilyen családok zülzenek el. Hanem azt meg váltig tapasztalhatni, hogyha „egyik-másik polgár különösebb jó módra tesz szert, akkor meg már a fiát bizonyosan úrnak akarja nevelni (magyar úrnak!) és így tesz az iparos is . . . Ez aztán szintén egyik az egykénél nemzetrontóbb nyavalya, részben okozója is.

Más oldalról megengedem, hogy például hát az Ormánságban is, talán több, talán még egyszerűbb ember is megélhetne, talán még hasonló jómódban is, úgynevezett igazi intenzív gazdálkodás mellett. De hát hol van ez még!? hol vannak az előfeltételei s így szükségessége is? . . .«

7. Oszrói körjegyzőség.

Oszró község népessége volt:

1869-ben.....	595
1880-ban.....	582
1890-ben.....	630
1900-ban.....	647

A község területe 2172 kat. hold, a lakosság 124 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

Zaláta község népessége volt:

1869-ben.....	856
1880-ban.....	843
1890-ben.....	847
1900-ban.....	862

A zalátai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 6%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 41, 1904/05-ben 50, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1006. és 1907. évek átlagában 30.2 születés.

A község területe 3401 kat. hold, a lakosság 180 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

A községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1500 hold.

A községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer emberemlékezet óta dívik egyes családoknál s terjedőben van. Oka ismeretlen.

Orvossága »a kötött birtokok felszabadítása, mert hihető, hogy úgy több gyermek lenne«.

Sósvertike község népessége volt:

1869-ben.....	481
1880-ban.....	454
1890-ben.....	451
1900-ban.....	429

A sósvertikei református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 12%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 35, 1904/05-ben 36, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22.1 születés.

A község területe 1157 kat. hold, a lakosság 97 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer emberemlékezet óta egyes családoknál észlelhető s terjedőben van. Oka ismeretlen.

Orvossága »a kötött birtokok felszabadítása, mert hihető, hogy úgy több gyermek lenne «.

Piskó község népessége volt:

1869-ben.....	583
1880-ban.....	540
1890-ben.....	550
1900-ban.....	547

A piskó-kemsei református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 16%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 65, 1904/05-ben 52, tehát 11%-kal fogyott.

A község területe 1836 kat. hold, a lakosság 101 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25'6 születés.

Kemse község népessége volt:

1869-ben.....	352
1880-ban.....	378
1890-ben.....	375
1900-ban.....	353

A község területe 1799 kat. hold, a lakosság 17 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 44 kat. hold, ezenkívül kb. 2000 hold hitbizomány.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.5 születés.

Nagycsány község népessége volt:

1869-ben	321
1880-ban	299
1890-ben	311
1900-ban	309

A község területe 1090 kat. hold, a lakosság 49 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 27 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 17.8 születés.

Kiscsány község népessége volt:

1869-ben	629
1880-ban	569
1890-ben	540
1900-ban	551

A kiscsány-oszrói református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 8%-kal fogyott.

Az iskolaköteles száma volt 1854/55-ben 66, 1904/05-ben 41, tehát 38%-kal fogyott.

A község területe 2736 kat. hold, a lakosság 114 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 24 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11.8 születés.

A községi előljáráóság jelentése szerint az egykerendszer már emberemlékezet óta észlelhető egyes családoknál s terjedőben van. Oka: »Kevés a föld s lehetőség szerint az egy negyedkültelekre egy gyermeknél több nem esik«.

Orvossága: »A kötött birtokok felszabadítása folytán hihető, hogy több gyermek is lesz, hogy a gyermekek birtokhoz jussanak«.

C) A szentlőrinci járás többi sík vidéke.

1. Magyarmecskei Körjegyzőség.

Magyarmecske nagyközség népessége volt:

1869-ben	566
1880-ban	597
1890-ben	616
1900-ban	570

A magyarmecskői református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 17%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 51, 1904/05-ben 42, tehát 18%-kal fogyott.

A község területe 2034 kat. hold, a lakosság 91 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 400 hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27.2 születés.

Rónádfa község népessége volt:

1869-ben.....	304
1880-ban.....	262
1890-ben.....	240
1900-ban.....	237

A község területe 1014 kat. hold, a lakosság 38 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 33 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 241 születés.

Hernádfa község népessége volt:

1869-ben.....	133
1880-ban.....	135
1890-ben.....	116
1900-ban.....	160

A rónád-hernádfai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 7%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 20, 1904/05-ben 26, tehát fogyás nem volt.

A község területe 566 kat. hold, a lakosság 26 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 28 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 42.2 születés.

Monosokor község népessége volt:

1869-ben.....	212
1880-ban.....	278
1890-ben.....	274
1900-ban.....	314

Az okorág-monosokori református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 10%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 31, 1904/05-ben 42, tehát fogyás nem volt.

A község területe 1556 kat. hold, a lakosság 26 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 77 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 42.6 születés.

Okorág községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 36.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	442
1880-ban.....	609
1890-ben	924
1900-ban.....	938, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	931
német	4
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 530

ev. ref..... 395

a 6 éven aluliak száma 140

A község területe 3252 kat. hold, a lakosság 101 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 32 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 2200 hold.

Magyartelek községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	466
1880-ban.....	429
1890-ben.....	427
1900-ban.....	412, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	407
német	1
horvát.....	3

vallás szerint: róm. kath. 397

ev. ref..... 10

a 6 éven aluliak száma 26

Kisasszonyfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 23.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	426
1880-ban.....	439
1890-ben.....	522
1900-ban.....	487, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	170
német	15
vallás szerint: róm. kath.	181
ev. ref.	5
a 6 éven aluliak száma	47

A község területe 1341 kat. hold, a lakosság 73 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 2000 hold.

Gilvánfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	351
1880-ban.....	371
1890-ben.....	378
1900-ban.....	349, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	223
vallás szerint: róm. kath.	324
ev. ref.	17
a 6 éven aluliak száma	30

A község területe 2717 kat. hold, a lakosság 55 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 43 kat. hold.

A magyarmecskői körjegyzőség területén levő községekben — névszerint: Gilvánfa, Hernádfa, Kisasszonyfa, Magyartelek, Monosokor, Okorág, Rónádfa és Magyarmecske — a községi eljáróságok jelentése szerint az egyke-rendszer emberemlékezet óta dívik, az Ormánságon általánosságban, s terjedőben van.

Oka: »a földbirtok elégtelensége s az elszegényedéstől félelem; mert népünk meglevő földbirtokát a családnak, illetve utódoknak egészben fentartani óhajtja s aként gondolkozik, hogyha az több utód között fokozatosan megoszlik, a még most kedvező vagyoni viszonyok között levő családnak három-negyedizigleni utódai már csak a vagyon csekély töredékeit örökölhetik s létfenntartásuk kétségessé válhatik. Ezen hiedelem ellenkezőjéről népünk azért sem győződthető meg, mert e vidéken a fő kereseti ágat a földművelés képezi s a köznépnél egyéb kereseti forrása nincsen.«

Orvossága »csakis az lenne, ha a földműves osztálynak mód nyújthatná a vagyonszerzéshez, ami akként lenne elérhető, hogy az állam a közelben birtokot vásárolna, s azt kisebb részekben a földműveseknek részletekbeni lefizetésre kiosztaná.«

2. Czinderybogádi körjegyzőség.

Czinderybogád nagyközség népessége volt:

1869-ben	219
1880-ban	246
1890-ben	269
1900-ban	274

A község területe 965 kat. hold, a lakosság 40 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 500 hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31 születés. Czinderybogádon a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idők óta észlelhető, jobbára a módosabb családoknál s állandóan egyformán.

Oka »a gazdasági érdekekben található.« Orvossága »—amennyiben a birtokügy a valószínű indítók — nem igen várható, miután minden módosabb gazda azon van, hogy szerzeménye egy kézen maradjon s ne legyen szétdarabolva halála után s az egy gyermek biztos és kellő megélhetését biztosítsa, — másutt ellenben a további terméketlenség a természetes okai a több gyermek hiányának, az első szülés után bekövetkező egészségi állapotokból magyarázhatólag«.

Újmindszent község népessége volt:

1869-ben	282
1880-ban	216
1890-ben	239
1900-ban	213

A czinderybogád-újmindszenti református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 7%-kal fogyott. Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 17, 1904/05-ben 29, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 35.2 születés.

A község területe 1004 kat. hold, a lakosság 43 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 25 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 150 hold.

Újmindszenten a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idő óta észlelhető, jobbára a módosabb családoknál s állandóan egyformán.

Oka »a gazdasági érdekekben található«.

Orvossága — amennyiben a birtokügy a valószínű indítók — nem igen várható, miután minden módosabb gazda azon van, hogy szerzeménye egy kézen maradjon s ne legyen szétdarabolva halála után, s az egy gyermek biztos és kellő élhetését biztosítsa, másutt ellenben a terméketlenség a természetes oka a több gyermek hiányának, az első szülés után bekövetkezett egészségi állapotokból magyarázhatólag«.

Ózdfalu községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.7 születés.

A községi polgári népessége volt:

1869-ben.....	518
1880-ban.....	529
1890-ben.....	539
1900-ban.....	530, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 530

vallás szerint: róm kath. 521

ev. ref..... 7

a 6 éven aluliak száma 58

A község területe 1611 kat. hold, a lakosság 81 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; száz holdon felüli birtok kettő van: körülbelül 500 hold.

Ózdfalun a községi eljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idő óta dívik, jobbára a módosabb családoknál s állandóan egyformán.

Oka »a gazdasági érdekekben található«.

Orvossága »— amennyiben a birtokügy a valószínű indítók — nem igen várható, miután minden módosabb gazda azon van, hogy szerzeménye egy kézen maradjon s ne legyen szétdarabolva halála után s az egy gyermek biztos és kellő megélhetését biztosítsa, — másutt ellenben a további terméketlenség a természetes okai a több gyermek hiányának, az első szülés után bekövetkező egészségi állapotokból magyarázhatólag«.

Monyorósd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	513
1880-ban.....	530
1890-ben.....	602
1900-ban.....	578, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	12
német	408
horvát	157
vallás szerint: róm. kath.	573
ev. ref.	1
a 6 éven aluliak száma	109

A község területe 795 kat. hold, a lakosság 52 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

Monyorósdon a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idő óta észlelhető, szórványosan csak egyes családoknál s állandóan egyformán.

Oka »a gazdasági érdekekben található«.

Orvossága »— amennyiben a birtokügy a valószínű indítók — nem igen várható, miután szereti minden gazdaember, ha szerzeménye egy kézen marad, nem lesz kisebb s az egy gyermek biztos és kellő megélhetését biztosítja«.

Hegyszentmárton községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	302
1880-ban.....	269
1890-ben.....	287
1900-ban.....	295, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	294
vallás szerint: róm kath.	288
ev. ref.	3
a 6 éven aluliak száma	28

A község területe 1374 kat. hold, a lakosság 60 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold.

Hegyszentmártonban a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idő óta észlelhető, jobbára a módosabb családoknál s állandóan egyformán.

Oka »a gazdasági érdekekben található«.

Orvossága » - amennyiben a birtokügy a valószínű indítók — nem igen várható, miután minden módosabb gazda azon van, hogy szerzeménye egy kézen maradjon s ne legyen szétdarolva halála után s az egy gyermek biztos és kellő megélhetését biztosítsa, — másutt ellenben a további terméketlenség a természetes okai a több gyermek hiányának, az első születés után bekövetkező egészségi állapotokból magyarázhatólag«.

Alsóegerszeg községben eze lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.1 születés.

A község polgári népessége volt.

1869-ben	298
1880-ban	301
1890-ben	291
1900-ban	265, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	263
német	2

vallás szerint: róm kath. 246

ev. ref. 14

a 6 éven aluliak száma 25

A község területe 996 kat. hold, a lakosság 54 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 19 kat. hold; egy száz holdon felüli birtok van; körülbelül 200 hold.

Alsóegerszezen a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer meg nem állapítható idő óta észlelhető, jobbára a módosabb családoknál s állandóan egyformán.

Oka »a gazdasági érdekekben található«. Orvossága »— amennyiben a birtokügy a valószínű indítók — nem igen várható, miután minden módosabb gazda azon van, hogy szerzeménye egy kézen maradjon, s ne legyen szétdarabolva halála után s az egy gyermek biztos és kellő megélhetését biztosítsa, — másutt ellenben a további terméketlenség a természetes okai a több gyermek hiányának, az első szülés után bekövetkező egészségi állapotokból magyarázhatólag«.

3. Baksai körjegyzőség.

Baksa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	706
1880-ban	653
1890-ben.....	722
1900-ban	678, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	674
német	9

vallás szerint: róm: kath.	637
ev. ref.	20
a 6 éven aluliak száma	75

A község területe 2518 kat. hold, a lakosság 119 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 23 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1500 hold.

Baksán az előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régóta, pontosan meg nem állapítható idő óta jórészt általánosságban észlelhető, s terjedőben van.

Oka: »Gazdasági jellegű: a birtok megosztásától való félelem, ragaszkodás a birtokhoz, mert nem annyira a szegény, vagyontalan családoknál, gazdasági cselédeknél észlelhetők az egygyermekrendszer tünetei, ahol a szegénységtől való félelem, a megélhetésnek a gyermeknevelés terheitől való szabadulás utjáni megkönnyítése szerepelhetne magyarázatul, hanem ép ellenkezőleg: a legvagyonosabb családoknál, ahol úgy a gyermek, mint a házassági rendszer a birtok összetartozását célozza.«

Orvossága: »Meggátlására szolgáló intézkedéseknek különösen a gyermekelhajtás megakadályozását kellene célozniok. A gyermekelvetés módjaként dívik az, hogy a gyermeket javasasszonnyal elsikkasztják, a már megszületett gyermektől megvonják a táplálékot, vánksokkal elfojtják, betegség esetén orvosi kezelésben nem részesítik. E tüneteknek megfelelőleg kívánatos volna a csendőri nyomozás hatáskörének kiterjesztése gyanús esetekre, mert sokszor mindenki tudja, hogy némely anya gyermekelvetés miatt fekszik, mikor is a csendőrség ~előleges bizonyítékok hiányában, bűnjellem nemlétében nyomozást nem indíthat. Kívánatos volna ily gyanús esetekre nézve az orvosrendőri vizsgálat kiterjesztése, mely kiterjesztendő volna oly esetekre nézve is, mikor 7 éven aluli gyermekek, különösen csecsemők, orvosi kezelés nélkülhalnak el, mert az elhalálozás gyanús okainak megállapítása terén tudatlan halottképek legtöbbször veleszületett gyengeségnek vagy a szülők által bementett kórmenek minősítik a halál okát, mely a már említett táplálék-elvonás vagy vánkosokkal való elfojtás miatt állott elő. — Közismert dolog, hogy majdnem minden községnek megvan a maga vénasszonya, javasasszonya, kiről mindenki tudja, maguk a csendőrök is tudják, hogy kuruzslással, gyermekelhajtással foglalkozik. Kívánatos az ily közismert javasasszonyoknak állandó rendőrhatalmási, csendőri megfigyelése, a nyomozási eljárás körében való állandó benntartása. Bebizonyult kihágások, vétségek vagy büntények esetén kívánatos a büntetőeljárás legnagyobb szigorral való keresztülvitele.«

Tésény községben ezer lélekre esett az 1906 és 1907 évek átlagában 16.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	646
1880-ban.....	631
1890-ben.....	658
1900-ban.....	673, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	652
német.....	13

vallás szerint: róm. kath. 658

ev. ref..... 13

a 6 éven aluliak száma 66

A község területe 2101 kat. hold, a lakosság 116 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 19 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1000 hold.

Tésényben a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régóta, pontosan meg nem állapítható idő óta jobbra általánosságban észlelhető, s terjedőben van.

Oka: »Gazdasági jellegű: a birtok megosztásától való félelem.»

Orvossága, »illetve meggátlására kívánatos volna a rendőr-hatóságok s illetve különösen a csendőrség számára adandó erősebb nyomozási hatáskör, a jelenleginek kiterjesztése gyanús esetekre, mert sokszor az egész község, még a legkisebb gyermekek is tudják, hogy némely anya gyermekelvesztés miatt fekszik, mikor is a csendőrség előleges bizonyítékok hiányában nyomozást nem indíthat.«

Tengeri községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	251
1880-ban.....	249
1890-ben.....	232
1900-ban.....	232, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 220

vallás szerint: róm. kath. 231

a 6 éven aluliak száma 24

A község területe 754 kat. hold, a lakosság 42 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 18 kat. hold.

Tengerin a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régóta, pontosan meg nem állapítható idő óta észlelhető, csekély kivétellel általánosságban, s terjedőben van.

Oka: »Gazdasági jellegű: inkább vagyonos családokban jelentkeznek, ahol a birtok megoszlásától való félelem akkora, hogy szinte közmondásszerű már e vidéken: »ahány fertály, annyi gyermek.«

Orvossága: »A csendőrség részére adandó erősebb nyomozási hatáskör, a jelenleginek kiterjesztése gyanús esetekre, mert sokszor köztudomású a községben, hogy valamely anya gyermekelhajtás miatt fekszik. A kihágások, vétségek és bűntények esetén kívánatos e tágabbkörű nyomozási hatáskör alapján a büntetőeljárás teljes szigorral való keresztülvitele, mit előmozdítana az orvosrendőri vizsgálat kiterjesztése gyanús esetekre, orvosi kezelés nélkül elhalt 7 éven aluli gyermekek elhalálozási eseteire, amit a halottkémeknek a halálokok megállapítása körüli tudatlansága tesz indokolttá. Kívánatos volna a köztudomás szerint kuruzslással foglalkozó vénasszonyok állandó csendőri fölügyelet alatt való tartása, mert ezáltal sokszor elejét lehetne venni a lelketlen gyermekelhajtásnak, amire a jóérzésű anyák sokszor nem is gondolnának, de rosszakarató és haszonleső rábeszélés folytán áldozataivá lesznek e rosszlelkű lényeknek, jóérzésük kihaltával pedig terjesztői a mételynek.«

Siklóbodony községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	270
1880-ban.....	273
1890-ben.....	273
1900-ban.....	279, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	275
német.....	4

vallás szerint: róm kath..... 278

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma..... 25

A község területe 764 kat. hold, a lakosság 37 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 25 kat. hold.

Siklóbodonyon a községi előljáráóság jelentése szerint az egykerendszer egyes családoknál emberemlékezet óta észlelhető, viszont más családoknál meg gyermekbőségéről lehet beszélni. Ennek folytán »a rendszeresen üzött egy gyermek-rendszer veszélyét a községben főnforogni nem látja, annál is inkább, mert a népesedési viszonyok, arányítva a 30—40 év előtti állapotokhoz, elég kedvezők«.

Oka, »szembetűnő, nincsen«.

A körjegyző egyéni véleménye a fentiekkel meg nem egyezik, mert szerinte azt elfogultság sugallta. Siklósbodony községre nézve is megállapíthatók azon tünetek, amelyek a körjegyzőség egyéb községeiben fönállanak s ezért a többi községre nézve fölvetett jegyzőkönyvi vélemények e községre is alkalmazhatók.

Kisdér községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 9.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	310
1880-ban.....	318
1890-ben.....	326
1900-ban.....	312, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	311
horvát.....	1

vallás szerint: róm kath. 309

ev. ref. 1

a 6 éven aluliak száma 23

A község területe 755 kat. hold, a lakosság 57 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

Kisdéren a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már igen régóta általánosan dívik — egyes kivételek fölmerüléseivel — s terjedőben van.

Oka »gazdasági jellegű: a birtok megosztásától való félelem. A sok korai házasodás is összefüggésben lehet e kérdéssel«.

Orvosságául »kívánatos volna egyrészt az egygyermek-rendszer gazdasági, nemzeti és erkölcsi veszélyeinek a nép előtt alkalmas módon való föltárása, másrészt a gyermekeihajtásnak, valamint a gyermekek korai elhalálzásának megakadályozását célzó megfelelő intézkedések: a rendőrhatalósági és orvosrendőri vizsgálat kiterjesztése gyanús esetekre, a bábák, halottkének ellenőrzése, gyógyszerek kiszolgáltatásának megszigorítása s az intézkedésekkel kapcsolatban megfelelő kihágási és büntetőeljárás szabályozása; kívánatos volna — amennyiben e kérdéssel összefügg — a kivételes nősülési engedélyek megadásának korlátozása és a halottkémi intézmény rendezése«.

Babarczszöllös községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 3.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ban.....	265
1880-ban.....	276
1890-ben.....	266
1900-ban.....	270, ez utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	263
német.....	6
horvát.....	1

vallás szerint: róm kath. 258

ev. ref. 12

a 6 éven aluliak száma 30

A község területe 802 kat. hold, a lakosság 54 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: 114 hold.

Babarczszőlősen a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta általánosságban — csekély kivételes család kizárásával — észlelhető, s terjedőben van.

Oka »— tünetei inkább a vagyonos családoknál jelentkezvén — gazdasági jellegű: a birtok összetartozását célzó előrelátás, annak megoszlásától való félelem«.

Orvosságául »kívánatos volna az egygyermek-rendszer gazdasági, nemzeti és erkölcsi veszélyeinek alkalmas módon a nép előtt való föltárása, másrészt a gyermekelvesztés megakadályozását célzó megelőző és földerített büntények esetén megfelelő szigorú büntető-eljárás alkalmazása. Kívánatos a csendőri nyomozó-eljárás kiterjesztése gyanús esetekre, a köztudomás szerint kuruzslással foglalkozó és sokszor egész nemzedék megrontásának okaiként szereplő javasasszonyok állandó rendőrhatalósági megfigyelése, az orvosrendőri vizsgálat kiterjesztése orvosi gyógykezelés nélkül elhalt gyermekekre; hitese bábák alkalmazása, gyógyszerek kiszolgáltatása körüli óvóintézkedések szabályozása s végül 7 éven aluli gyermekeknek betegség alkalmával orvosi gyógykezelésben való részesítésének elmulasztása esetén alkalmazandó kihágási eljárás megszigorítása«.

4. Szentlőrinci körjegyzőség.

Szentlőrinc nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 35.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1529
1880-ban.....	1651
1890-ben	1821
1900-ban.....	2349, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	269
német	43
horvát.....	9

vallás szerint: róm kath. 2088

ev. ref. 100

a 6 éven aluliak száma 383

A község területe 5177 kat. hold, a lakosság 317 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold, ezenkívül kb. 5300 hold latifundium.

Nagyváty református anyaegyházában Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 20%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 58, 1904/05-ben 32, tehát 45%-kal fogyott.

A község területe 2104 kat. hold, a lakosság 104 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 700 hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 13.6 születés.

Kacsóta községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	499
1880-ban.....	501
1890-ben.....	512
1900-ban	485, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar .....

vallás szerint: róm kath. 395

ev. ref. 80

a 6 éven aluliak száma 39

A község területe 1748 kat. hold, a lakosság 72 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 25 kat. hold.

Szentlőrincen a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer a legutolsó két évtizedben észlelhető s terjedőben van.

Oka: »A nehezebb megélhetés, az ősi birtok szétdarabolásának megakadályozása és az egy gyermek melletti katonai kedvezmények.«

Orvossága »több-gyermekes családapáknak adandó kedvezményekben van, katonai és egyéb tekintetekben is. A magzatelhajtás szigorúbb büntetéseké».

5. Szentdienesi körjegyzőség.

Szentdienes községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1069
1880-ban	1069
1890-ben.....	1083
1900-ban	1078, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar .....

1078

vallás szerint: róm kath. ....

1015

ev. ref.....

45

a 6 éven aluliak száma .....

134

A község területe 2829 kat. hold, a lakosság 140 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1400 hold.

Szentdienesen a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 15—20 év óta általánosságban észlelhető s terjedőben van.

Oka: »A gazdasági viszonyok és a túlmértékben fellépett fényűzés.«

Orvossága az, »hogy a község lakossága parcellázás útján nagyobb mennyiségű s méltányos áru földbirtokhoz jusson, másrészt pedig a gyermekszaporaságot azzal gondoljuk elérni, ha a született gyermek részére az államkincstár által bizonyos összeg gyümölcsöz-tetés céljából elhelyeztetnék s ezen összeg megszerzéséhez az agg-legények s a gyermektelen birtokosok megadóztatását javasolnák.«

Dencsháza község népessége volt:

1869-ben	657
1880-ban	894
1890-ben	1073
1900-ban	1019

A dencsházai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 18%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 37, 1904/05-ben 53, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esell az 1906-os 1907. évek átlagában 31.9 születés.

A község területe 5290 kat. hold, a lakosság 129 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 44 kat. hold; a községben száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 4500 hold.

Dencsházán a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 10 év óta csak egyes családoknál észlelhető s szünő-félben van.

Oka: »A drága megélhetés és gazdasági viszonyok.«

Orvossága: »Szükségesnek tartanok, hogy a lakosság méltányos és kedvező feltételek mellett földbirtokhoz juthatna, mert jelenleg teljesen uradalmi birtokokkal van körülveve, így szorgalma dacára földvagyonhoz nem juthat.«

Katádfa község népessége volt:

1869-ben	382
1880-ban	406
1890-ben	441
1900-ban	438

A katádfai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 21%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 34, 1904/05-ben 33, tehát 3%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27.4 születés.

A község területe 1164 kat. hold, a lakosság 83 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

Katádfán a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 15—20 év óta észlelhető, csak egyes családoknál s terjedőben van.

Oka: »A drága megélhetési viszonyok.«

Orvossága: »Szükségesnek tartanók, hogy a lakosság méltányos és kedvező feltételek mellett földbirtokhoz juthatna, mert jelenleg a község terjedelme oly csekély, hogy nagyszámú lakosságot földmíveléssel nem foglalkoztathat. Gyermekait az ipari pályára nem hajlandó adni; valamint előmozdítaná a gyermekszaporodást az állam azon intézkedése is, ha a nagyszámú gyermekkel megáldott családfőt gyermekei neveltetése céljából bizonyos pénzüsszeggel segélyezné.«

Bánfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 16.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	559
1880-ban	537
1890-ben	495
1900-ban	567, az utóbbiból
anyanyelv szerint:	
magyar	488
német	4
vallás szerint: róm. kath.	559
ev. ref.	4
a 6 éven aluliak száma	63

A község területe 2031 kat. hold, a lakosság 90 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 22 kat. hold.

Bánfán a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 20 év óta észlelhető a lakosság 80%-ában s terjedőben van. Oka: »A nehéz gazdasági viszonyok.«

Orvossága: »Legszükségesebb lenne, hogy a község lakossága méltányos és előnyös feltételek mellett birtokhoz jutna, mert terjeszkedni nem tud; s az állam a nagyszámú gyermekkel bíró család-főt pénzzel segíézne.«

6. Gerdei körjegyzőség.

Gerde községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 16.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	339
1880-ban	365
1890-ben	355
1900-ban	311, az utóbbiból
anyanyelv szerint:	
magyar	305
német	6
vallás szerint: róm. kath.	300
ev. ref.	6
a 6 éven aluliak száma	19

A község területe 1186 kat. hold, a lakosság 82 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 14 kat. hold.

Gerden a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 15—20 év óta dívik, általánosságban.

Oka: »A korai nősülés, aminek folytán a gyermekszülést maguk a fiatal anyák — akiknek az anyjuk ad legtöbbször tanácsot — akadályozzák meg és kerülik, hogy megtartsák ifjúságukat és üde arcszínüket.«

Orvossága »a kuruzsló-asszonyok legszigorúbb ellenőrzésében és a korai nősülés eltiltásában kereshető.« —A körjegyző véleménye szerint ez a jelenség ily óriási arányokban csak azóta észlelhető, mióta a korai nősülési esetek oly roppant lavinaszerű arányokat öltenek. Hiszi és megvan róla győződve, ha eme ellenszenves jog szigorítva leend, még a születési esetek is megszorodnának. Egyébként az annyira lábrakapott divat ostoba majmolása, azzal arányban nem álló polgári jövedelem elég reávezető és bizonyító okai, hogy régi harcias vérünk e rettentő epidemikus jelenség folytán fogyóban, veszőfélben van. Itt tehát csak a törvényhozás bölcsesége és a keresztény vallásban merített hit és áhítat segít.

Velény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	321
1880-ban.....	288
1890-ben.....	310
1900-ban.....	333, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 333

vallás szerint: róm. kath. 329

a 6 éven aluliak száma 38

A község területe 1232 kat. hold, a lakosság 69 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; ebből kb. 800 hold hitbizomány.

Velényben az előljáráóság jelentése szerint az egyke-rendszer már 15—20 év óta általánosságban dívik s terjedőben van.

Oka »legfőképp a korai nősülés. Ennek folytán a nők hiúságból, hogy megtartsák üdeségüket, nem akarnak szülni. Ezt egyrészt műtéttel, másrészt más prezervatívumok felhasználásával akadályozzák meg, leginkább az öregek, különösen az anya befolyásának és tanácsának engedve.«

Orvossága »a kuruzsló-asszonyoknak legszigorúbb ellenőrzésével s bebizonyított esetben azoknak megbüntetésével« érhető el. »Az orvosoknak minden ilyen esetnek fel-, illetve bejelentésével. Nem szabadna megengedni a korai nősülést.«

Rugásd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	229
1880-ban.....	257
1890-ben.....	235
1900-ban	227, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 227

vallás szerint: róm kath. 227

a 6 éven aluliak száma 22

A község területe 591 kat. hold, a lakosság 51 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold.

Rugásdon a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 15—20 év óta általánosságban dívik s terjedőben van. Oka »a korai nősülés. Ennek folytán a nők hiúságból, hogy megtartsák üdeségüket, ifjúságukat, nem akarnak szülni. Ezt egyrészt műtéttel, másrészt más prezervatívumok felhasználásával akadályozzák meg, leginkább az öregek, különösen az anya befolyásának és tanácsának engedve.«

Orvossága: »A kuruzsló asszonyoknak legszigorúbb ellenőrzése s bizonyított esetben azoknak megbüntetése. Az orvosoknak minden ilyen esetet fel-, illetve be kellene jelenteni. Nem szabadna megengedni a korai nősülést.«

Pécsbagota községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	182
1880-ban.....	184
1890-ben.....	176
1900-ban.....	167, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 167

vallás szerint: róm kath. 164

a 6 éven aluliak száma 15

A község területe 1100 kat. hold, a lakosság 38 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 36 kat. hold.

Pécsbagotán az elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 15—20 év óta általánosságban dívik és terjedőben van.

Oka »a korai nősülés. Ennek folytán a nők hiúságból, hogy üdeségüket megtarthassák, nem akarnak szülni. Ezt egyrészt műtét-

tel, másrészt más prezervatívumok felhasználásával akadályozzák meg, leginkább az öregek és az anyák befolyása folytán.«

Orvossága: »A kuruzsló asszonyoknak legszigorúbb ellenőrzése s bebizonyított esetben azoknak megbüntetése. Az orvosoknak minden ilyen esetet fel-, illetve he kellene jelentem. Nem szabadna megengedni a korai nősülést.«

Kisvarjas községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	185
1880-ban	164
1890-ben	136
1900-ban	136, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar .....

vallás szerint: róm. kath. ....

a 6 éven aluliak száma .....

A község területe 436 kat. hold, a lakosság 28 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold.

Kisvarjason az elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 15—20 év óta általánosságban dívik s terjedőben van.

Oka »legfőképp a korai nősülés. Ennek folytán a nők hiúságból, hogy megtartsák üde színüket, ifjúságukat, nem akarnak szülni. Ezt egyrészt műtéttel, másrészt más prezervatívumok felhasználásával akadályozzák meg, leginkább az öregek, különösen az anya befolyásának és tanácsának engedve.«

Orvossága: »a kuruzsló-asszonyoknak legszigorúbb ellenőrzésével s bebizonyított esetben azoknak megbüntetésével« található fel. »Az orvosoknak minden ilyen esetnek fel-, illetve bejelentésével. Nem szabadna megengedni a korai nősülést.«

7. Helesfai körjegyzőség.

Helesfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 16.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	588
1880-ban.....	594
1890-ben.....	639
1900-ban.....	640, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	620
német	8
horvát.....	1

vallás szerint: róm kath. 617

ev. ref. 13

a 6 éven aluliak száma 65

A község területe 1652 kat. hold, a lakosság 125 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 1400 hold.

Dinnyeberki községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 14.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	416
1880-ban.....	372
1890-ben.....	388
1900-ban.....	454, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	420
német	1

vallás szerint: róm kath. 435

ev. ref. 3

a 6 éven aluliak száma 50

A község területe 1490 kat. hold, a lakosság 91 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

Cserdi községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	304
1880-ban.....	302
1890-ben.....	306
1900-ban.....	335, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	316
német	17

vallás szerint: róm kath. 334

ev. ref. 1

a 6 éven aluliak száma 27

A község területe 1132 kat. hold, a lakosság 60 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

Bükkösd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	807
1880-ban.....	746
1890-ben.....	797
1900-ban.....	825, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	314
német.....	506
horvát.....	5

vallás szerint: róm kath. 787

ev. ref..... 5

a 6 éven aluliak száma 145

A község területe 1872 kat. hold, a lakosság 127 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold, ezenkívül kb. 2000 holdnyi latifundium.

Megyefa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	534
1880-ban.....	539
1890-ben.....	634
1900-ban.....	662, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	552
német.....	102
horvát.....	2

vallás szerint: róm. kath. 648

a 6 éven aluliak száma 107

A község területe 2496 kat. hold, a lakosság 111 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold; ebből kb. 1400 hold hitbizomány; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 400 hold.

8. Az ibafai körjegyzőség.

Gyűrűfű községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	246
1880-ban.....	242
1890-ben.....	296
1900-ban.....	289, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	260
német.....	39

vallás szerint: róm. kath. 304

a 6 éven aluliak száma 46

A község területe 1081 kat. hold, a lakosság 43 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 27 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 1100 hold.

Korpád községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	226
1880-ban.....	206
1890-ben.....	222
1900-ban.....	195, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	19
német.....	177

vallás szerint: róm kath. 192

a 6 éven aluliak száma 26

A község területe 1754 kat. hold, a lakosság 34 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 58 kat. hold.

9. Magyarszentiváni körjegyzőség.

Magyarszentiván községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 23.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	640
1880-ban.....	598
1890-ben.....	679
1900-ban.....	746, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	738
német.....	8

vallás szerint. róm kat. h.	709
ev. ref.	17
a 6 éven aluliak száma	100

A község területe 2502 kat. hold, a lakosság 99 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 27 kat. hold.

A községben száz holdon felüli birtok csak egy van: 1400 hold. Magyarszentivánon a községi eljáráság jelentése szerint az egyke-rendszer 25—30 év óta észlelhető, általánosságban a földmi veséknél s terjedőben van.

Oka: »A gazdálkodás könnyüése, fényűzés és a birtokmegosztások elkerülése«.

Orvossága: »A járásorvos, körorvosok és községi szülésznők szigorú utasítása a szülőanyák felügyeletére és a fiatal asszonyok bármilyen betegségére esetében az orvosok általi szigorú vizsgálat elrendelése, mert a legtöbb esetben a magzatelhajtás forog fenn. De kárára van még a népesedésnek a korai házasság — a fiatalok szinte gyermekkorban kerülnek össze, éretlenek s gyermeknevelésre nem képesek — miért is az «öregszülék» befolyása alatt állnak teljesen, kik nemcsak óva intik a gyermeknemzéstől, hanem — atyai-anyai jótanács címén — egyenesen megtiltják. A gyermektelen és egykével bíró szülők megadóztatása esetén csökkenne a fényűzés és gyermektelenség«.

Sumony községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	635
1880-ban.....	573
1890-ben.....	636
1900-ban	710, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	686
német	1

vallás szerint: róm. kath. 687

a 6 éven aluliak száma .....

A község területe 2235 kat. hold, a lakosság 69 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 37 kat. hold; ebből kb. 2200 hold hitbizomány.

Sumonyban a községi eljáráság jelentése szerint az egyke-rendszer 25—30 év óta észlelhető általánosságban a földműveseknél s terjedőben van.

Oka: »A gazdálkodás könnyüése, fényűzés és a birtokmegosztás gátlása.«

Orvossága: »A járásorvosok, körorvosok, községi szülésznők szigorú utasítása a szülőanyák felügyeletére és a fiatal asszonyok legcsekélyebb gyanús megbetegedése esetében szigorú orvosi vizsgálat elrendelése, mert legtöbbször a magzatelhajtás esete forog fenn. Határozottan kárára van a népesedésnek a korai házasság. A fiatalok szinte gyermekkorban, éretlenül, tapasztalatlanul kerülnek össze, gyermeknevelésre még képtelenek, teljesen a szülők és a »jó öregszülék« befolyása alatt állanak, kik atyai-anyai tanács címén s szülői tekintélyük latbavetésével óva intik őket a gyermeknemzéstől, sőt ezt meg is tiltják. A gyermektelen és egykével bíró szülők szigorú megadóztatása esetén megszűnnék a fényűzés és az egygyermek-rendszer.«

Vásárosszentgál községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	678
1880-ban.....	666
1890-ben.....	678
1900-ban.....	634, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	633
horvát.....	1

vallás szerint: róm kath. 613

ev. ref. 6

a 6 éven aluliak száma 58

A község területe 1494 kat. hold, a lakosság 109 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

Vásárosszentgálon a községi előljárátság jelentése szerint az egyke-rendszer 25—30 év óta észlelhető, általánosságban és terjedőben van.

Oka: »Vagyoni előmenetel, gazdálkodási gond könnyűsége, fényűzés és a birtokmegosztások elkerülése.«

Orvossága: »A járásorvosok, körorvosok és községi szülésznők szigorú utasítása a szülőanyák felügyeletére és a fiatal asszonyok bármily csekély betegsége esetében szigorú orvosi vizsgálat elrendelése, mert legtöbbször a magzatelhajtás esete forog fenn. Határozottan kárára van a népesedésnek a korai házasság, mert a fiatalok még teljesen gyermekkorban kerülnek össze, éretlenek, tapasztalatlanok, gyermeknevelésre nem képesek, miért is a »jó öregszülék« befolyása alá kerülnek, kik atyai-anyai jó tanács címén óva intik őket a gyermeknemzéstől, sőt egyenesen meg is tiltják. A gyermektelen és

egykével bíró szülőknél külön megadóztatása esetén valószínűleg megszűnnék a községünkben különösen túlzásba vitt fényűzés és az egygyermekrendszer.«

10. Nagybicsérdi körjegyzőség.

Nagybicsérd nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1890-ben 698

1900-ban ..... 662, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 638

német 11

vallás szerint: róm kath. 621

ev. ref. 9

a 6 éven aluliak száma 76

A község területe 1849 kat. hold, a lakosság 146 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold; ebből kb. 1300 hold hitbizomány.

Nagybicsérden a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régi idők óta dívik a földművesosztálynál és állandóan egyforma.

Oka: »Erkölcsi okai nincsenek, hanem gazdasági szempontból bírálendő el, mert attól félnek, ha több gyermek születik, nem tudna megélni, mert az ősi birtokot el kellene osztani a többi testvérek között, azonban ha egy gyermek marad, az könnyen megél ősi birtokában.«

Orvossága az volna: »ha az első szülés után előforduló esetekben az állam gondoskodna az újszülöttről valami biztosítás által, hogy felnőtt korában az illető bizonyos összegű tőkét kapna, mert egyedül az az oka, hogy gyermek nem születik, mert itt igen kevés a birtok. A korai nősülést törvényileg tiltani kellene, hogy a férfi 24, a nő 18 éves korában köthetne házasságot.«

Pázdány községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 123

1880-ban 114

1890-ben 113

1900-ban ..... 101, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	101
vallás szerint: róm kath.	95
ev. ref.	1
a 6 éven aluliak száma	11

A község területe 420 kat. hold, a lakosság 23 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold.

Pázdányban a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régebbi idő óta dívik a földművesosztálynál s állandóan egyforma.

Oka: »Erkölcsei okait nem lehetne mondani, hanem gazdasági szempontból bírálendő el, mert itt igen kevés a birtok és attól félnek, ha több gyermek születik, nem tud megélni az Vitelekből, miután az ősi birtokot meg kellene osztani a többi gyermekek között és akkor igen kevés jut, de ha egy marad, az tisztességesen meg bír élni. Más okokat nem mondhatunk.«

Orvossága az volna: »ha az első születés után születendő gyermekek részére az állam gondoskodna valami biztosításról, hogy felnőtt korában az illető egy bizonyos összegű tőkét kapna, mert egyedül a kevés birtok az oka az egyke-rendszernek, amennyiben félnek, hogy nem tudnak megélni. A korai házasságkötések eltörlése is segítene némileg a bajon, hogy a férfi 24, a nő pedig 18 éves korában köthetne házasságot, nem úgy mint most: alig várja a férfi a 18., a nő pedig a 14. évét, hogy megnősülhessen, mert ezen állapot káros hatással van.«

Zók községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 9.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	473
1880-ban.....	423
1890-ben.....	403
1900-ban.....	374, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	374
vallás szerint: róm. kath.	365
a 6 éven aluliak száma	38

A község területe 1100 kat. hold, a lakosság 80 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Zokon a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régi idők óta dívik a földművesosztálynál s állandóan egyforma.

Oka: »Erkölcsei okait nem lehet mondani, hanem gazdasági szempontból bírálendő el, mert itt igen kevés a földbirtok és attól

félnek, ha több gyermek születik, nem tud megélni az $\frac{1}{4}$ -telekből és akkor az ősi birtokot meg kellene osztani a többi testvérek között, azonban ha egy marad, könnyebben megél.«

Orvossága az volna: »ha az első születés után születendő gyermekekről az állam gondoskodna valami biztosítás által, hogy felnőtt korukban az illetők egy bizonyos összeget kapnának, mert valósággal a kevés birtok tartja vissza, miután attól félnek, hogy nem tudnak megélni, mert nagyobb része a lakosságnak $\frac{1}{8}$ - és $\frac{1}{4}$ -telkes, $\frac{2}{4}$ -telkes igen kevés van. Nem lenne az ügy kárára, ha törvényhozásilag a korai házasságot eltiltanák oly módon, hogy a férfi 24., a nő pedig 18. éve előtt nem köthetne házasságot.«

Kisbicsérd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 17 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	1257
1880-ban	1188
1890-ben	517
1900-ban	529, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	526
német	1
horvát	1

vallás szerint: róm. kath..... 512

ev. ref. 8

a 6 éven aluliak száma 59

A község területe 1485 kat. hold, a lakosság 98 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 16 kat. hold.

Kisbicséreden a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régi idők óta dívik a földművesosztálynál, s állan-dóan egyforma.

Oka: »Erkölcsi okai nincsenek, hanem gazdasági szempontból bírálendő el, mert attól félnek, ha több gyermek születne, nem tudna megélni, mert az ősi birtokot el kellene osztani a többi test-vér között, de ha egy marad, az könnyebben megél.«

Orvossága az volna, »ha az első születés után előforduló szü-letési eseteknél az állam gondoskodna az újszülöttről valami bizto-sítás által, hogy felnőtt korában az illető egy bizonyos összegű tőkét kapna, mert egyedül az az oka: a kevés birtok és így félnek, hogy nem tud megélni. A kivételes korai nősülési esetek eltiltása is némil-leg célhoz vezetne, ha a férfi 24, a nő pedig 18 éves korában köt-hetne házasságot, nem pedig mint most, 18 és 14 éves korában.«

Boda községben ezer leletre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	737
1880-ban.....	673
1890-ben.....	694
1900-ban.....	663, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	11
német.....	404

vallás szerint: róm. kath. 411

a 6 éven aluliak száma 67

A község területe 2459 kat. hold, a lakosság 148 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 17 kat. hold.

Bodán a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régi idők óta dívik a földművesosztálynál, s állandóan egyforma állapotban van.

Oka: »Erkölcsei okokat nem lehetne mondani, hanem gazdasági szempontból bírálendő el, mert itt kevés a birtok és attól félnek, ha több gyermek születne, nem tud megélni az $\frac{1}{4}$ -telekből — és több testvér között az ősi kisbirtokot meg kellene osztani, azonban a megosztott kis részből egyik sem élhetne meg. míg egy gyermek tisztességesen megél.«

Orvossága az volna, »ha az első születés után születendő gyermekekről az állam gondoskodna valami biztosítás által, hogy felnőtt korában az illető egy bizonyos összeget kapna, mert valósággal a kevés birtok tartja őket vissza a több születési esettől, miután a lakosság nagyobb része $\frac{1}{8}$ - és $\frac{1}{4}$ -telkes és abból osztózni nem lehet, mert 2—3-nak semmi sem jut belőle. Nem lenne az ügy kárára, ha törvényhozásilag tiltva lenne a korai házasság, hogy a férfi 24, a nő 18 éves korában köthetne házasságot, mert a mostani szokás nem helyes, mert nagyon fiatalon nősülnek.«

Bakony a községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	618
1880-ban.....	565
1890-ben.....	585
1900-ban.....	546, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	534
német.....	12
vallás szerint: róm. kath.....	534
ev. ref.....	1
a 6 éven aluliak száma.....	49

A község területe 2612 kat. hold, a lakosság 126 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold; ezenkívül kb. 7000 hold hitbizomány.

Bakonyán a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régi idők óta dívik a földművesosztálynál s állandóan egyforma.

Oka: »Erkölcsi okokat nem lehet mondani, hanem gazdasági szempontból bírálendő el, mert itt is kevés a birtok és attól félnek, ha több gyermek születne, nem tudnának megélni az $\frac{1}{4}$ telekből. Nagyobbrészt $\frac{1}{4}$ -telkes gazdák vannak és abból egy család megélhet, de több nem lenne képes megélni.«

Orvossága az volna, »ha az első születési eset után születendő többi gyermekekről az állam gondoskodna valami biztosítás által, hogy felnőtt korukban az illetők könnyebben megélhessenek, mert ha az $\frac{1}{4}$ -telket 3—4 testvér között meg kellene osztani, mind nap-számos lenne, azok pedig nem akarnak lenni és így azért tartják az egygyermekrendszert, mert egy könnyebben megél a birtokból és földműves maradhat, de ha több testvér van, alig jutna valamelyes birtok vagy pénz.«

11. Nagypeterdi körjegyzőség.

Nagypeterd nagyközség népessége volt:

1869-ben.....	558
1880-ban.....	619
1890-ben.....	631
1900-ban.....	615

A nagypeterdi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 2%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 39, 1904/05-ben 43, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.7 születés. A község területe 2133 kat. hold, a lakosság 98 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 23 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 800 hold.

Nagypeterden a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer 20 -30 éve dívik, általánosan és egyforma állapotban van.

Oka: »Egyrészt abban rejlik, hogy a szülők, akiknek leginkább egy $\frac{2}{4}$ -telek birtokuk van, azt akarják, hogy ezen birtok osztatlanul maradjon egyetlen gyermekükre, aki ebből könnyen megélhet, másrészt pedig a fiatal menyecskék a szépségük elvesztésétől való félelmükben törekednek arra, hogy gyermekük ne szülessen, legalább addig, míg ők fiatalok és szépek akarnak lenni, ez utóbbi ok mellett szól az a körülmény, hogy gyakran megesik, miszerint egy-egy fiatal menyecskének 5—8 év múlva születik gyermeke«.

Nyugotszenterzsébet község népessége volt:

1869-ben.....	369
1880-ban.....	378
1890-ben.....	389
1900-ban.....	441

A nyugotszenterzsébeti református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 16%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 36, 1904/05-ben 51, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.6 születés.

A község területe 1453 kat. hold, a lakosság 74 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 1200 hold.

Nyugotszenterzsébeten a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer még nincsen elterjedve.

Oka mégis: »Legvalószínűbben a gazdaság osztatlan állapotban való fenntartására vezethető vissza«.

Rózsafa község népessége volt:

1869-ben.....	681
1880-ban.....	680
1890-ben.....	671
1900-ban.....	657

A rózsafai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 4%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 42, 1904/05-ben 39, tehát 7%-kal fogyott.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.6 születés.

A község területe 2124 kat. hold, a lakosság 67 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

Rózsafán a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 20—25 éve dívik, csak szórványosan észlelhető s terjedőben van.

Oka: »Gazdasági és pedig: a községben a kisbirtokososztály legnagyobb vagyonnal bíró tulajdonosait mintegy $\frac{1}{4}$ -telkes gazdá-nak lehet mondani, a legtöbb gazda csupán $\frac{1}{4}$ -telekkel, esetleg $\frac{2}{4}$ -telekkel bír. Ezen két fokozat közötti gazdáknál észlelhető leginkább az egygyermek-rendszer, oka a megfelelő birtoknak egy testben való megtartása, vagyis hogy a szülők attól félnek, hogy gyerme-küknek már nem lesz annyi vagyona, mint nekik, s így azok nem tudnának megélni s akkor már a szegény-osztály közé számítatik fia. Ez még inkább vehető valószínű oknak«.

Kispeterd község népessége volt:

1869-ben.....	331
1880-ban.....	337
1890-ben.....	377
1900-ban.....	344

A község területe 1667 kat. hold, a lakosság 65 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 27 kat. hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.6 születés.

Kispeterden a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer még nem volt észlelhető, egyes családoknak azonban van-nak egy-egy gyermekeik.

Oka mégis: »Legvalószínűbben a gazdaság osztatlan állapot-ban való fentartására vezethető vissza.«

Botyka község népessége volt:

1869-ben	496
1880-ban	508
1890-ben.....	544
1900-ban.....	541

A botykai és kispeterdi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 4%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 64, 1904/05-ben 66, tehát fogyás nem volt.

A község területe 1701 kat. hold, a lakosság 107 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik, körülbelül 17 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 400 hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 14.8 születés. Botykán a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer mintegy 20—25 éve észlelhető, csak szórványosan s terjedőben van.

Oka: »Gazdasági és pedig: a községben a kisbirtokososztály legnagyobb vagyonnal bíró tulajdonosait mintegy $\frac{1}{4}$ -telkes gazdának lehet mondani, a legtöbb gazda csupán $\frac{1}{4}$ telekkel, esetleg $\frac{2}{4}$ -telekkel bír. Ezen két fokozat közötti gazdáknál észlelhető leginkább az egygyermek-rendszer, oka a meglevő birtoknak egy testben való megtartása, vagyis a szülők attól félnek, hogy gyermeküknek már nem lesz annyi vagyona, mint nekik s így azok nem tudnának megélni s akkor a szegény-osztályhoz számíttatik fia. Ez még inkább vehető valószínű oknak.«

Becefa község népessége volt:

1869-ben.....	344
1880-ban.....	326
1890-ben.....	315
1900-ban.....	319

A becefai református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 10%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 38, 1904/05-ben 40, tehát fogyás nem volt.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 12,5 születés.

A község területe 757 kat. hold, a lakosság 68 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 12 kat. hold.

Becefán a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 30 év óta észlelhető egyes családoknál s terjedőben van.

Oka: »Oda vezethető vissza, hogy a birtokot nem akarják a szülők szétforgácsolni, attól való félelmükben, hogy ha több gyermek van, nem tudnak megélni belőle.«

12. Szabadszentkirályi körjegyzőség.

Szabadszentkirály községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22,4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	838
1880-ban.....	801
1890-ben.....	760
1900-ban.....	848, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	847
német.....	3

vallás szerint: róm. kath.	828
ev. ref.	5
a 6 éven aluliak száma	94

A község területe 2171 kat. hold, a lakosság 192 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: 102 hold.

Szabadszentkirályon a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer a 70-es évek óta észlelhető, szórványosan s fogyóban van.

Oka »leginkább a gazdasági viszonyokban keresendő, mert az egyke inkább a jómódban élő, mint a szegényebb feleknél fordul elő, kik a már meglevő s jómódot nyújtó vagyonnak megosztásától idegenkednek; azonban ez is szűnőfélben van, ennek legfőbb oka pedig az, hogy belátják ezek is, hogy ott, ahol 2, esetleg több felnőtt fiú van a háznál — melyre példa akad a községben — a gazdasági dolgokkal járó teher mihamarább lekerül az apa vállairól s ez könnyebbséget okoz neki, míg az egyke korántsem oly munkás segítőtársa szülőjének, mint ahol többen vannak. Nagy segítőtársa az egykerendszernek még a katonai szolgálat is, mert az egyke többnyire családfentartó címén póttartalékba kerül s nem veszi el a család 3 évre a munkás kezét, mint ott, hol több katonaköteles van«.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az egyke a Mecsek vidékén.

Az egykének a harmadik elhelyezkedése Baranyában, a Mecsek vidékén, már kevésbé összefüggő, inkább elszórt terület. Hozzátartozik a Pécsvárosa körül elterülő falvak nagy sokasága, a Mecsek-hegylánc keleti és nyugati aljában és a szélesen elterülő Mecsek-hátnak hegyes-völgyes talajon fekvő apró kis községei.

Itt már a gazdasági okok kevésbé előtérbelépők; nagyon sokszor a városhoz közelfekvő falvak fényűzése az egykének a főmozgatója.

A) A nyugati Hegyalja

1. Patacsi körjegyzőség.

Patacs községben ezer leiekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	687
1880-ban	631
1890-ben	777
1900-ban	752, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	733
német.....	3

vallás szerint: róm. kath. 740

ev. ref..... 5

a 6 éven aluliak száma 70

A község területe 2078 kat. hold, a lakosság 224 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 9 kat. hold.

Patacon a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már a 70-es évek óta dívik, általánosságban s egyre terjed.

Oka: »A községi elöljáróság szerény véleménye szerint nem annyira gazdasági, mint inkább erkölcsi sülyedés, mert maguk a szülők a házasság után fenyegetőleg emelik fel szavaikat az új házasok előtt: »hogya aztán, gyerek, azt megmondom, legalább 3—4 évig csúffá ne tedd a leányomat.»« Ily fenyegetések után több, mint bizonyos, hogy a gyermekek, akik közül a nő ritkán haladja meg a 17-ik életévet, míg a fiú alig 18 éves s már házasok, családi kötelességüket félve teljesítik, ezáltal nemi szervezetüket egypár év alatt teljesen tönkreteszik és családalapításra továbbra képtelenné válnak.«

Orvossága: »A községi elöljáróság szerény véleménye szerint vallási szempontból kellene a szülőkre hatni, hogy gyermekeiket, akik úgysis korán, éretlenül házasodnak, ily gyalázatosságtól, amely a magyar nemzetre csak szégyent hoz, óva intsek. Szerény nézetünk szerint törvényes intézkedést kellene hozni és szigorúan büntetni az oly szülőt, kiről kitudódnék, hogy gyermekeit ily tetet-lelket megölő gyalázatosságra szólítja fel.«

Ráczváros községben ezer leiekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 15.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	301
1880-ban.....	293
1890-ben.....	358
1900-ban.....	327, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	295
német.....	30
horvát.....	3

vallás szerint: róm. kath. 282

ev. ref. 27

a 6 éven aluliak száma 31

A község területe 35 kat. hold, a lakosság 56 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 0.6 kat. hold.

Mecsekszentkút községben ezer leiekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	128
1880-ban.....	179
1890-ben.....	149
1900-ban.....	170, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	89
német	81
vallás szerint: róm. kath.	170
a 6 éven aluliak száma	22

A község területe 139 kat. hold, a lakosság 39 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 4 kat. hold.

Magyarürög községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 12.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	430
1880-ban.....	414
1890-ben.....	435
1900-ban.....	451, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	444
német	7
vallás szerint: róm. kath.	447
ev. ref.	4
a 6 éven aluliak száma	42

A község területe 1409 kat. hold, a lakosság 100 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 14 kat. hold.

Magyarürögön a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már a 70-es évek óta észlelhető, általánosan a napszá-mosoknál s terjedőben van.

Oka: »A községi elöljáróság szerény véleménye szerint nem annyira gazdasági, mint inkább erkölcsi sülyedés, mert maguk a szülők fenyegetik az új házasság megkötése után, ezeket mondván : »hogy aztán csúffá ne tedd a lányomat 3—4 év előtt.« Ily fenyegetések után több, mint bizonyos, hogy a gyermekek, akik közül a nő ritkán haladja meg a 17-ik életévet, míg a fiú alig 18 éves s már is házasság, családi kötelességüket félve teljesítik, amely által nemi szerveiket egy pár év alatt teljesen tönkreteszik, úgy, hogy a későbbi években, ha már igazán akarnának családot alapítani, arra a nemi szervek képtelensége folytán gyengék.«

Orvossága: »A községi elöljáróság szerény véleménye ezen egy-germek-rendszer ügyében: vallási szempontból és alapon kellene a szülőkre hatni olyformán, hogy gyermekeiket nemhogy fenyegetnék, hanem családi kötelességük teljesítésére figyelmeztetnék.

Törvényhozás útján kellene intézkedni és szigorúan megbüntetni az oly szülőt, aki gyermekeit a testet-lelket, a magyar nemzet gyarapodását megölő gyalázatosságra hívja fel.«

2. *Kővágószőlősi körjegyzőség.*

Kővágószőlős községben ezer lélekre cselt az 1906. és 1907. évek átlagában 21.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	915
1880-ban.....	852
1890-ben.....	871
1900-ban.....	796, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	789
német.....	5

vallás szerint: rórn. kath..... 792

ev. ref..... 3

a 6 éven aluliak száma..... 64

A község területe 3154 hat. hold, a lakosság 201 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

Kővágótóttós községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 23.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	615
1880-ban.....	542
1890-ben.....	584
1900-ban.....	491, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	454
német.....	27

vallás szerint: róm. kath..... 491

a 6 éven aluliak száma..... 42

A község területe 2438 kat. hold, a lakosság 131 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold.

Cserkút községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	406
1880-ban.....	362
1890-ben.....	385
1900-ban.....	382, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	380
német.....	2

vallás szerint: róm. kath. 374

ev. ref. 4

a 6 éven aluliak száma 92

A község területe 1509 kat. hold, a lakosság 88 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 18 kat. hold.

A kövágószőlősi körjegyzőség területén levő községekben a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer ősidők óta általános szokás, kivéve Cserkút községben 1—2 családot, s terjedőben van.

Oka: »a gazdaság, illetve a vagyon épségben tartására vezethető vissza«.

Orvossága: »Meggátolni ezidőszerint semmiféle intézkedéssel nem lehet«.

3. Pellérdi körjegyzőség.

Pellérd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 23.3 születés,

A község polgári népessége volt:

1869-ben 1283

1880-ban 1990

1890-ben 1482

1900-ban ..... 1502, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 1490

német 11

vallás szerint: róm. kath. 1465

ev. ref. 27

a 6 éven aluliak száma 167

A község területe 3668 kat. hold, a lakosság 224 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 16 kat. hold; száz holdon felüli birtok kettő van: összesen körülbelül 2000 hold.

Pécsarányos községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 527

1880-ban 544

1890-ben 518

1900-ban ..... 504, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 562

német 3

vallás szerint: róm. kath. 495

a 6 éven aluliak száma 61

A község területe 1134 kat. hold, a lakosság 98 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold.

Keménygadány községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 10.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben..... 170

1880-ban..... 173

1890-ben..... 191

1900-ban..... 186, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 180

német 6

vallás szerint: róm. kath. 183

ev. ref. 3

a 6 éven aluliak száma 17

A község területe 829 kat. hold, a lakosság 36 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 27 kat. hold.

Görcsöny községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben..... 173

1880-ban..... 771

1890-ben..... 864

1900-ban..... 743, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 684

német 59

vallás szerint: róm. kath. 700

ev. ref. 31

a 6 éven aluliak száma 92

A község területe 2531 kat. hold, a lakosság 152 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: körülbelül 1000 hold.

Pellérdén a körjegyzőség jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta dívik, nagyrészt csak egyes családoknál és terjedőben van.

Oka: »Gazdasági viszonyokban rejlik: a birtokmegosztástól való tartózkodás és keresethiány«.

Orvossága: »Vagyoni viszonyok javítása és kereseti források megnyitása által«.

B) A keleti Hegyalja.

1. Mecsekszabolcsi körjegyzőség.

Mecsekszabolcs községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1206
1880-ban	2969
1890-ben.....	3530
1900-ban	3924, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	2168
német	1409
horvát.....	14

vallás szerint: róm. kath. 3809

ev. ref. 29

a 6 éven aluliak száma 629

A község területe 2269 kat. hold, a lakosság 459 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik 5 kat. hold, ebből kb. 600 hold hitbizomány.

Hird községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.6 születés.

A község polgári népessége volt :

1869-ben	86
1880-ban.....	606
1890-ben	605
1900-ban	618, ez utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	268
német	349
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 611

ev. ref. 2

a 6 éven aluliak száma 93

A község területe 996 kat. hold, a lakosság 117 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 9 kat. hold.

Hirden a községi előljáráóság jelentése szerint az egyke-rendszer már öt évtized óta észlelhető, csak egyes családoknál s terjedőben van.

Oka: »A nehéz megélhetési viszonyok és a birtokelosztástóli félelem.«

Orvossága »A gyermektelen s főként az egy gyermekkel bíró szülők külön adónemmel rovandók meg, ezen adó a többgyermekkel bíró családok között aránylagosan szétosztandó lenne, mert annak, aki több gyermeket nevel fél, sokkal több kiadása van, mint a csak egy gyermekkel vagy egygyel sem bírónak. Ez is közteherviselést képezne s egygyel több szociálpolitikai kérdés oldatnék meg, ha a gyermeknevelés terhei ekként aránylagosan megoszolnának.«

Vasas községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 26.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	804
1880-ban	1215
1890-ben	1303
1900-ban	1512, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	1092
német	279
horvát.....	9

vallás szerint: róm. kath. 1442

ev. ref. 2

a 6 éven aluliak száma 215

A község területe 2552 kat. hold, a lakosság 228 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold.

Vasason a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 2 évtized óta észlelhető egyes családoknál s terjedőben van, újabban a munkásság között is.

Oka : »A nehéz megélhetési viszonyok és a nagyobb birtokoknál a birtokelosztástóli félelem.«

Orvossága: »Az örökösödési eljárás módosításával akként, hogy az elsőszülött fiúutód legyen a kizárólagos örökös, a többit azonban eltartani tartoznék, vagy ezek beházasodás, vagy egyéb munkálkodással tarthatnák fenn magukat.

Főintézkedésül azonban a magzatelhajtás legszigorúbb büntetése szükséges, mert a jelenleg érvényben lévő törvényeink útvesztőjében a magzatelhajtás vajmi ritkán bizonyítható be s a büntetés nem képez kellő elrettentő példát, úgy hogy ez is napirenden van, ami az egyke-rendszernek az alapja. Nevezetesen, ha egy családban meg van az egy gyermek, már a többi lakostól való szegyenében is az

újra teherbe esett anya arra törekszik, hogy másik ne legyen s azt még saját életének veszélyeztetésével is elhajtja, majd minden községben levő kuruzsló kenőasszonyokkal. Az ily foglalkozásúak büntetését a tömeggyilkossággal egyenrangúnak kellene tekinteni s aszerint a legszigorúbban büntetni.«

2. Somogyi körjegyzőség.

Somogy nagyközség népessége volt:

1869-ben.....	646
1880-ban.....	855
1890-ben.....	1053
1900-ban.....	1286

A község területe 2352 kat. hold, a lakosság 185 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold; ebből kb. 900 hold hitbizomány.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 44.4 születés.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 2 évtized óta észlelhető egyes családoknál s terjedőben van, újabban a munkásság között is.

Oka: »A nehéz megélhetési viszonyok és a birtokmegosztástóli félelem.«

Orvossága: »Az örökösödési törvény reorganizációjával. A magzatelhajtások szigorúbb büntetésével. Az egy gyermekkel vagy azzal nem bírok külön megadóztatásával. Több gyermekkel bíroknak minden téren előnyökkel biztosításával. És pedig : az elsőszülötti jog újból behozandó lenne, hogy a birtokmegosztástóli félelem megszűnnék, az örökösödési perekből a felek megkíméltetnének.

Ha a magzatelhajtások módosított bűnvádi eljárás mellett szigorúbb elbírálás alá esnének s a bebizonyítható esetek az egész vonalon teljes nyilvánosság mellett a legszigorúbb fegyházbüntetés kitüntetésével közöltetnének.

Külön adó nem behozatala az egy gyermekkel vagy ezzel nem bírok terhére akként, hogy a magas összegű évi adótételekből befolyó összeg a több gyermekes családok között birtok és gyermekek szerint kiutaltatnék s ez vagy községenként vagy járásonként csak az illető község vagy járás területére terjesztetnék ki.

Főként a kereseti adóknál ennek figyelembevételre, a gyermekek számaránya szerint az adó mérséklése, vagy 6 gyermeknél pl.

annak teljes elengedése. Állások elnyerésénél, vállalatoknál, árlejtéseknél, bérleteknél stb. a több gyermekeseknek elsőbbsége biztosítandó volna.«

Martonfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20,8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	397
1880-ban	398
1890-ben	369
1900-ban.....	361, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	357
német	4

vallás szerint: róm. kath. 358

a 6 éven aluliak száma 47

A község területe 993 kat. hold, a lakosság 78 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

A községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 4 évtized óta észlelhető általánosságban s terjedőben van.

Oka: »A nehéz megélhetési viszonyok és a nagyobb birtokosoknál a birtokfelosztástóli félelem«.

Orvossága: »A magzatelhajtásoknak legszigorúbb büntetésével, az egy gyermekkel bíróknak és gyermekteleneknek külön adóval való megrovásával akként, hogy ezek évenként bizonyos összeget tartoznának fizetni, mely összeg a több gyermekes vagyontalan családok, vagy csak kevés vagyonnal bírók között arányosan osztatnék szét. A magzatelhajtás bevett szokás s ez az oka annak, hogy az első gyermek után esetleges második nem születik, mert ha az első életben maradt, másodszeri teherbeesésnél az anyák kuruzslókkal elhajtatták a gyermeket s ekkor oly belső sérüléseket szenvednek, melynek folytán hosszas kínlódás után esetleg az anya elhal, vagy továbbra magtalan marad. Minden ily bebizonyított eset 10—20 évig terjedhető fegyházzal volna büntetendő, úgy az elkövető, mint a segédkező részéről is«.

8. Hosszúhetényi körjegyzőség.

Hosszúhetény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	2206
1880-ban.....	2214
1890-ben.....	2367
1900-ban.....	2511, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	2026
német.....	449

vallás szerint: róm. kath. 2417

ev. ref..... 6

a 6 éven aluliak száma 303

A község területe 8307 kat. hold, a lakosság 481 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

Püspökszentlászló községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	116
1880-ban.....	132
1890-ben.....	112
1900-ban.....	108, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	18
német.....	89

vallás szerint: róm. kath. 108

a 6 éven aluliak száma 17

A község területe 459 kat. hold, a lakosság 29 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold.

C) A pécsi járás többi községei.

1. Keszüi körjegyzőség.

Keszü községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 8.2 születés.

1869-ben.....	611
1880-ban.....	614
1890-ben.....	647
1900-ban.....	610, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	597
német	4
tót	2
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 601

ev. ref.5

a 6 éven aluliak száma 47

A község területe 1453 kat. hold, a lakosság 122 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold.

Malom községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	465
1880-ban	492
1890-ben	521
1900-ban	508, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	489
német	18
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 500

a 6 éven aluliak száma 48

A község területe 970 kat. hold, a lakosság 170 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 5 kat. hold; ebből, kb. 200 hold hitbizomány.

Kökény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 39.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	560
1880-ban	519
1890-ben	645
1900-ban	690, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	118
horvát.....	571

vallás szerint: róm. kath. 687

a 6 éven aluliak száma 94

A község területe 1582 kat. hold, a lakosság 95 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik 17 kat. hold; ebből kb. 400 hold hitbizomány.

A kesziüi körjegyzőség területén levő községekben a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer 3—4 év óta észlelhető általánosságban.

Oka: »Talán némileg a hiúság is, de főképen gazdasági, hogy több gyermek nem lévén, mint csak egy, az egész birtok teljesen átszáll egyikről a másikra.«

Orvossága: »Meggzűntetésére szerintűnk csak az az egy mód volna, ha kevesebb volna a teher s ezáltal könnyebb a megélhetés.«

2. Nagykozari körjegyzőség.

Magyarsarlós községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 39.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	592
1880-ban.....	517
1890-ben	654
1900-ban	610 az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	108
német	189
horvát	322

vallás szerint: róm. kath. 599

a 6 éven aluliak száma 88

A község területe 1411 kat. hold, a lakosság 109 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelűl 14 kat. hold.

Romonya községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 18.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	535
1880-ban	494
1890-ben	527
1900-ban	482, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	400
német	82

vallás szerint: róm. kath. 481

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma 41

A község területe 1207 kat. hold, a lakosság 110 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelűl 11 kat. hold.

Püspökbogád községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 6.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	699
1880-ban	730
1890-ben.....	717
1900-ban	678, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	654
német	24
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 671

ev. ref. 4

a 6 éven aluliak száma 68

A község területe 1359 kat. hold, a lakosság 161 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 8 kat. hold; ebből kb. 700 hold hitbizomány.

3. Kiskozári körjegyzőség.

Kiskozár község területe 2438 kat. hold, a lakosság 143 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1800 hold.

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 40.4 születés.

Pécsudvard községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 36.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	530
1880-ban	521
1890-ben	600
1900-ban	674, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	53
német	80
horvát.....	541

vallás szerint: róm. kath. 665

a 6 éven aluliak száma 110

A község területe 1464 kat. hold, a lakosság 117 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Mislény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 16.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	366
1880-ban	404
1890-ben	435
1900-ban.....	496, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	403
német	23

vallás szerint: róm. kath. 418

ev. ref. 4

a 6 éven aluliak száma 56

A község területe 924 kat. hold, a lakosság 93 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 9 kat. hold.

A kiskozári körjegyzőség területén levő községekben a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer csak Mislényen dívik (Pécsudvardon és Kiskozáron nem) régi idő óta, csak egyes családoknál s egyforma állapotban van.

Oka : »Az amúgyis kis birtokot nem akarják két, esetleg három részre osztani.«

Orvossága: »ha az úgynevezett »angyalcsinálókra« a törvényhozás a lehető legszigorúbb büntetést kiszabná, úgyszintén azon anyákra is, kik ilyen műtéteknek magukat alávetik.«

4. Garéi körjegyzőség.

Garé községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 11.1 születés.

1869-ben.....	516
1880-ban.....	532
1890-ben.....	495
1900-ban.....	495, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	493
német	2

vallás szerint: róm. kath. 316

ev. ref. 165

a 6 éven aluliak száma 49

A garéi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 45%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1954/55-ben 13, 1904/45-ben 12, tehát 8%-kal fogyott.

A község területe 1474 kai. hold, a lakosság 85 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold; ebből 355 hold hitbizomány.

Bosta községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	446
1880-ban	508
1890-ben	544
1900-ban	541, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 318

vallás szerint: róm. kath..... 313

ev. ref..... 7

a 6 éven aluliak száma..... 37

A község területe 1028 kat. hold, a lakosság 63 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már évtizedek óta észlelhető egyes családoknál s egyforma állapotban van.

Okai: »gazdasági körülményekre vezethetők vissza, erkölcsi okok teljes kizárásával.«

Orvossága: »A családi titkok mélyébe behatolni nem lehet, — a rendszer nem orvosolható.«

Garé, Ócsárd, Regénye és Szilvás községek teljes egészében íentartják Bosta község nyilatkozatait s magukévá teszik.

Szilvás községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	310
1880-ban.....	304
1890-ben.....	332
1900-ban.....	334, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 321

német..... 7

horvát..... 6

vallás szerint: róm. kath..... 325

ev. ref..... 6

a 6 éven aluliak száma..... 33

A község területe 1063 kat. hold, a lakosság 71 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

Szőke községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	305
1880-ban	340
1890-ben	369
1900-ban.....	393, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	249
német	2
horvát.....	142

vallás szerint: róm. kath. 308

ev. ref. 2

a 6 éven aluliak száma 53

A község területe 1066 kat. hold, a lakosság 59 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; ebből kb. 800 hold hitbizomány.

Regénye községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 16.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	392
1880-ban.....	346
1890-ben.....	240
1900-ban.....	390, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	386
német	2
horvát.....	2

vallás szerint: róm. kath. 385

ev. ref. 2

a 6 éven aluliak száma 50

A község területe 1287 kat. hold, a lakosság 73 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

Ócsárd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	577
1880-ban.....	56
1890-ben	597
1900-ban.....	607, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	507
vallás szerint: róm. kath.	596
ev. ref.	5
a 6 éven aluliak száma	75

A község területe 2267 kat. hold, a lakosság 95 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 25 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1000 hold.

5. Egerági körjegyzőség.

Egerág községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	844
1880-ban.....	781
1890-ben.....	826
1900-ban.....	868, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	631
német	236
horvát.....	6
vallás szerint: róm. kath.	839
ev. ref.	12
a 6 éven aluliak száma	108

A község területe 2260 kat. hold, a lakosság 178 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Egerágon a községi elöljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer nem észlelhető.

Oka: »az anya betegsége, mert gyenge.«

Orvossága: »Az anyák orvosoltatása.«

Kisherend községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	400
1880-ban.....	360
1890-ben.....	406
1900-ban.....	415, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	404
horvát.....	9

vallás szerint: róm. kath. 403
 ev. ref. 6

6 éven aluliak száma 46

A község területe 1205 kat. hold, a lakosság 85 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régóta dívik egyes családoknál s szűnőben van.

Oka: »Vagyoni kérdés«.

Orvossága: »Ha a polgárgyermek ipari pályára is menne, ami a megélhetést biztosítaná, úgy teljesen megszűnnék.«

Birján községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 497

1880-ban 524

1890-ben 632

1900-ban ..... 599, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 234

német 87

horvát 273

vallás szerint: róm. kath. 589

a 6 éven aluliak száma 77

A község területe 1568 kat. hold, a lakosság 121 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold ; száz holdon felüli birtok kettő van, összesen kb. 600 hold.

Birjában a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer nem dívik.

Oka: »Az anya betegsége, mert gyenge.«

Orvossága: »Az anyák orvosoltatása.«

Személy községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 39.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 462

1880-ban 419

1890-ben 570

1900-ban ..... 609, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 250

német 23

horvát 335

vallás szerint: róm. kath. 550

a 6 éven aluliak száma 97

A község területe 1645 kat. hold, a lakosság 92 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold.

Személyen a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer nem észlelhető.

Oka: »Az anya betegsége, aki ezáltal gyenge.«

Orvossága: »Az anyák orvosoltatása.«

Lothárd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 551

1880-ban 552

1890-ben 633

1900-ban ..... 654, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 361

német 9

horvát 284

vallás szerint: róm. kath. 639

ev. ref. 6

a 6 éven aluliak száma 108

A község területe 1836 kat. hold, a lakosság 130 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

Lothárdon a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer nem észlelhető.

Orvossága: »Ha a földműves gyermekét ipari pályára is adná, úgy a megélhetés biztosítva lenne, mert ha van egy negyedtelke, azon hárman osztozkodnak, egynek sem jut az élet fentartá-sához elég.«

6. Belvárdi körjegyzőség.

Belvárd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 735

1880-ban 723

1890-ben 765

1900-ban ..... 735, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	467
német	42
horvát.....	226
vallás bzerint: róm. kath.....	326
ev. ref.....	397
a 6 éven aluliak száma	82

A belvárdi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 7%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 36, 1904/05-ben 26, tehát 28%-kal fogyott.

A község területe 2146 kat. hold, a lakosság 168 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Nagybudmér községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	510
1880-ban.....	490
1890-ben.....	571
1900-ban.....	526, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	1
német	309
vallás szerint: róm. kath.	288
a 6 éven aluliak száma	68

A község területe 1767 kat. hold, a lakosság 119 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

Kisbudmér községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 39.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	313
1880-ban.....	326
1890-ben.....	351
1900-ban	370, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	12
német	355
horvát.....	1
vallás szerint: róm. kath.	360
a 6 éven aluliak száma	57

A község területe 983 kat. hold, a lakosság 70 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

7. Szalántai körjegyzőség

Szalánta községben ezer lélekre esett az 1906 és 1907. évek átlagában 30.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	611
1880-ban.....	629
1890-ben.....	747
1900-ban.....	798, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	216
német.....	15
horvát.....	557
l	

vallás szerint: róm. kath. 767

ev. ref. 1

a 6 éven aluliak száma 99

A község területe 1906 kat. hold, a lakosság 128 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold; ebből kb. 800 hold hitbizomány.

Németi községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28,4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	322
1880-ban.....	343
1890-ben.....	380
1900-ban.....	423, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	53
német.....	35
horvát.....	335

vallás szerint: róm. kath. 409

ev. ref. 4

a 6 éven aluliak száma 56

A község területe 1065 kat. hold, a lakosság 79 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

8. Rácpetrei körjegyzőség.

Rácpetre községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 35.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1096
1880-ban.....	1173
1890-ben.....	1241
1900-ban.....	1236, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	34
német.....	1188
horvát.....	14

vallás szerint: róm. kath. 1224

ev. ref. 2

a 6 éven aluliak száma 184

A község területe 2870 kat. hold, a lakosság 232 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 12 kat. hold.

Peterd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	558
1880-ban.....	619
1890-ben.....	631
1900-ban.....	615, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	479
német.....	112
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 301

ev. ref. 270

a 6 éven aluliak száma 66

A peterdi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 40%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 42, 1904/05-ben 10, tehát 62%-kal fogyott.

A község területe 1833 kat. hold, a lakosság 117 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 17 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 700 hold.

D) Pécsváradi járás.

1. Pécsváradi körjegyzőség.

Pécsvárad községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	2753
1880-ban.....	2848
1890-ben.....	3016
1900-ban	2735, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	1152
német	1533
horvát.....	12

vallás szerint: róm. kath. 1891

ev. ref..... 622

a 6 éven aluliak száma 316

A pécsváradi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 19%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 86, 1904/05-ben 58, tehát 32%-kal fogyott.

A község területe 5543 kat. hold, a lakosság 508 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 11 kat. hold.

Nagypall községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 33.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	541
1880-ban.....	558
1890-ben.....	594
1900-ban.....	566, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	301
német	264
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 374

ev. ref..... 180

a 6 éven aluliak száma 75

A nagypalli református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 26%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 32, 1904/05-ben 17, tehát 47%-kal fogyott.

A község területe 1323 kat. hold, a lakosság 123 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Zengővárkony község népessége volt:

1869-ben.....	731
1880-ban	736
1890-ben	770
1900-ban	703

Ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27.7 születés.

A zengővárkonyi református anyaegyházban Apostol Dezső adatai szerint a népesség az ötven év alatt 25%-kal fogyott.

Az iskolakötelesek száma volt 1854/55-ben 64, 1904/05-ben 45, tehát 30%-kal fogyott.

A község területe 2914 kat. hold, a lakosság 152 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold.

2. Berkesdi körjegyzőség.

Berkesd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1258
1880-ban.....	1214
1890-ben.....	1340
1900-ban.....	1288, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	1000
német	284

vallás szerint: róm. kath. 1261

a 6 éven aluliak száma 156

A község területe 3311 kat. hold, a lakosság 277 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold; ebből kb. 300 hold hitbizomány.

Szilágy községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	717
1880-ban.....	705
1890-ben.....	742
1900-ban.....	704, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	681
német	19
horvát.....	4
vallás szerint: róm. kath.	692
ev. ref.	2
a 6 éven aluliak száma	76

A község területe 2086 kat. hold, a lakosság 150 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 1000 hold.

Pereked községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	459
1880-ban.....	447
1890-ben.....	441
1900-ban.....	422, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	410
német	12
vallás szerint: róm. kath.	421
ev. ref.....	1
a 6 éven aluliak száma	48

A község területe 1170 kat. hold, a lakosság 98 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Ellend községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 12.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	538
1880-ban	519
1890-ben	555
1900-ban	562, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	553
német	23
horvát.....	2
vallás szerint: róm. kath.	568
ev. ref.....	1
a 6 éven aluliak száma	55

A község területe 1357 kat. hold, a lakosság 111 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold; ebből kb. 200 hold hitbizomány.

3. Püspökszenterzsébeti körjegyzőség.

Püspökszenterzsébet község polgári népessége volt:

1869-ben.....	711
1880-ban.....	693
1890-ben	712
1900-ban.....	723, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	569
német.....	153

vallás szerint: róm. kath. 721

a 6 éven aluliak száma 117

A község területe 1688 kat. hold, a lakosság 131 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 13 kat. hold.

Kékesd községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	470
1880-ban	517
1890-ben	589
1900-ban	554, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	479
német.....	75

vallás szerint: róm. kath. 537

ev. ref..... 4

a 6 éven aluliak száma 70

A község területe 1408 kat. hold, a lakosság 96 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold, ebből kb. 200 hold hitbizomány.

Szellő községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 24.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	404
1880-ban.....	378
1890-ben	409
1900-ban	383, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	192
német.....	191

vallás szerint: róm. kath. 377

a 6 éven aluliak száma 47

A község területe 1044 kat. hold, a lakosság 77 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

4. Ráczmecskei körjegyzőség.

Ráczmecske községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 33.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 1066

1880-ban 1069

1890-ben..... 1236

1900-ban..... 1077, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 163

német 827

vallás szerint: róm. kath. 961

ev. ref. 12

a 6 éven aluliak száma 206

A község területe 4570 kat. hold, a lakosság 204 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold.

5. Himesházi körjegyzőség.

Püspökmárok községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 535

1880-ban 521

1890-ben 609

1900-ban..... 581, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 65

német 366

horvát 150

vallás szerint: róm. kath. 562

ev. ref. 3

a 6 éven aluliak száma 106

A község területe 1418 kat. hold, a lakosság 118 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold.

6. *Palotabozsoki körjegyzőség.*

Palotabozsok község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1591
1880-ban.....	1575
1890-ben.....	1695
1900-ban.....	1740, az utóbbiból
anyanyelv szerint:	
magyar.....	154
német.....	1569
vallás szerint: róm. kath.	1706
ev. ref.	4
a 6 éven aluliak száma	312

A község területe 3496 kat. hold, a lakosság 319 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 11 kat. hold.

Szebény község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1121
1880-ban	1072
1890-ben	1254
1900-ban	1255, az utóbbiból
anyanyelv szerint:	
magyar.....	1018
német	237
vallás szerint: róm. kath.	1228
ev. ref.....	1
a 6 éven aluliak száma	181

A község területe 2496 kat. hold, a lakosság 279 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 9 kat. hold.

7. *Véméendi körjegyzőség.*

Véménd község polgári népessége volt:

1869-ben	2049
1880-ban	1992
1890-ben.....	2208
1900-ban.....	2255, az utóbbiból
anyanyelv szerint:	
magyar.....	105
német	1882
vallás szerint: róm. kath.	1977
a 6 éven aluliak száma	397

A község területe 5541 kat. hold, a lakosság 387 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold, ebből kb. 2100 hold hitbizomány.

Féked község polgári népessége volt:

1869-ben.....	696
1880-ban.....	666
1890-ben.....	808
1900-ban.....	812, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	45
német.....	766
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 801

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma 134

A község területe 3358 kat. hold, a lakosság 156 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold.

8. Püspöknádasdi körjegyzőség.

Óbánya községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 33.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	357
1880-ban.....	377
1890-ben.....	390
1900-ban.....	358, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	12
német.....	346

vallás szerint: róm. kath. 357

a 6 éven aluliak száma 58

A község területe 1294 kat. hold, a lakosság 63 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold.

9. Hidasi körjegyzőség.

Hidas községben ezer lélekre esett az 1906. az 1907. évek átlagában 26.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	2572
1880-ban.....	2597
1890-ben.....	2813
1900-ban.....	2486, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	144
német.....	2286

vallás szerint: róm. kath. 187

ev. ref..... 327

a 6 éven aluliak száma 335

A község területe 3457 kat. hold, a lakosság 399 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 10 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 200 hold.

Zsibrik községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	343
1880-ban.....	328
1890-ben.....	350
1900-ban.....	295, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	1
német.....	294

vallás szerint: róm. kath. 5

ev. ref..... 1

ág. ev. 289

a 6 éven aluliak száma 36

A község területe 624 kat. hold, a lakosság 67 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 9 kat. hold.

E) Hegyháti járás.

1. Abaligeti körjegyzőség.

Abaliget községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 31 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	670
1880-ban.....	706
1890-ben.....	777
1900-ban.....	743, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	254
német	486
horvát.....	3

vallás szerint: róm. kath. 732

a 6 éven aluliak száma 112

A község területe 2792 kat. hold, a lakosság 126 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 21 kat. hold.

Mecsekszakái községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	154
1880-ban.....	156
1890-ben.....	150
1900-ban.....	140, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	139
német	1

vallás szerint: róm. kath. 140

a 6 éven aluliak száma 9

A község területe 522 kat. hold, a lakosság 31 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

Kovácsszénája községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	303
1880-ban.....	285
1890-ben.....	290
1900-ban	276, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	248
német	29

vallás szerint: róm. kath. 225

a 6 éven aluliak száma 26

A község területe 1392 kat. hold, a lakosság 56 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 27 kat. hold.

Húsztól községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	220
1880-ban.....	168
1890-ben.....	210
1900-ban.....	241, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	208
német.....	2

vallás szerint: róm. kath. 240

a 6 éven aluliak száma 30

A község területe 1166 kat. hold, a lakosság 47 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold.

Bános községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 20.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	251
1880-ban.....	263
1890-ben.....	250
1900-ban	244, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	244

vallás szerint: róm. kath. 244

a 6 éven aluliak száma 16

A község területe 1372 kat. hold, a lakosság 47 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 99 kat. hold.

Az cibaligeti körjegyzőség területén levő községekben a körjegyző és a községek előljáróságainak jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta dívik, kizárólagosan a magyarok-nál, s terjedőben van. E községek a következők: Mecsekrákos, Bános, Mecsekszakái, Kovácsszénája, Husztót és Abaliget.

Okát »egyedül és kizárólag a magyar embernél mindenkor föltalálható faji büszkeségben és vagyoni kérdésben találjuk, mert *a*) a magyar ember (itt csupán a földmives értendő) veleszületett faji büszkeségből nem szereti gyermekeit iparosoknak látni, azt szégyennek tartja s épen ezért *b*) mindenáron az az igyekvése, hogy annyi vagyont hagyhasson gyermekére, hogy abból majdan önállóan megélhessen — s ily vagyon alatt mindig az $\frac{1}{4}$ -telek értendő —, azért ha a szülő gazdagabb, akkor van is legtöbbször minden $\frac{1}{4}$ telekre egy gyermeke.«

Orvossága: »Véleményünk szerint egyedül s kizárólag csak jutalmak biztosításával volna orvosolható, t. i. ha a második, harmadik, stb. gyermekek részére az állam nagyobb jutalmakat adhatna,

de rábeszélés, oktatás, kisebb adózási vagy katonai kedvezmények nem vezetnének célhoz. <

*

Orfű és Tekercs községekben az előjáróságok jelentése szerint az egyke-rendszer nem észlelhető.

2. Bakóczai „körjegyzőség”.

Bakócza községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	819
1880-ban.....	834
1890-ben.....	880
1900-ban.....	905, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	793
német.....	83

vallás szerint: róm. kath. 905

a 6 éven aluliak száma 172

A község területe 3987 kat. hold, a lakosság 120 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 33 kat. hold, azonkívül 6696 hold hitbizomány.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer néhány év óta dívik a magyar lakosságnál s csak egyes családokban és egyforma állapotban van.

Oka: »Gazdasági szempontból az, hogy a családi birtok egy kézben maradjon s így a szétosztás megakadályozása által a család el ne szegényedjék. Erkölcsi szempontból pedig az (anélkül, hogy a nép erkölcstelen lenne) a női hiúságra vezethető vissza, amennyiben egyes asszonyok szépségük tovább fentartását kevés szüléssel előmozdítani vélik, azt tartván, hogy sok gyermek az anyát megviseli, öreggá teszi«.

Orvossága: »A több gyermekkel megáldott családapa bizonyos állami kedvezményben, például adóelengedésben részesítendő, mert így gyermekeinek szaporodása nem jelentené egyúttal kiadásainak növekedését is«.

Kisbesztercze községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	264
1880-ban.....	257
1890-ben.....	279
1900-ban.....	267, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	261
német.....	6
vallás szerint: róm. kath.	264

a 6 éven aluliak száma 45

A község területe 1031 kat. hold, a lakosság 49 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold.

A községi előjáróság jelentése szerint az egykerendszer néhány év óta dívik a magyar lakosság egyes családjai között s egyforma állapotban van.

Oka: »Gazdasági szempontból az, hogy a családi birtok egy kézben maradjon, s így a szétosztás megakadályozása által a család el ne szegényedjék. Erkölcsi szempontból pedig (anélkül, hogy a nép erkölcstelen lenne) a női hiúságra vezethető vissza, amennyiben egyes asszonyok szépségük tovább fentartását kevés szüléssel előmozdítani vélik, azt tartván, hogy sok gyermek az anyát megviseli, öreggé teszi«.

Orvossága: »a több gyermekkel megáldott családapá bizonyos állami kedvezményben, például adóelengedésben, vagy pénzjutalomban, esetleg kitüntetésben részesítendő, mert így gyermekeinek szaporodása nem jelentené egyúttal kiadásainak növekedését is.«

Szágy községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	304
1880-ban.....	422
1890-ben.....	424
1900-ban.....	425, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	33
német.....	392

vallás szerint: róm. kath. 420

a 6 éven aluliak száma 88

A község területe 1464 kat. hold, a lakosság 63 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold.

Tormás községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28.7 születés.

A község polgári népessége volt

1869-ben.....	637
1880-ban.....	670
1890-ben.....	736
1900-ban.....	698, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	594
német.....	105

vallás szerint: róm. kath. 681

ev. ref..... 3

a 6 éven aluliak száma 93

A község területe 2158 kat. hold, a lakosság 129 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold, ebből kb. 500 hold latifundium.

A községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már 10 éve dívik, leginkább a magyarok között egyes családoknál s terjedőben van.

Oka: »Gazdasági szempontból az, hogy a családi birtok egy kézben maradjon s így a szétosztás megakadályozása által a család el ne szegényedjék. Erkölcsi szempontból pedig (anélkül, hogy a nép erkölcstelen lenne) a női hiúságra vezethető vissza, amennyiben egyes asszonyok szépségük tovább fentartását kevés szüléssel előmozdítani vélik, azt tartván, hogy a sok gyermek az anyát megviseli, öreggé teszi.«

Orvossága: »a több gyermekkel megáldott családapa bizonyos állami kedvezményben, például adóelengedésben vagy pénzjutalomban, esetleg kitüntetésben részesítendő, mert így gyermekeinek szaporodása nem jelentené egyúttal kiadásainak növekedését is.«

3. Baranyajenői körjegyzőség.

Baranyajenő községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 36.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	881
1880-ban.....	866
1890-ben.....	826
1900-ban.....	785, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 244

német 537

vallás szerint: róm. kath. 763

ev. ref. 3

a 6 éven aluliak száma 106

A község területe 2706 kat. hold, a lakosság 145 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold ; ebből kb. 150 hold hitbizomány.

Baranyaszentgyörgy községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 36 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben..... 714

1880-ban..... 767

1890-ben..... 831

1900-ban..... 833, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 403

német 402

vallás szerint: róm. kath. 830

a 6 éven aluliak száma 142

A község területe 4903 kat. hold, a lakosság 101 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 49 kat. hold, ebből kb. 3000 hold latifundium.

Pálé községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben..... 171

1880-ban..... 197

1890-ban..... 198

1900-ban..... 189, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 10

német 179

vallás szerint: róm. kath. 189

a 6 éven aluliak száma 30

A község területe 312 kat. hold, a lakosság 33 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 9 kat. hold.

4. *Bikali körjegyzőség.*

Bikái községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 39.5 születés.

A község polgári népessége volt :

1869-ben.....	1210
1880-ban.....	1145
1890-ben.....	1082
1900-ban.....	1050, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	219
német.....	826
horvát.....	5

vallás szerint: róm. kath..... 343

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma..... 196

A község területe 2953 kat. hold, a lakosság 187 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold; ebből kb. 500 hold latifundium.

Nagyhajmás községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1073
1880-ban.....	1092
1890-ben.....	1161
1900-ban.....	1160, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	368
német.....	792

vallás szerint: róm. kath..... 606

ev. ref..... 12

a 6 éven aluliak száma..... 184

A község területe 3145 kat. hold, a lakosság 198 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

Köblény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	504
1880-ban.....	442
1890-ben.....	516
1900-ban.....	498, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	6
német	492
vallás szerint: róm. kath.	493
a 6 éven aluliak száma	98

A község területe 1403 kat. hold, a lakosság 93 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 15 kat. hold.

5. Felsőmindszenti körjegyzőség.

Felsőmindszent községben ezer lélekre esett az 1901. és 1907. évek átlagában 30.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	813
1880-ban.....	865
1890-ben.....	895
1900-ban.....	869, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	639
német	230
vallás szerint: róm. kath.	840
ev. ref.	1
a 6 éven aluliak száma	130

A község területe 1943 kat. hold, a lakosság 139 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 14 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: kb. 458 hold.

Gyümölcsény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 36.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	246
1880-ban.....	259
1890-ben	251
1900-ban.....	233. az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	227
német	6
vallás szerint: róm. kath.	228
ev. ref.	1
a 6 éven aluliak száma	25

A község területe 1165 kat. hold, a lakosság 37 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 31 kat. hold.

Gyümölcsényen a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer körülbelül 40 éve észlelhető általánosan s terjedőben van. Okai »részben gazdaságiak, részben pedig erkölcsiek.«
Orvossága: »Gazdasági okokból kifolyólag célszerű lenne a többgyermekes családfőket adókedvezményben részesíteni, esetleg egyéb támogatásban; — általában a nép terhén szociális törvényekkel könnyíteni s megélhetésüket könnyebbé tenni.

Erkölcsei okoknál fogva a férfiaknál 24 éven, s a nőknél 20 éven aluliaknak házasságát semmi szín alatt meg nem engedni, mert ily házasságokból vagy egyáltalán nem, vagy pedig halvaszületett, korcs, satnya nemzedék származik, ennek következtében esetleg ismét szokásba jövő »vadházasság«-ot pedig törvényben előírandó kérlelhetetlen szigorral sújtani.«

Kishajmás községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	415
1880-ban	398
1890-ben	470
1900-ban	475, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	349
német	112

vallás szerint: róm. kath. 465

a 6 éven aluliak száma 82

A község területe 1310 kat. hold, a lakosság 83 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

Szatina községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	235
1880-ban.....	174
1890-ben	218
1900-ban	200, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	195
német	5

vallás szerint: róm. kath. 199

a 6 éven aluliak száma 318

A község területe 719 kat. hold, a lakosság 44 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

Szaunán a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer körülbelül 20 éve észlelhető, csak egyes családoknál s mindinkább terjed.

Okai »részben gazdaságiak, részben pedig erkölcsiek.«

Orvossága: »Gazdasági okokból kifolyólag célszerű lenne a többgyermekes családfőket adókedvezményben részesíteni, esetleg egyéb támogatásban; továbbá a szülésznők működését szigorúan ellenőriztetni és állandó felügyelet alatt tartani, általánosságban a nép terhén szociális törvényekkel enyhíteni s megélhetésüket könnyebbé tenni.

Erkölcsei okoknál fogva a férfiaknál 24 éven s a nőknél 20 éven aluliaknak házasságát meg nem engedni semmi szín alatt, mert ily házasságokból vagy egyáltalán nem, vagy pedig halvaszületett, korcs, satnya nemzedék származik, ennek következtében esetleg ismét szokásba jövő »vadházasság«-ot pedig törvényben előírandó kérelhetetlen szigorral büntetni.«

6. Hetvehelyi körjegyzőség.

Karáczódfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	137
1880-ban.....	120
1890-ben.....	120
1900-ban	109, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar..... 109

vallás szerint: róm. kath. 109

a 6 éven aluliak száma 12

A község területe 515 kat. hold, a lakosság 22 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 23 kat. hold.

7. Kaposszekcső nagyközség.

Kaposszekcső nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 39.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1166
1880-ban.....	1242
1890-ben.....	1277
1900-ban.....	1488, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	977
német.....	509

vallás szerint: róm. kath. 629

ev. ref..... 3

a 6 éven aluliak száma 245

A község területe 3665 kat. hold, a lakosság 253 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

8. Kisvaszari körjegyzőség.

Kisvaszar községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	655
1880-ban.....	593
1890-ben.....	610
1900-ban.....	728, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	152
német.....	408

vallás szerint: róm. kath. 664

ev. ref..... 2

a 6 éven aluliak száma 123

A község területe 3492 kat. hold, a lakosság 108 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 34 kat. hold.

Ág községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	533
1880-ban.....	527
1890-ben.....	570
1900-ban.....	518, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	116
német.....	403

vallás szerint: róm. kath.	92
ev. ref.	2
a 6 éven aluliak száma	90

A község területe 2139 kat. hold, a lakosság 113 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 19 kat. hold.

Ágon a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már régidőktől fogva észlelhető, a magyaroknál általánosságban s terjedőben van.

Oka »gazdasági természetű, mert a magyarság jól szeret élni, az asszonyok szeretik a fényűzést és rendszeren csekélyebb birtokokból, több gyermek mellett ezt nem tehetnék meg és félnek a birtok megdarabolódásától is, mi több gyermek esetén megtörténnék és a megosztott birtokból nem élhetnének.«

Orvossága »a gazdaság fejlesztése, a kereset megjavítása, a szegénysorsu többgyermekes családok állami támogatása, kitüntetések által érhető el.

Tékes községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	542
1880-ban.....	573
1890-ben.....	692
1900-ban.....	652, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	270
német	382

vallás szerint: róm. kath.	267
ev. ref.	2

a 6 éven aluliak száma	102

A község területe 2195 kat. hold, a lakosság 113 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 20 kat. hold; azonkívül 8746 hold hitbizomány.

Tékesen a községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már egy évszázad óta észlelhető, a magyaroknál általánosan, újabban azonban a németeknél is s terjedőben van.

Oka »inkább gazdasági természetű, mint erkölcsi; az egyes családok birtoka ugyanis csekély, jól szeretnek élni és féltik az esetleges utódokat, hogy a birtok megosztása esetén nem élhetnének meg és az itteni magyar nők szeretik a fényűzést és több gyermek esetén arra nem jutna.«

Orvossága »A gazdaság fejlesztése, a kereseti viszonyok javítása, a megélhetés könnyebbé tételével, a többgyermekes családnak pedig valami módon való kitüntetésével, adójuk mérséklésével és jutalom-ban részesítésével« lenne elérhető. »Esetleg szénbányanyitás jó hatással lenne.«

9. Mágocs nagyközség.

Mágocs községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 35.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	3436
1880-ban.....	3620
1890-ben.....	3711
1900-ban.....	3610, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	756
német.....	2839
horvát.....	6

vallás szerint: róm. kath. 374

ev. ref..... 7

a 6 éven aluliak száma 595

A község területe 7374 kat. hold, a lakosság 652 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 11 kat. hold; ebből kb. 500 hold hitbizomány; száz holdon felüli birtok csak egy van: 151 hold.

10. Magyarhertelendi körjegyzőség.

Magyarhertelend községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 22.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	640
1880-ban.....	656
1890-ben.....	701
1900-ban.....	752, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	394
német.....	315
horvát.....	4

vallás szerint: róm. kath..... 733
 ev. ref..... 6
 a 6 éven aluliak száma 120
 A község területe 1954 kat. hold, a lakosság 120 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold; ebből kb. 900 hold hitbizomány.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta észlelhető, csak egyes családoknál s terjedőben van. Oka »ismeretlen, de valószínűleg gazdasági szempontokból ered.«
 Orvossága ismeretlen.

Egyházbér községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 19.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben..... 282
 1880-ban..... 277
 1890-ben..... 313
 1900-ban..... 335, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 334
 német 1

vallás szerint: róm. kath. 329

a 6 éven aluliak száma 41

A község területe 830 kat. hold, a lakosság 68 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold.

A községi előjáróság jelentése szerint az egyke-rendszer már emberemlékezet óta észlelhető, csak egyes családoknál s terjedőben van. Oka »ismeretlen, de valószínűleg gazdasági szempontokból ered.«
 Orvossága ismeretlen.

Kisbodolya községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben..... 189
 1880-ban..... 176
 1890-ben..... 186
 1900-ban ..... 162, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 160
 német 2

vallás szerint: róm. kath. 159

a 6 éven aluliak száma 16

A község területe 739 kat. hold, a lakosság 31 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold.

Barátúr községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 33.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	274
1880-ban.....	264
1890-ben.....	248
1900-ban	242, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	20
német	213

vallás szerint: róm. kath. 238

ev. ref. 3

a 6 éven aluliak száma 32

A község területe 874 kat. hold, a lakosság 35 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 29 kat. hold.

11. Magyarszéki körjegyzőség.

Magyarszék községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	585
1880-ban.....	537
1890-ben.....	566
1900-ban.....	649, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	407
német	243

vallás szerint: róm. kath. 625

ev. ref. 11

a 6 éven aluliak száma 90

A község területe 1292 kat. hold, a lakosság 108 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold.

Magyarszéken a községi előljáróság jelentése szerint az egyke-rendszer nem észlelhető.

Németszék községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.1 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	365
1880-ban.....	398
1890-ben.....	402
1900-ban.....	381, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	34
német.....	346

vallás szerint: róm. kath. 367

ev. ref. 11

a 6 éven aluliak száma 51

A község területe 1207 kat. hold, a lakosság 59 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 24 kat. hold; ebből kb. 200 hold hitbizomány.

Mecsekpölöske községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 28.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	340
1880-ban.....	340
1890-ben.....	390
1900-ban.....	415, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	336
német.....	78

vallás szerint: róm. kath. 411

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma 70

A község területe 1291 kat. hold, a lakosság 78 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold; ebből kb. 200 hold hitbizomány.

12. Mánfai körjegyzőség.

Mánfa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 26.9 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	529
1880-ban.....	585
1890-ben.....	687
1900-ban.....	689, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	550
német	130
horvát.....	2

vallás szerint: róm. kath. 686

ev. ref..... 2

a 6 éven aluliak száma 104

A község területe 3590 kat. hold, a lakosság 108 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 35 kat. hold; ebből kb. 2300 hold hitbizomány.

Mecsekjános községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 35.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	464
1880-ban.....	409
1890-ben.....	473
1900-ban.....	510, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	123
német	386

vallás szerint: róm. kath. 507

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma 155

A község területe 2226 kat. hold, a lakosság 78 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 31 kat. hold, ebből kb. 1200 hold latifundium.

Pécsbudafa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	283
1880-ban.....	308
1890-ben.....	361
1900-ban.....	417, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	414
német	2

vallás szerint: róm. kath. 415

ev. ref..... 2

a 6 éven aluliak száma 70

A község területe 1858 kat. hold, a lakosság 75 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 26 kat. hold; ebből kb. 850 hold hitbizomány.

Szopok községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 17.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	267
1880-ban.....	270
1890-ben	255
1900-ban.....	258, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	13
német.....	245

vallás szerint: róm. kath. 257

ev. ref..... 1

a 6 éven aluliak száma 36

A község területe 947 kat. hold, a lakosság 41 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 23 kat. hold.

13. Ráczközári körjegyzőség.

Ráczközár községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 34.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1361
1880-ban.....	1416
1890-ben.....	1447
1900-ban.....	1265, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	52
német.....	1212

vallás szerint: róm. kath. 51

ev. ref..... 2

a 6 éven aluliak száma 214

A község területe 4247 kat. hold, a lakosság 189 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 23 kat. hold.

Mekényes községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 29.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	1133
1880-ban.....	1105
1890-ben.....	1244
1900-ban.....	1223, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	53
német	1170
vallás szerint: róm. kath.	64
ev. ref.	1
a 6 éven aluliak száma	176

A község területe 3073 kat. hold, a lakosság 219 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 14 kat. hold; ebből kb. 3200 hold hitbizomány.

Hegyhátmaróc községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 37.5 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	471
1880-ban.....	380
1890-ben.....	456
1900-ban 467, az utóbbiból.....	

anyanyelv szerint:

magyar	14
német	454
vallás szerint: róm. kath.	425
a 6 éven aluliak száma	85

A község területe 1307 kat. hold, a lakosság 72 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 18 kat. hold; ebből kb. 900 hold latifundium.

Tófű községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 21.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	361
1880-ban.....	332
1890-ben.....	340
1900-ban.....	299, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	10
német	290
vallás szerint: róm. kath.	5
a 6 éven aluliak száma	39

A község területe 753 kat. hold, a lakosság 53 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 15 kat. hold.

14. Sásdi körjegyzőség.

Sásd nagyközségben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	463
1880-ban.....	491
1890-ben.....	705
1900-ban.....	814, ez utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	781
német.....	38
horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 698

ev. ref..... 43

a 6 éven aluliak száma 30

A község területe 792 kat. hold, a lakosság 119 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 7 kat. hold.

Felsőegerszeg községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 27.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	298
1880-ban.....	301
1890-ben.....	291
1900-ban.....	265, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	277
német.....	19

vallás szerint: róm. kath. 312

a 6 éven aluliak száma 38

A község területe 1064 kat. hold, a lakosság 53 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

Váznok községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 30.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	283
1880-ban.....	296
1890-ben.....	333
1900-ban.....	276, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar273

vallás szerint: róm. kath. 273

ev. ref. 1

a 6 éven aluliak száma 27

A község területe 850 kat. hold, a lakosság 59 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 17 kat. hold.

A sásdi körjegyzőséghez tartozó községekben a körjegyző jelentése szerint az egyke-rendszer még nem volt észlelhető. E községek a következők : **Felsőegerszeg, Hörnyék, Oroszló, Varga, Vázsnok és Sásd.**

15. Szászvári körjegyzőség.

Szászvár községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 1141

1880-ban 1104

1890-ben 1569

1900-ban ..... 1699, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 1415

német 249

vallás szerint: róm. kath. 1597

ev. ref. 14

a 6 éven aluliak száma 18

A község területe 2574 kat. hold, a lakosság 256 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 10 kat. hold.

Magyaregregy községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 38 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben 1090

1880-ban 1090

1890-ben 1265

1900-ban ..... 1276, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 1175

német 102

vallás szerint: róm. kath. 1267

ev. ref. 1

a 6 éven aluliak száma 211

A község területe 4653 kat. hold, a lakosság 238 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 20 kat. hold; száz holdon felüli birtok csak egy van: 106 hold.

Vékény községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 17.8 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	297
1880-ban.....	291
1890-ben.....	316
1900-ban	309, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	307
német	2

vallás szerint: róm. kath. 293

ev. ref..... 2

a 6 éven aluliak száma 38

A község területe 1637 kat. hold, a lakosság 49 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 40 kat. hold.

Császa községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 25.3 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	578
1880-ban	524
1890-ben	616
1900-ban	573, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	533
német	37

vallás szerint: róm. kath. 559

a 6 éven aluliak száma 92

A község területe 1107 kat. hold, a lakosság 104 lakóházban lakik, tehát egy lakóháza esik körülbelül 10 kat. hold.

Kárász községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 32.2 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben	507
1880-ban.....	533
1890-ben	599
1900-ban.....	529, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	520
német	9
vallás szerint: róm. kath.	519
a 6 éven aluliak száma	73

A község területe 1392 kat. hold, a lakosság 84 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold.

16. Vásárosdombói körjegyzőség.

Vásárosdombó községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek átlagában 72.6 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	846
1880-ban.....	855
1890-ben.....	867
1900-ban.....	742, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar	730
német	13
vallás szerint: róm. kath.	731
a 6 éven aluliak száma	103

A község területe 1913 kat. hold, a lakosság 155 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 12 kat. hold; ebből kb. 400 hold hitbizomány.

A körjegyző jelentése szerint az egykerendszer csak szórva-nyosan dívik, de szűnőben van. A körjegyzőségnek összes községeiben ily viszonyok mellett áll fenn a rendszer.

Oka »főképen a túlzásba vitt és semmi eszközzel meg nem akadályozható fényűzésből származó elszegényedés egyrésztől, másrésztől pedig azon fontos körülménynek tudom be, hogy a »magyar« nem fejt ki oly szorgalmat, nem oly takarékos, mint a német faj, nem igyekszik földbirtokot szerezni, tetemes adósságait — csekély kivétellel — nem iparkodik törleszteni, sőt fölhalmozza azt. Számtalan esetet tudok, hogy $\frac{2}{4}$ -telkes polgár 20—30 év óta főnálló tartozásból egy fillért sem törlesztett, pedig módja lett volna hozzá. Szomorúan tapasztalom, hogy épen a magyar faj van eladósodva, mit elősegítenek a részvénytársasági alapon létező pénzintézetek kedvező

ajánlatai. — Ez volna a másik oka az egyeseknél előforduló egy-
gyermekrendszernek.«

Tarrós községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek
átlagában 22.1 születés,

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	324
1880-ban.....	304
1890-ben.....	318
1900-ban.....	294, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	294

vallás szerint: róm. kath. 195

a 6 éven aluliak száma 39

A község területe 911 kat. hold, a lakosság 47 lakóházban
lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 22 kat. hold.

Meződ községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907. évek
átlagában 23.7 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	443
1880-ban.....	487
1890-ben.....	574
1900-ban.....	612, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar.....	400

német.....	211

horvát.....	1

vallás szerint: róm. kath. 600

ev. ref.....	1

a 6 éven aluliak száma 102

A község területe 1810 kat. hold, a lakosság 99 lakóházban
lakik, tehát egy lakóházra esik 20 kat. hold; ebből kb. 850 hold
hitbizomány.

Gerényes községben ezer lélekre esett az 1906. és 1907.
évek átlagában 25.4 születés.

A község polgári népessége volt:

1869-ben.....	690
1880-ban.....	696
1890-ben.....	713
1900-ban.....	728, az utóbbiból

anyanyelv szerint:

magyar 347

német 349

horvát..... 1

vallás szerint: róm. kath. 368

a 6 éven aluliak száma 105

A község területe 2136 kat. hold, a lakosság 132 lakóházban lakik, tehát egy lakóházra esik körülbelül 16 kat. hold; ebből kb. 200 hold hitbizomány.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Összefoglalás.

Láttuk községeinkint az egyke-dívatnak hódoló vidékeket a három főfészek szerint, sőt ezen felül 10 lehetőleg a gazdasági elhelyezkedés szerint csoportosítva.

Szemléljük most vizsgálódásunk eredményeit még néhány összeállításban.

A 6 évnél fiatalabb népesség, amely Magyarországon általában 17 százalék, Baranyavármegyében 10 évvel ezelőtt 14.2 százalék, most pedig már 13.1 százalék volt, elannyira, hogy egyetlenegy tája sincs az országnak, amely ennyire kedvezőtlen eredményt mutatna fel. Hacsak enyhe mérleget alkalmazunk is s a 6 évnél fiatalabb gyermekszámot, amely másutt megyszerte 16—18 százalék, csak 10 százalékon alul vesszük is az egygyermekrendszer jellemzőjéül, akkor is megdöbbenő jelenség tárul elénk, ha a baranyai falvakat sorra vizsgáljuk.

A baranyavári járásban Baranyavár 1401 lakója között csak 93 hat évnél fiatalabb gyermeket találunk. Ugyanígy Csuzán, ahol 1130 lélekre csak 102 gyermek esik, Karancson 1674 lakosra csak 157, Kopácson 1251 lakosra 106, Vörösmarton 2419 lakosra 219 gyermek jut.

A hegyháti járásban szórványosan találunk csak az egygyermekrendszer nyomaira, de nagyon jellemző az, hogy a túlnyomó magyar lakosságú Kisbodolya, Kovácsszénája, Mecsekszakáll, Szatina és Vázsnok mutatják a legkedvezőtlenebb születési arányszámot, míg ebben a németajkú népesség által is lakott járásban a német községek közül csak Bános és Teker és azok, amelyek nem mutatnak fel kedvező születési arányszámot.

A mohácsi járásban Dályok, Izsép és Kölked községekben van alatta a 6 éven aluli gyermekek száma a népesség 10 százalékának.

A társadalmi jelenségek kutatásával foglalkozó szociológus szeme előtt is még érdekesebb a pécsi járásnak, különösen a Pécs

városhoz közeleső falvakban az egygyermekrendszer. Ezekben a falvakban ugyanis, amelyeknek lakosai különösen a Pécstől nyugatra eső úgynevezett Hegyaljában igen gazdag állattenyésztő és tejtermelő szövetkezeti alapon működő tej csarnokokkal ellátottak, mégis- egyre terjed az egygyermekrendszer s pusztításának semmisen bír gátatvetni. Rácvároson, Patacson, Cserkuton, Kővágószőlősen, Kővágótöttősen, Bakonyán, Bodán egyaránt megvan az egygyermekrendszer s ami még fokozza a dolog szomorú érdekességét: jóllehet itt nincs a városba vándorló nagyszámú proletariátus, mint más városok közelségében, a lakosság mégis egyre fogy. Ezeknek a községeknek az 1869-iki népszámláláskor vagy 20—30 százalékkal több volt a lakosságuk, mint mostan.

A pécsváradi járásban Ellend és Várkony mutatnak nagyon gyér születési arányszámot.

A Pécstől nyugatra fekvő falvaknak, az u. n. Hegyaljának lakossága az utolsó 30 év alatt folyton fogy s hogy ez a fogyás még sokáig így fog tartani, arranézve a jövőnek szomorú jeléül szolgál a gyermeklétszám, amely a községekben alacsonyabban áll, mint bárhol a megyében. S épen ez mutatja, hogy nem a Pécsre való bevándorlás okozta ezeknek a falvaknak elnéptelenedését, mert hiszen elég módos községek s a bevándorlásra nincsenek rászorulva.

Hadd beszéljenek a számok:

Népesség	6 éven aluli gyermekek				
	1869	1880	1890	1900	1900
Rácváros	301	293	353	327	31
Magyarürög	430	414	435	451	42
Patacs	687	631	777	752	74
Cserkút	406	362	385	382	32
Kővágószőlős	915	852	871	796	64
Töttös	615	542	684	491	42
Bakonya	618	565	585	546	49
Boda	737	673	694	663	54

A legmegdöbbentőbb képet mutatja azonban az összes járások közül az Ormánság főfészke, a siklői járás. Ebben a járásban ugyanis — habár a gazdasági tényezők mindenütt elég kedvezők a népesség szaporodására — mégis azt tapasztaljuk, hogy délen a Dráva által, északon pedig a termékeny siklós-gyüdi hegyek által határolt járásnak egész területén példátlanul kedvezőtlen a gyermekek születési arányszáma.

Ha már most a népesség fogyását nagyobb áttekintésben, a nemzetközi vonatkozásban szemléljük, akkor a következő eredményekre jutunk:

A születési arányszám alászállott Mach adatai szerint, ahogy Búd Jánosnak a születési és termékenységi statisztikáról írt tanulmányában olvassuk, 1000 lélekre számítva az 1870-től 1900-ig terjedő 30 év alatt:

Angliában	35-ről	30-ra,
Olaszországban	36-ről	35-re,
Belgiumban	32-ről	29-re,
Svédországban	31-ről	27-re,
Svájcban	31-ről	28-ra,
Franciaországban	25-ről	22-re,
Magyarországon	44-ről 41-re	
és a baranyai		
reformátusok		
között 1876-tól		
1892-ig	31-ről 18-ra!	

Ezzel szemben emelkedett Németországban 29-ről 36-ra.

A m. kir. központi statisztikai hivatalnak egy másik érdekes csoportosítása szerint:

				összes születéseinek amelyeknek 1000 lélekre viszonyított aránya		
1000 lélekre	10-nél	községben	összes lélekszáma	1901-ben	1907-ben	
	kev.	szül.-sel	7	3164	20.9	8.2
	10-15		32	14402	19.4	14.0
	15-20		41	23505	22.9	18.3
	20-25		52	37190	26.0	23.9
	25-30		52	37190	26.0	23.9
	30-35		53	62391	33.8	32.5
	40-45		33	24427	39.8	43.0
	45-50		24	15784	44.6	46.2
	50-nél	több	22	11829	53.4	53.5

Hogy pedig éppen a magyarság veszi ki legnagyobb részét a szaporatlanságból, azt ez a tábla mutatja: Baranyavármegye községeiben esik

1000 lélekre 10-nél kevesebb születéssel	98.2% magyar
10—15	» 97.4%
15—20	» 81.1%

1000 lélekre 26—25	születéssel	73.1% magyar
25-30		65.2%
30—35		54.2%
35—40		31.0%
40—45		28.1%
45—50		13.9%
50-nél több		12.0%

Vallásfelekezeti szerint :

		róm. kath.	ev. ref.
		százalék	
1000 lélekre 10-nél kevesebb születéssel		72.1	26.4
10—15	»	33.1	64.3
15—20	»	64.3	31.9
20—25	»	70.6	23.2
25—30	»	76.6	10.8
» 30—35	»	78.8	8.3
35-40	»	79.3	2.8
40—45	»	91.1	1.2
45—50	»	61.8	0.8
50-nél több	»	94.5	0.6

Érdekes képet látunk, ha csoportosítjuk az okokat, amelyek a községi előjáróságok véleményei szerint az egygyermekrendszert előidéztek :

Az ősi birtok megoszlásától való félelem az oka az egygyermekrendszernek a következő községek előjáróságának véleménye szerint: Tengeri, Kisdér, Siklósbodony, Babarczszöllős, Baksa, Téseny, Nagybicsérd, Bakonya, Zók, Boda, Kisbicsérd, Pázdány, Szentlőrincz, Gilvánfa, Hernádfa, Kisasszonyfa, Magyartelek, Monosokor, Okorág, Rónádfa, Magyar-mecske, Szabadszentkirály, Czinderybogád, Ózdfalu, Alsóegerszeg, Hegyszentmárton, Monyorósd, újmindszent, Magyar-szentiván, Vásárosszentgál, Sumony, Sepse, Herczegszöllős, Kő, Lócs, Benge, Laskó, Baranyavár, Siklósnagyfalu, Egyházasharaszti, Old, Kistapolcza, Pellérd, Baranyakisfalud, Nagypeterd, Rózsafa, Nyüggöt-szenterzsébet, Kispeterd, Botyka, Beczefa, Várdaróc, Jenőfalva, Bellye, Kopács, Tormás, Bakócza, Karancs, Kisbesztercze, Drávaszerdahely, Terehegy, Gyúd, Czún, Tésenfa, Drávapalfconya, Szava, Drávacsepely, Drávacsehi, Drávaszabolcs, Beremend, Ujbezdán, Petárda, Kásád, Torjánz, Csarnóta, Kistótfalu, Kovácshida, Szaporcza, Rádfalva, Drávapiski, Nagytótfalu, Kémes, Turony, Somogy, Vasas, Martonfa,

Kövágószöllős, Kisdér, Bisse, Harkány, Hird, Márfa, Mohács, Köblény, Besencze, Hirics, Luzsok, Páprád, Vajszló és Vejtí.

Az egygyermekrendszer okát a földhiányban látják a következő községi jelentések: Sellye, Drávaiványi, Bogdása, Szentlőrincz, Kisbicsérd, Oszró, Kiscsány, Gilvánfa, Hernádfa, Kisasszonyfa. Magyartelek, Monosokor, Okorág, Rónádfa, Magyarmecske, Szentdienes, Csuzsa, Sepse, Bellye, Kopács, Jenőfalva, Karancs, Sámod és Kölked.

Az egykerendszer okának a katonai kedvezményeket tudják be a következő községek jelentései: Szentlőrincz és Diósviszló.

Az egykerendszer okát a korai házasságban látják a következő községek előjáróságai: Kisvarjas, Velény, Laskó, Magyarürög és Patacs.

A következő községek tartják a fényűzést és a nők hiúságát az egygyermekrendszer okának: Magyarszeritván, Vásárosszentgál, Sumony, Szentdienes, Vörösmart, Herczegszöllős. Baranyavár, Izsép, Besencze, Hirics, Luzsok, Páprád, Vajszló, Vejtí, Kölked. Baranyakisfalud, Nagypeterd, Tormás, Bakócza, Dályok, Kisbesztercze, Gyűd, Szava, Csarnóta, Turony, Keszü és Bisse.

Az egyke orvoslásának javasolt módjaiban is érdekesen eltérők a vélemények.

Az egykerendszert adóelengedéssel a következő községek előjáróságai tartják orvosolhatónak: Sellye, Besencze, Hirics, Luzsok, Páprád, Vajszló, Vejtí, Bisse, Keszü, Somogy, Kisbesztercze, Bakócza, Tormás, Kistapolca, Egyházasharaszti, Siklósnagyfalu és Diósviszló.

Az egykerendszert a következő községi előjáróságok tartják a földszerzés megkönnyítésével orvosolhatónak; Sellye, Kákics. Drávaiványi, Bogdása, Gilvánfa, Hernádfa, Kisasszonyfa, Magyartelek, Monosokor, Ökörág, Rónádfa, Magyarmecske, Pélmonostor, Herczegszöllős, Katádfa, Dencsháza, Bánfa, Kölked, Besencze, Hirics, Luzsok, Páprád, Vajszló, Vejtí és Sámod.

Államsegélyes tehermentesítéssel volna megszüntethető a következő előjáróságok véleménye szerint: Drávaiványi és Bogdása.

Az egykerendszert a többgyermekes családapáknak adandó kedvezményekkel a következő községi előjáróságok tartják orvosolhatónak : Szentlőrincz, Lőcs, Benge, Katádfa, Dencsháza, Bánfa, Mohács, Hird, Bisse, Martonfa, Somogy, Turony, Nagytótfalu, Csarnóta, Szava, Gyűd, Kisbesztercze, Bakócza, Tormás, Baranyakisfalud, Diósviszló és Laskó.

Állami biztosítással hiszik orvosolhatónak az egykerendszert a következő községi előjáróságok: Kisbicsérd, Nagybicsérd, Bakonya, Zók, Boda, Pázdány és Szentdienes.

Az egykések megadóztatásával vélik a következő községi eljáróságot az egygyermekrendszert megszüntethetőnek: Magyar-szentiván, Vásároszentgál, Sumony, Szentdienes, Mohács, Hird, Martonfa és Somogy.

Az egygyermekrendszer megszüntetését a kötöttbirtok felszabadításában a következő községi eljáróságok látják: Nagycsány, Piskó, Kemse, Zaláta, Sósvertike, Oszró, Kiscsány, Pélmonostor és Bellye.

A hadmentesség behozatalával hiszi megszüntethetőnek az egykerendszert a következő 6 községi eljáróság: Márfa, Harkány, Drávaszabolcs, Terehegy, Kistapolcza, Egyházasharaszti és Siklós-nagyfalu.

Az egygyermekrendszert a következő községi eljáróságok vélik megszüntethetőnek az elsőszülöttségi jog behozatalával: Somogy, Vasas, Kémes, Dráwapiski, Rádfalva, Szaporcza, Tésenfa és Gzún.

Az ipari pálya megszüntethetné az egykerendszert a következő eljáróságok véleménye szerint: Márfa, Harkány, Kisherend, Lothárd, Drávaszabolcs és Terehegy.

A korai házasságok meggátlásával megszűnnék az egygyermekrendszer a következő községi eljáróságok jelentése szerint: Sellye, Gerde, Velény, Kisvarjas, Rugásd, Pécsbagota, Kisbicsérd, Kisdér, Siklósbodony, Téseny, Nagybicsérd, Bakonya, Zók, Boda, Pázdány, Magyar-szentiván, Sumony és Vásároszentgál.

Az egygyermekrendszert a gyermekelhajtási eseteknek szigorúbb megbüntetésével a következő községi eljáróságok vélik orvosolhatónak : Tengeri, Siklósbodony, Kisdér, Babarcszöllös, Baksa, Baranyabán, Mislény, Martonfa, Somogy, Dályok, Baranyavár és Laskó.

Az egygyermekrendszert sikeresen lehetne orvosolni a kuruzsló-asszonyok megbüntetésével a következő községi eljáróságok jelentése szerint: Gerde, Velény, Kisvarjas, Rugásd, Pécsbagota, Tengeri, Siklósbodony, Babarcszöllös, Kisdér, Baksa, Herczegszöllös, Ujbezdán, Petárda, Kásád, Torjancz és Beremend.

A népies fölvilágosító előadásokkal volna orvosolható az egygyermekrendszer a következő községi eljáróságok véleménye szerint: Kovácshida, Drávacsehi, Drávacsepely, Dráwapalkonya, Drávaszerdahely, Baranyavár és Laskó.

HATODIK FEJEZET.

A baranyavármegyei egyke-akció története.

Hátra van még, hogy a vármegye eddigi egykemozgalmának történetét ismertessük.

Benyovszky Móric gróf, főispán, az egyke-akció kezdeményezője a következő átiratot intézte 1907. évi március hó 13-án a vármegye alispánjához:

171/1907. főisp. sz. Nagyságos alispán úr! Vármegyémben tett utazásom alatt, de egyébként is, arra a szomorú tapasztalatra jutottam, hogy az egy-két-gyermekrendszernek nevezett társadalmi baj, mely amúgyis vármegyénket sújtja legjobban az ország összes törvényhatóságai között, nemcsak hogy szűnőben nincsen, hanem még inkább egyre jobban terjed s már olyan vidékeken is elharpózott, amelyeket eddig még nem érintett.

Bármennyire tudom, hogy hamarjában sem társadalmi, sem pedig gazdasági eszközeink nem lesznek képesek ennek a pusztító társadalmi betegségnek gátat vetni, mégis egyrésztől, áthatva attól az aggodalomtól, mellyel vármegyém népességének fokozatos haladását kísérem, másrésztől bízva abban, hogy a Nagyságod bölcs vezetése és adminisztrációja alatt álló vármegyének ügy a tisztikara, mint közönsége szíves készséggel fogja e társadalmi baj megismerésére és leküzdésére irányuló akcióban közreműködni, felkérem Nagyságodat, hogy saját hatáskörében, hivatalos utón, a törvényhatósági bizottság belevonásával, központi és esetleg járási bizottságok alakításával, esetleg a m. kir. központi statisztikai hivatal közreműködésének kikérésével is, a vármegyénkben mutatkozó egy-két-gyermekrendszer által sújtott területek népesedési mozgalmának adatait, az azokat előidéző tényezők lehető kiderítése céljából mielőbb részletesen összegyűjteni szíveskedjék.

A vármegye közgyűlése 1907. évi április hó 8-án tartott évnegyedes rendes közgyűlésében nagy lelkesedéssel karolta fel az ügyet és a következő véghatározatot hozta:

224/1907. kgy. és 4061/1907. alisp. sz. Véghatározat. Baranyavármegye törvényhatósága az állandó választmány javaslatának, így Mándy Sámuel bizottsági tag kiegészítő indítványának elfogadásával, áthatva attól az aggodalomtól, amellyel népességének, különösen az egyes vidékeken dívó egygyermekrendszer által való csökkenését kíséri, elhatározza, hogy a baj okainak beható tanulmányozása és megállapítására, valamint az erre vonatkozó adatok összegyűjtésére főispán úr elnöklete alatt nagybizottságot alakít, amelynek egyúttal feladatéivá teszi e kérdéssel összefüggően a vármegye területéről történő kivándorlás tüneteinek szorgos vizsgálatát is. E nagybizottság munkálatainak irányítása és megkönnyítése céljából felír a kereskedelemügyi m. kir. miniszterhez, hogy, amennyiben szükséges, a m. kir. központi statisztikai hivatal igazgatójának megkeresésével és utasításával megfelelő tüzetesebb adatgyűjtést, vagy az itt összegyűjtendő adatok részletesebb feldolgozását eszközöltesse s e célból a fentnevezett hivatal megfelelő munkaerejét rendelkezésre bocsáthassa. Felhatalmazza a nagybizottságot, hogy járási bizottságokat alakíthasson s magát megfelelő módon a nem törvényhatósági tagokkal is kiegészíthesse. Jelentését pedig a törvényhatósági közgyűlés elé indítványaival mielőbb tegye meg.

E nagybizottság tagjaiul alispán, főjegyző, t. főügyész, árvaszéki elnök, t. főorvos, árvaszéki h. elnök, főlevéltáros, a járási főszolgabírák és járásorvosok, az urak, a törvényhatóságnak legtöbb adót fizető és választott bizottsági tagjai közül pedig: Andrits Tivadar dr., Balogh József, Barna Lajos dr., Benkő Gyula, ifj. Brázay Kálmán, Csató Gyula, Darázs Ödön dr., Dányi Gábor, Driesz Lajos, Egry Béla dr., Fazekas Sándor, Gállik Kálmán, Gállos Ede. Gödé Sándor, Hirling Károly dr., Iványos Soma, Jagics József, Jellachich Károly dr., Jeszenszky Ferenc, Jeszenszky Imre, Kammerer Miksa, Kardos Kálmán, Kemény Boldizsár, Kérése György dr., Keserits Ferenc, Kiss Emil dr., Kopári Gyula, Hargitai Péter, Mándy Sámuel, Mende Lajos dr., Morvay Ferenc, Madarász István dr., Mihálcics István, Mayer Emil, Németh Lipót, Ország Lajos, Pakuszy Gyula, Papp Zsigmond, Piánk Kamill, Réder Károly dr., Simonfay János, Stajevics János, Szeifricz István, Szivér István, Toldi Béla dr., Tolnai Géza dr., Varga Alajos, Varga Zsigmond, Veress Zoltán dr., Vörös Nándor dr., Wolf Zsigmond, Tirts Rezső, Zádor Lajos, Zsolnay György, előadójául pedig Buday Dezső dr., árvaszéki jegyző, tb. ülnök — az urak — küldetnek ki.

E véghatározatot Baranyavármegye közönsége hivatalos lapjában közzétenni s erről az összes megválasztott érdekelteket értesíteni rendeli.

Ezután a törvényhatóság felírt a kereskedelemügyi m. kir. miniszterhez, hogy utasítsa a központi statisztikai hivatalt, hogy az adatgyűjtésnél megfelelően működjenek közre.

A miniszter erre a következő leiratot intézte a vármegye alispánjához:

3027/el. sz. Baranyavármegye alispáni hivatalának. Folyó évi április hó 12-én kelt 4061/alisp. sz. alatti felterjesztésére értesítem címet, hogy teljes mértékben méltánylom és helyeslem a vármegye közönségének azt az elhatározását, hogy az egygyermekrendszer okainak kiderítésére és leküzdésére bizottságot alakított, mely hivatva lesz ezt a vármegye népeiségének s különösen színmagyar református népeiségének immár létét fenyegető veszedelmet elhárítani vagy legalább is gyengíteni. Épen ezért a legnagyobb készséggel adom beleegyezésemet ahoz, hogy a m. kir. központi statisztikai hivatal a bizottságot ebbéli munkásságában minden rendelkezésére álló eszközzel és adattal támogassa. Utasítottam ennél fogva nevezett hivatalt, hogy a bizottságnak a szükséges adatokat és felvilágosítást adja meg, esetleg, amennyiben szükségesnek látszik, a bizottságban való képvisel-tetésről is gondoskodjék.

A bizottságnak úgy morális, mint különösen nemzeti szempontból nagyfontosságú akcióját élénk figyelemmel fogom kísélni, annál is inkább, mert az ott gyűjtött tapasztalatokat és javaslatokat más vármegyéknél is, ahol e baj szintén veszedelmesen terjed, lehet majd és szándékozom is értekesíteni.

Felkérem a bizottságot, hogy a továbbiakra nézve közvetlenül a m. kir. központi statisztikai hivatallal lépjen érintkezésbe.

Budapest, 1907. évi május hó 14-én.

A miniszter helyett:

Szterényi s. k.,
államtitkár.

Baranyavármegye közönségének erre kiküldött bizottsága 1907. évi június hó 11-én ülést tartott, amely alkalommal a következő tagok jelentek meg: elnök: Koszits Kamill vármegyei alispán, bizottsági helyettes elnök, Ádám Imre, Balogh József, Benyovszky Manó, Csathó Gyula, Darázs Ödön dr., Driesz Lajos, Fazekas Sándor, Fischer Béla, Gállos Ede, Horváth István, Iványos Soma, Jellachich Károly dr., Jeszenszky Ferenc, Jeszenszky Lajos, Johan Béla dr., Kemény Boldizsár, Kopári Gyula, Koszits Ákos dr., Krasznay Mihály, Maier Emil, Margitai Péter, Mende Lajos dr., Mándy Samu, Németh Lipót, Papp

Zsigmond, Stajevics János, Stein Ferenc dr., Stenge Ferenc, Szinkovich Károly, Szivér István dr., Tirts Rezső, Vadnai Jenő, Vaniss Sándor, Varga Alajos, Veress Zoltán bizottsági tagok, Buday Dezső dr., árvaszéki jegyző, tb. ülnök, Fischer Miklós dr., tb. aljegyző, előadók és Hoffer Kálmán vm. tb. aljegyző, jegyzőkönyvvezető részvétele mellett.

I. Elnöklő alispán, üdvözlővén a megjelenteket s örömmel állapítván meg a szíves érdeklődést, mely a bizottsági tagok nagyszámú megjelenésében nyilatkozott, az ülést megnyitotta.

II. Elnök jelenti, hogy Benkő Gyula, ifj. Brázay Kálmán, Gödé Sándor és Zádor Lajos bizottsági tagok elháríthatatlan akadály miatt az ülésen meg nem jelenhették, a hozzáintézett levélben magukat kimentették, jelenti továbbá, hogy a bizottságot kiküldő törvényhatósági közgyűlés a vármegyebeli kivándorlás okainak megállapítását és annak megszüntetésére irányuló javaslattételt is ugyanezen bizottság feladatává tette s ezen irányú működés érdekében a kivándorlási ügyek ezidőszerinti előadóját: Fischer Miklós dr. aljegyzőt, a bizottság e részben munkálataihoz előadóul kinevezte. Tudomásul szolgál.

III. Elnök jelenti, hogy a törvényhatóságnak a bizottság kiküldésével egyidejűleg a m. kir. kereskedelemügyi miniszterhez az országos statisztikai hivatalnak az adatszerzéshez illetőleg közreműködését kérőleg tett előterjesztésére a m. kir. kereskedelemügyi miniszter a 3027/el. sz. magas miniszteri rendeletét küldötte le, mely szerint a nevezett hivatal leghatásosabb közreműködését engedélyezi. Elrendeli a leirat felolvasását, mi megtörténvén, a bizottság az abban foglaltakat örömmel és köszönettel tudomásul veszi.

IV. Elnök felszólítására Buday Dezső dr., az egykerendszerre vonatkozó rész előadója, általánosságban ismerteti a főbb kérdéseket, melyekre nézve a vizsgálódásnak s a statisztikai adatok gyűjtésének ki kell terjedni. Részint a népességi, részint a gazdasági statisztika nyers adatainak az egyes községekre nézve való részletesebb kidolgozását és azok összevetését hozza javaslatba, részint a vizsgálódás során még felmerülhető nézőpontokból kiinduló megfelelő adatgyűjtést. Ismerteti az összefüggő területeket, melyeken a vármegyében az egykerendszer nyomai föllelhetők. Ezért javasolja a központi bizottság részéről minden járásra nézve egy-egy járási bizottság kiküldését, mely bizottságok aztán a központi bizottság direktívái szerint működvén, úgy az adatok részletesebb beszerzésére, mint a baj orvoslására javaslatba hozható orvosszerek megállapítására irányuló munkálkodást teljesebbé és így sikeresebbé tehetik.

Mende Lajos dr. bizottsági tag kevesebb statisztika beszerzését is elegendőnek tartja, annyival is inkább, mert a baj fizikai része annyira kevéssé kutatható szimptomákban nyilatkozik, hogy azokból statisztikát összeállítani alig lehetséges.

Mándy Samu a statisztikát szükségesnek tartja, de azt központilag kívánná beszerezni, míg ennek megtörténte alatt a nagybizottság járási bizottságai a baj elhárítására, illetve csökkentésére tehetnének javaslatot.

Német Lipót a birtokviszonyok kutatásán kívül még az adózási viszonyok és a katonai kedvezmények hatásának kutatását és megállapítását is szükségesnek tartja.

Iványos Soma minden irányú adatgyűjtést helyesnek talál, mert olyan helyről jöven, hol a tárgyalt baj talán a legelterjedtebb mérvben van meg, tapasztalásból mondhatja, hogy a baj okai igen sokfélék. Időelőtti házasság, a fényűzés rendkívüli elharapózása, ezek többek között azok a fontos okok, melyek megszüntetése aránylag legkönnyebben eszközölhető volna. Nézete szerint a magas kormányt kellene kellő indokolás mellett felkérni, hogy célravezető eszközökkel igyekezzenek a lassanként országos csapássá fajuló baj terjedésének gátat vetni.

Fazekas Sándor szerint az ország gazdasági berendezése és társadalmi szervezete az oka ezen szerinte a kivándorlásnál csekélyebb veszedelemnek. Az a sokkal rosszabb helyzet állhatna elő, ha az egy gyermekrendszert egyszerre meg tudnók szüntetni, hogy a felnevelendő népesség kivándorolna.

Hargitai Péter Fazekas Sándor állítását cáfolja.

Darázsy Ödön dr. szerint a baj megszüntetésére, vagy legalább korlátozására főleg társadalmi utón kell törekedni. A fényűzés, azok gúnyolása, kik másodsor is teherbe esnek, erkölcstelenség egyes helyeken már a serdülő népesség között a főokok, melyek ezen bajt előidéznek s nem annyira a vagyon megosztásának megakadályozására irányuló igyekezet, mert hisz szegény és gazdag egyaránt úzi ezen rendszert.

Mende Lajos dr. ismételten hangoztatja azon nézetét, hogy statisztikai adatok gyűjtésével nem sokra mehetünk, szerinte a legszigorúbb törvényes intézkedésekkel kell azokat, kik a baj előidézésében részesek, sújtani, melyek a fenálló törvények szerint máris rendelkezésre állanak, csak nem alkalmaztatnak kellő rendszerességgel és szigorral.

Johan Béla dr. szerint a mutatkozó káros eredményt előidéző mód olyan intim dolog, hogy alig tud róla más, mint akik legközevetlenebbül érdekelve vannak s ennek folytán alig van feljelentés.

Különben ezen kérdés megoldása igen fontos közegészségügyi feladat s közegészségügy fejlesztése, tökéletesítése is egyik fontos orvosszernek lenne tekinthető.

Mándy Samu az ügyrendhez szólva, figyelmezteti a bizottságot, hogy egyelőre még nem feladat a dolog érdemének megvitatása. Először még csak a bizottságot teljesen szervezni, illetve a járási bizottságokat megalakítani akarjuk.

Mindezek figyelembevétele mellett, miután a tárgyhöz szólni többé senki sem kívánt, a bizottság egész terjedelmében egyhangúlag elfogadja az előadói javaslatot, mégis a Mándy Samu és Németh Lipót bizottsági tagok által az adatgyűjtésre nézve tett módosításokkal, mely szerint ugyanis az adatgyűjtés központilag fog történni, s az adatok az adózási viszonyokra és a katonáskodás! kedvezmények hatására vonatkozólag is beszereztetnek, míg a járási bizottságok csupán az okok kimerítő kutatására és részletes kifejtésére lesznek a hivatottak. A járási bizottságok tagjai lesznek az illető járási főszolgabíró elnöklete alatt az összes járásbeli lelkészek, tanítók, orvosok, községi és körjegyzők, úgy általában mindazok, akik az ügy iránt érdeklődnek. A bizottságok valamennyi járásra nézve megalakítandók, s az egyes bizottságok a szükséghez képest választhatnak maguknak társelnököt, esetleg elnököt, vagy egyéb tisztviselőket.

IV. A kivándorlás okainak megállapítása és azok orvosszereinek kutatása, úgy ezek kapcsán a kivándorlás korlátozására vonatkozó kérdés megvitatása lévén soron, elnök felszólítására Fischer Miklós dr., a tárgy ezen részének előadója, statisztikai alapon ismertetvén a kivándorlásnak az egész ország és a törvényhatóság területén való gyors terjedését s utalással az ebben rejlő nagy veszélyre, a kérdésben való állásfoglalás sürgősségét hangsúlyozza, bár szükségesnek látná, hogy a kivándorlás nagymérvű terjedésének mélyreható okai is a rendelkezésre álló összes adatok összegyűjtése alapján a járási bizottságok meghallgatásával behatóan tanulmányoztassanak. Előterjeszti azon kérdéseket, amelyek alapján az adatgyűjtés megindítható volna s egyben javasolja, hogy a kivándorlás kérdésében a vármegyéhez beérkezett törvényhatósági átiratok alapján már a júliusi közgyűlésen tegyen a bizottság előterjesztést az útlevelügy, illetőleg a kivándorlás rendezése, illetőleg az 1903. évi IV. és VI. törvénycikk módosítása tárgyában a képviselőházhoz és a kormányhoz intézendő feliratra vonatkozólag.

Mándy Samu a kérdés érdemére nem, csupán annak kiviteli módjára vonatkozólag óhajt tenni javaslatot. Aktuálisabbnak, egyben

azonban könnyebben orvosolhatónak tartja ezen szintén országossá válni kezdő bajt az egygyermekrendszerrel, ezért albizottság kiküldését javasolná ezen kérdés tanulmányozására. Ezen bizottság aztán megállapítaná, hogy az előadó szerint is még tisztázandó kérdések közül is melyek tartozzanak a központi, melyek a már kiküldött járási bizottságokhoz, s egyúttal a beszerzett adatok alapján a legközelebbi törvényhatósági közgyűlésen javaslatot terjesztenek elő a képviselőházhoz és a m. kir. kormányhoz intézendő feliratot illetőleg.

Előadó részletes további felvilágosító előterjesztése után a bizottság Mándy Samu bizottsági tag indítványát egyhangúlag elfogadván, a javasolt albizottságot kiküldi és ennek elnökéül Mándy Samu bizottsági tagot, tagjaiul pedig a vármegye minden járásából egy-egy tagot és pedig a pécsi járásból Brázay Kálmán, a baranyaváriból Maier Emil, a hegyhátiból Jeszenszky Imre, a mohácsiból Németh Lipót, a pécsváradiból Driesz Lajos, a siklósiból Darázszy Ödön dr. és a szentlőrincziből id. Jeszenszky Ferenc urakat megválasztja.

Egyéb tárgy nem lévén, elnök az ülést berekesztette.

Ezen kiküldött bizottság Pécssett, 1908. évi március hó 10-én bizottsági ülést tartott, amelyen az elnöklő gróf Benyovszky Móric főispánon kívül jelen voltak: Koszits Kamill vármegyei alispán, helyettes elnök, Benyovszky Manó, Csathó Gyula, Driesz Lajos, Egry Béla dr., Fazekas Sándor, Fischer Béla, Girtl Ferenc dr., Jellachich Károly dr., Kemény Boldizsár, Koszits Ákos dr., Narancsik József dr., Rüll János dr., Simonfay János, Stenge Ferenc, Tirts Rezső, Vadnai Jenő, Várady Ferenc és Weress Zoltán dr. bizottsági tagok, továbbá Buday Dezső dr. árvaszéki jegyző, tb. ülnök és Fischer Miklós dr. várm. tb. aljegyző előadók és Hoffer Kálmán várm. aljegyző, mint jegyzőkönyvvezető részvétele mellett.

I. Elnöklő alispán, üdvözölvén a megjelenteket, az ülést megnyitotta.

II. Elnöklő alispán előadja, hogy a mai ülés tárgysorozatának első pontja a nagybizottság tagjainak kiegészítése, minélfogva javaslatba hozza, hogy annak tagjaiul az eddigieken kívül választassanak még meg a következők, úgymint: Auber Tivadar dr., Ábrahám Sándor, Beck Alajos dr., Csányi Sándor, Csizmadia Alajos dr., Frey János dr., Narancsik József dr., Rüll János dr., Sági Ernő dr. és Tyószits Sándor törvényhatósági bizottsági tagok.

A nagy bizottság a javaslatot egyhangúlag elfogadván, fentnevezetteket a nagybizottság tagjai közé megválasztotta.

III. Elnöklő alispán jelenti, hogy a törvényhatóság által megindított akcióval előálló különböző akadálytalan állandó ellátásának biztosítására, annak szorosán az egygyermekrendszer okai és orvoslási eszközeinek kutatására vonatkozó részére nézve működő előadója, Buday Dezső dr. várm. tb. árv. ülnök mellé társelőadó lenne megválasztandó s ezen feladattal való megbízással Hoffer Kálmán várm. V. aljegyzőt, mint a bizottság eddigi jegyzőkönyvvezetőjét ajánlja.

A bizottság a vármegye alispánjának ezen javaslatát szintén egyhangúlag elfogadván, Hoffer Kálmán várm. V. aljegyzőt a munkálatok részére vonatkozólag társelőadóul megválasztja.

IV. A vármegye főispánja az elnöklést az alispántól a bizottsági ülés további folyamára átvette.

V. Elnöklő főispán megállapítja, hogy a tárgysor következő pontja az adatgyűjtés eszközlésének mikéntje iránti határozathozatal, miért is felkéri Buday Dezső dr. előadót vonatkozó előterjesztés megtételére s részletezésére. Buday Dezső dr. előadó a felhívásnak eleget tévén, az adatbeszerzés mikéntjére nézve kidolgozott tervezetet előterjeszti és részletesen kifejti, valamint a már beszerzett és beérkezett vonatkozó anyagot ismerteti.

Többek hozzászólása után a bizottság az előadó által előterjesztett tervezetet elfogadja és a vármegye alispánját az adatbeszerzés foganatosítása iránti rendelkezések megtételére felkéri.

VI. Több tárgy nem lévén, miután indítványt tenni senkisémet kívánt, elnöklő főispán az ülést berekesztette.

Somogyvármegye törvényhatósági bizottsága a következő átiratot intézte a vármegye főispánjához:

Méltóságos Főispán Úr !

Somogyvármegye törvényhatósági bizottsága által megválasztott és felkért azon buzgó férfiak, kik körjegyzőségekként az egygyermekrendszer nemzetpusztító bűnének ellenőrzését magukra vállalták, folyó évi január hó 7-én Kaposvárott megtartott értekezleten »Egyke«-bizottsággá alakultak, hogy így, működésüket a társadalmi térre áthelyezvén, annál hathatósbab küzdelmet fejthessenek ki ezen ragályos kór ellen.

Egyben kimondotta az értekezlet, hogy május havában az összes dunántúli vármegyék egy Kaposvárott tartandó közös értekezletre lennének meghívandók, hogy együttes erővel törekednének a közvélemény és mérvadó köröket azon közönyből felrázni, mellyel ezen fontos kérdés iránt viseltetnek, meg lévén ugyanis arról győződve,

hogy míg ez nem sikerül, addig számottevő eredményről nem fogunk beszámolhatni.

Midőn ezeket méltóságos Főispán urnák becses tudomására hozzuk, egyben felkérjük, kegyeskedjék intézkedni, miszerint vármegyéje területén az egy gyermekrendszer terjedésére vonatkozó adatok, illetve születések száma 10 évre visszamenőleg községenként összeállíttassanak, hogy ebből tiszta képet nyervén, a statisztikai adatokat a kormányhoz és törvényhozáshoz küldendő memorandumban felhasználhassuk.

Kérjük továbbá méltóságos Főispán urat, kegyeskedjék vármegyéje törvényhatósági bizottságának fentieket tudomására hozni és a közgyűlést felszólítani, hogy ezen értekezletre megbízottakat küldeni kegyeskedjék.

Az értekezlet megtartásának pontos idejét leszünk bátrak annak idején közölni.

Amidőn méltóságos Főispán urnák ezen nagyhorderejű nemzeti ügy iránt további kegyes jóakarátát és meleg érdeklődését kérjük, maradtunk hazafias üdvözlettel Somogy vármegye e »Egyke«-bizottságának nevében méltóságos Főispán urnák

Kaposvár, 1909. évi február hó 28-án.

alázatos szolgálói:

Dr. Szaploneczay,
jegyző.

Széchenyi Aladár gróf,
elnök.

Somogy vármegye e átiratára a vármegye f. é. április hó 13-án tartott rendes közgyűlésében a következő véghatározatot hozta:

1228. kgy./4837. alisp./1909. sz.

Véghatározat. A közgyűlés ezen, a vármegye főispánjához intézett, onnan határozathozatal végett a törvényhatósághoz áttett átiratot tárgyalás alá vévén, a fentnevezett bizottság által megtartani tervbevett közös értekezleten magát képviseltetni elhatározta, s evégből saját kebeléből bizottságot küld ki, melynek vezetésére a vármegye főispánját, gróf Benyovszky Móric urat felkéri, annak tagjaiul pedig a vármegyei tisztikar sorából Koszits Kamill vármegyei alispánt, akadályoztatása esetén Stenge Ferenc vármegyei főjegyzőt, továbbá Johan Béla dr. vármegyei tisztii főorvost, Buday Dezső dr. tb. árvaszéki ülnök és Hoffer Kálmán vármegyei aljegyzőket, valamint Fischer Miklós dr. vm. tb. aljegyzőt — az urakat —, utóbbiakat mint a hasonló irányban a vármegye által már kezdeményezett és folyamatban levő soros ügyének előadóit, kiküldeni

rendeli; a törvényhatósági bizottság legtöbb adót fizető és választott tagjai közül pedig az ügy iránt érdeklődőket a bizottságban való részvételre meghívja, azzal, hogy annak idején ezirányban külön meghívó útján fognak a részvételre, illetve jelentkezésre felkéretni.

Miről a megkereső somogyvármegyei »Egyke«-bizottságot gróf Széchenyi Aladár cs. és kir. kamarás, elnök útján szíves tudomás és az értekezlet kitűzött határnapjának mielőbbi közlése céljából, gróf Benyovszky Móric főispánt, mint a fentebb kiküldött bizottság felkért vezetőjét, továbbá Koszits Kamill vármegyei alispánt, Stenge Ferenc vm. főjegyzőt, Johan Béla dr. vm. tiszti főorvost, Buday Dezső dr. vm. tb. árvaszéki ülnököt és Hoffer Kálmán vm. aljegyzőket és Fischer Miklós dr. vm. tb. aljegyzőt — az urakat —, mint a bizottságba a vármegyei tisztikar sorából kiküldött tagokat a közgyűlési véghatározatkivonat egy-egy példányával értesíteni rendeli.

Kiadta: Hoffer Kálmán vm. V. aljegyző.

Erre az alispán a következő meghívást küldötte a nagybizottság tagjaihoz:

Hivatkozva a Címmel is közölt és Baranyavármegye Hivatalos Lapjában is közzétett 224/1907. kgy./4061/1907. alisp. sz. határozatára, mellyel Baranyavármegye közönsége a területén dívó és mindinkább terjedő egy gyermekrendszer tanulmányozását és esetleges orvoslását elhatározta, a következőkről értesítem:

A nagybizottság elfogadott javaslatához képest az adatok gyűjtését részletes kérdőívek megszerkesztése után elhatározván, később a m. kir. központi statisztikai hivatal bevárando anyaggyűjteményének betekintésétől tettem eme kérdőívek kibocsátását függővé.

A m. kir. központi statisztikai hivatal anyaggyűjtésének, úgy a gróf Széchenyi Aladár által megindított általános dunántúli egyke-mozgalom előmunkálatainak bevárása után most már az egybegyűlt összes adatokat haladéktalanul a nagybizottság elé akarván terjeszteni, felkérem, hogy a nagybizottságnak folyó évi május hó 22-én délelőtt 10 órakor a vármegyei székház közgyűlési termében főispán úr elnöklete alatt megtartandó ülésre megjelenni szíveskedjék.

Mivel ezidőre már a községi elöljáróságok véleményei is beterveztettek, hogy Kaposvárrott a dunántúli általános egykeértekezlet s itt a közgyűlés elé javaslatétel céljából terjeszthetők legyenek, amennyiben Cím a nagygyűlés napján akadályozva lenne megjelenni, kérem, hogy nagybecsű véleményét az egygyermekrendszernek különösen községe vidékén észlelhető okairól és tüneteiről, úgy annak

orvosolhatásáról ezideig hozzám juttatni szíveskedjék; megjegyezvén, hogy e nagyfontosságú dologban kiadandó javaslatunkban minden egyes véleményt felemlíteni s kellően méltatni szándékozom.

Pécs, 1909. évi április hó 29.

Koszits Kamill
alispán.

A vármegye alispánja — hivatkozva a miniszter átíratára — ekkor felkérte a m. kir. központi statisztikai hivatalt az adatok megküldésére.

A m. kir. központi statisztikai hivatal igazgatója a vármegye alispánjának megkeresésére a következő átíratot küldte:

3378/el. sz. A vármegyei alispán urnák, Pécs.

Hivatkozással folyó évi április hó 14-én 4827. szám alatt kelt átíratára, mellékelve van szerencsém megküldeni:

1. Baranyavármegye összes községeiben az 1901—1907. évben előfordult születések számát kitüntető kimutatást, a községeknek az ezer lélekre eső születési arány szerint való csoportosításával;

2. Ugyanezen kimutatásnak csupán a csoportösszegeket kitüntető összevonását, azonban egyúttal a nemzetiségi viszonyok feltüntetésével is s ezt 200 példányban arra a célra, hogy a megtartandó értekezleten az érdeklődők között szét lehessen osztani;

3. A tájékoztatás megkönnyítésére mindezen adatoknak kartográfiai ábrázolását.

E térképből szembeötlően kitűnik, hogy a baj főfészke a Dráva mentén, az Ormánságon van s az egygyermekrendszertől leginkább ment a pécsváradi járás és vidéke, tehát a vármegyének főleg német-ajkú lakossága.

Remélem, hogy az itt küldött adatok elég tájékozással szolgálnak s szivemből kívánom, hogy tervezett akciójuk megtudja állítani az egygyermekrendszer tovaterjedését, mely a Dunántúl legértékesebb népeiemét kipusztulással fenyegeti.

Budapest, 1909. évi május hó 3-án.

Varga,
min. tan., igazgató.

A vármegye alispánja meleg szavakkal mondott köszönetet a központi statisztikai hivatalnak szíves közreműködéséért és az adatok rendelkezésre bocsátásáért.

Baranyavármegye állandó egykebizottsága 1909. évi május hó 22-én a vármegye székházában ülést tartott, amelyen jelen voltak:

Renyovszky Móric gróf főispán, elnök, Stenge Ferenc főjegyző, Vadnay Jenő tb. főjegyző, első aljegyző, Szivér István dr., tb. főjegyző, másodaljegyző, Benyovszky Manó árvaszéki elnökhelyettes, Wanisz Sándor főszolgabíró, Krasznay Mihály főszolgabíró, Jüly Viktor főszolgabíró, Horváth István főszolgabíró, Forray Valér főszolgabíró, Jellachich István dr., tb. főorvos, Jellachich Károly dr., Kregchy Ottó dr., Narancsik József dr., Kopári Gyula, Balogh József, Zsolnay György, Csathó György, Stein Ferenc, Mihálovics N., továbbá Várady Ferenc vm. főlevéltáros, Hoffer Kálmán vm. aljegyző, Buday Dezső dr., vm. aljegyző, tb. árvaszéki ülnök, bizottsági tagok — az urak.

Elnöklő főispán az ülést megnyitván, megemlékezik arról, hogy az egygyermekrendszer tanulmányozására kiküldött bizottság utolsó ülése óta úgy a statisztikai hivatal adatgyűjtése, mint a kiküldött és tervbevett községi bizottságok adatgyűjtése beérkezett s éhez képest immár a bizottságnak az egész anyag rendelkezésére áll. Felemlítette, hogy a kaposvári egykekonferenciától függetlenül fog a nagybizottság működni, de végső elemzésben működését, illetve annak eredményét a közgyűlés határozatához képest annak rendelkezésére fogja bocsátani.

Ezután Buday Dezső dr., az ügy előadója ismertette a már beérkezett adatok részletes eredményét, amihez képest az egyke-nagybizottság javaslatait tegye meg a nagygyűlésnek. Többek hozzá-szólása után elfogadtatott, hogy a nagybizottság a közgyűlés színe elé elfogadásra a következő javaslatokat terjeszti:

- I. a véderőtörvénynek,
- II. a büntetőtörvénykönyvnek,
- III. a nősülés és a családi élet megkönnyítésének,
- IV. a gazdasági élet megkönnyítésének, módosításának és fel-segélyezésének részletesen megbeszélte és kidolgozandó javaslatait, amelyek hivatva lesznek a gyermeklétszám fokozatos és folytonos csökkenésének gátat vetni és a népesedést előmozdítani.

Elhatározta továbbá a nagybizottság, hogy Buday Dezső dr., előadót az egyke adatgyűjteményének megírásával s a vármegye köz-gyűlésének ezen adatok kiadását és terjesztését könyvalakban indít-ványozni fogja, ezenkívül egy ismertető füzet kiadását is, amely rövidebben és népszerűbb alakban a néppel lesz hivatva a bajt ismertetni, úgyszintén népszerű előadások tartását.

Somogy vármegye e főispánja ezidőtájt a következő átiratot intézte a főispánhoz :

Méltóságos Főispán Úr!

Folyó évi február hó 28-áról keltezett átiratunkban volt szerencsénk jelezni, hogy Somogy vármegye »Egyke«-bizottsága 1909. évi január hó 7-én tartott értekezletének határozatából kifolyólag nevezett bizottság május havában ismét össze akar ülni, mely értekezletre a napnak közelebbi meghatározása nélkül az összes dunántúli vármegyéket már meghívtuk.

Dacára annak, hogy ezen értekezlet megtartása iránti szándékunk ezideig változatlanul fennállott és dacára annak, hogy a szomszéd testvér-törvényhatóságok, nevezetesen Baranya-, Fejér-, Komárom-, Tolna-, Vas-, Veszprém- és Zalavármegyék ügyünk iránt a legnagyobb érdeklődést és jóakaratot tanúsítják, mégis kénytelenek vagyunk értekezletünket nyugalmasabb időre — reméljük — az őszre halasztani.

Sötét felhők tornyosulnak ismét szerencsétlen hazánk égboltján! Meglehet, hogy a bekövetkező politikai események mindannyiunk tevékenységét és erélyét igénybe fogják venni, de különben is kétségtelen, hogy a jelenlegi viszonyok nem alkalmasak arra, hogy a nagyközönség és mérvadó körök figyelme egy olyan kérdésre terejtessenek, melyet eddig is csak nagyon kevesen vettek észre, dacára annak, hogy a magyar nemzetnek úgyszólván létkérdése.

Annakidején fogjuk az értekezlet megtartásának idejét közölni és vagyunk addig is Somogy vármegye e »Egyke«-bizottságának nevében — méltóságos Főispán urnák

Kaposvár, 1909. évi június hóban,

alázatos szolgái:

Szaplonczay dr.,
titkár

Széchenyi Aladár gróf,
elnök.

E munka megjelenése idején egyke-akciónknak ez volt utolsó momentuma.

Községmutató.

A számok azon oldalakat jelzik, amelyeken a községeket illető rész előfordul.

Abaliget 117, 119, 120	Bisse 29, 30
Adorjás 39	Boda 81
Ág 128, 129	Bogdása 49, 50, 51
Alsóegerszeg 60	Bosta 102
Alsószentmárton 34	Botyka 84, 85
Babarcz 7	Bükkösd 74
Babarczszöllős 64, 65	Csarnóta 30, 31
Bakócza 120	Cserdi 73
Bakonya 81, 82	Cserkút 90, 91
Baksa 60, 61	Csúza 13
Bánfa 68, 69	Czinderybogád 57
Bános 119, 120	Czún 44
Bár 10, 11	Dályok 8, 9
Baranyabán 20, 21	Darázs 10
Baranyahidvég 39	Dencsháza 67, 68
Baranyajenő 122, 123	Dinnyeberki 73
Baranyakisfalud 7, 8	Diósvizsló 37, 38
Baranyaszentgyörgy 123	Drávacsehi 41
Baranyavár 21, 22, 23	Drávacsepely 41
Barátúr 132	Drávaiványi 49
Beczefa 85	Dráwapalkonya 41
Bellye 25, 26, 27	Dráwapiski 43
Belvárd 106, 107	Drávaszabolcs 31
Benge 18, 19	Drávaszerdahely 41
Beremend 33	Egerág 104
Berkesd 111	Egyházasharaszti 35, 36
Besencze 45	Egyházbér 131
Bikal 124	Ellend 112
Birján 105	Féked 116

- Felsőegerszeg 137
 Felsőmindszent 125
 Gare 101, 102
 Gerde 69, 70
 Gerényes 140, 141
 Gilvánfa 56
 Gordisa 34
 Görcsöny 92
 Győd 29
 Gyümölcsény 125, 126
 Gyűrűfű 74, 75
 Harkány 31
 Hegyhátmaróc 136
 Hegyszentmárton 59
 Helesfa 72, 73
 Herczegmárok 10
 Herczegszöllős 15, 16
 Hernádfa 54
 Hidas 116, 117
 Hird 93, 94
 Hírics 45
 Hosszuhetény 96, 97
 Környék 138
 Husztót 118, 119, 120
 Ipacsa 31
 Ivándárda 23
 Izsép 9
 Jenőfalva 26, 27
 Kácsfalu 25
 Kacsóta 66
 Kákics 48
 Kaposszekcső 127, 128
 Karáczodfa 127
 Karancs 17, 18
 Kárász 139
 Kásád 33
 Katádfa 68
 Kékesd 113
 Keménygadány 92
 Kémes 42
 Kemse 52, 53
 Keszű 97, 98
 Kisasszonyfa 95, 96
 Kisbesztercze 120, 121
 Kisbicsérd 80
 Kisbodolya 131, 132
 Kisbudmér 107
 Kiscsány 53
 Kisdér 64
 Kishajmás 126
 Kisharsány 34
 Kisherend 104, 105
 Kiskozár 100
 Kispeterd 84
 Kisszentmárton 45
 Kistapolcza 35
 Kistótfalu 33
 Kisvarjas 72
 Kisvaszar 128
 Kopács 26, 27
 Kórós 38, 39
 Korpád 75
 Kovácshida 40
 Kovácsszénája 118, 119, 120
 Kő 16, 17
 Köblény 124, 125
 Kökény 98, 99
 Kölked 11, 12, 13
 Kővágószöllős 90
 Kővágótóttós 90
 Laskó 23, 24
 Lothárd 106
 Lőcs 18
 Lúzsok 46
 Mágocs 130
 Magyaregregy 138
 Magyarhertelend 130, 131
 Magyarmecske 53, 54
 Magyarsarlós 99
 Magyarszék 132
 Magyarszentiván 75, 76
 Magyartelek 55

- Magyarürög 89
Malom 98
Mánfa 133, 134
Márfa 31, 32
Marócsa 48, 49
Martonfa 96
Matty 33, 34
Mecsekjánosi 134
Mecsekpölöske 133
Mecsekrákos 119, 120
Mecsakszabolcs 93
Mecsekszakái 118, 119, 120
Mecsekszentkut 88, 89
Megyefa 74
Mekényes 135, 136
Meződ 140
Mislény 100, 101
Mohács 5, 6, 7
Monosokor 54, 55
Monyorósd 58, 59
Nagybicsérd 78
Nagybudmér 107
Nagycsány 53
Nagy hajmás 124
Nagyharsány 32
Nagypall 110
Nagypeterd 82, 83
Nagytotfalú 33
Nagyváty 66
Németi 108
Németszék 132, 133
Nyugotszenterzsébet 83
Óbánya 116
Ócsárd 103, 104
Okorág 55
Old 35
Orfű 120
Oroszló 138
Oszró 61
Ózdfalu 58
Pálé 123
Palotabozbok 115
Páprád 45, 46
Patacs 87, 88
Pázdány 78, 79
Pécsarányos 91, 92
Pécsbagota 71, 72
Pécsbudafa 134
Pécsudvard 100
Pécsvárad 109, 110
Pellérd 91
Pélmonostor 19, 20
Pereked 112
Petárda 33
Peterd 109
Piskó 52
Püspökbogád 100
Püspökmárok 114
Püspökszenterzsébet 113
Püspökszentlászló 97
Ráczkozár 135
Ráczmecske 114
Ráczpetre 108, 109
Ráczváros 88
Rádfalva 43, 44
Regénye 103
Romonya 99
Rónádfa 54
Rózsafa 83, 84
Rugásd 71
Sámod 38, 39, 40
Sarak 21
Sásd 137
Sellye 47, 48
Sepse 14
Siklós 28, 29
Siklóbodony 63, 64
Siklónagyfalú 35
Somogy 95, 96
Sósvertike 52
Sumony 26, 77
Szabadszentkirály 85, 86

Szágy 121
Szalánta 109
Szalatnak
Szaporcza i3
Szászvár 138
Szauna 126, 127
Szava 29
Szebény 115
Szellő 113, 114
Személy 105, 106
Szentdienes 67
Szentlőrincz 65, 66, 67
Szilágy 111, 112
Szilvás 102
Szopok 135
Szőke 103
Tarrós 140
Tekeres 120
Tékes 123, 130
Tengeri 62, 63
Terehegy 32
Tésenfá 43
Téseny 62
Tófü 136
Torjancz 33
Tormás 122
Torony 30
Ujbezdán 33
Ujmindszent 57, 58
Vajszló 44, 45
Várdarócz 26, 27
Varga 138
Vásárosdombó 139, 140
Vásárosszentgál 77, 78
Vasas 94, 95
Váznok 137, 138
Vejtí 46, 47
Velény 70
Véménd 115, 116
Vörösmart 14, 15
Zaláta 51, 52
Zengő várkony 111
Zók 79, 80
Zsibrik 117